

KISS ANNA (1939)

A MESE SZÜLETÉSE

*Hold változik a vak tükörben,
Ujjamra fényes szál akad,
Három öreg az ágyam szélén
Szó, fon,
Éveket válogat.
Hallgatom, hogy a szükös évek
Teremnek csak olyan magot...
Hajnal van.
Csend van.
Hova lettek?
A csonka fához kikötöttek
Ragyogni három csillagot.*

Együtt

IRODALOM | MŰVÉSZET
HUMÁN TUDOMÁNYOK | KULTÚRA

XX. évfolyam | 2022 | 3

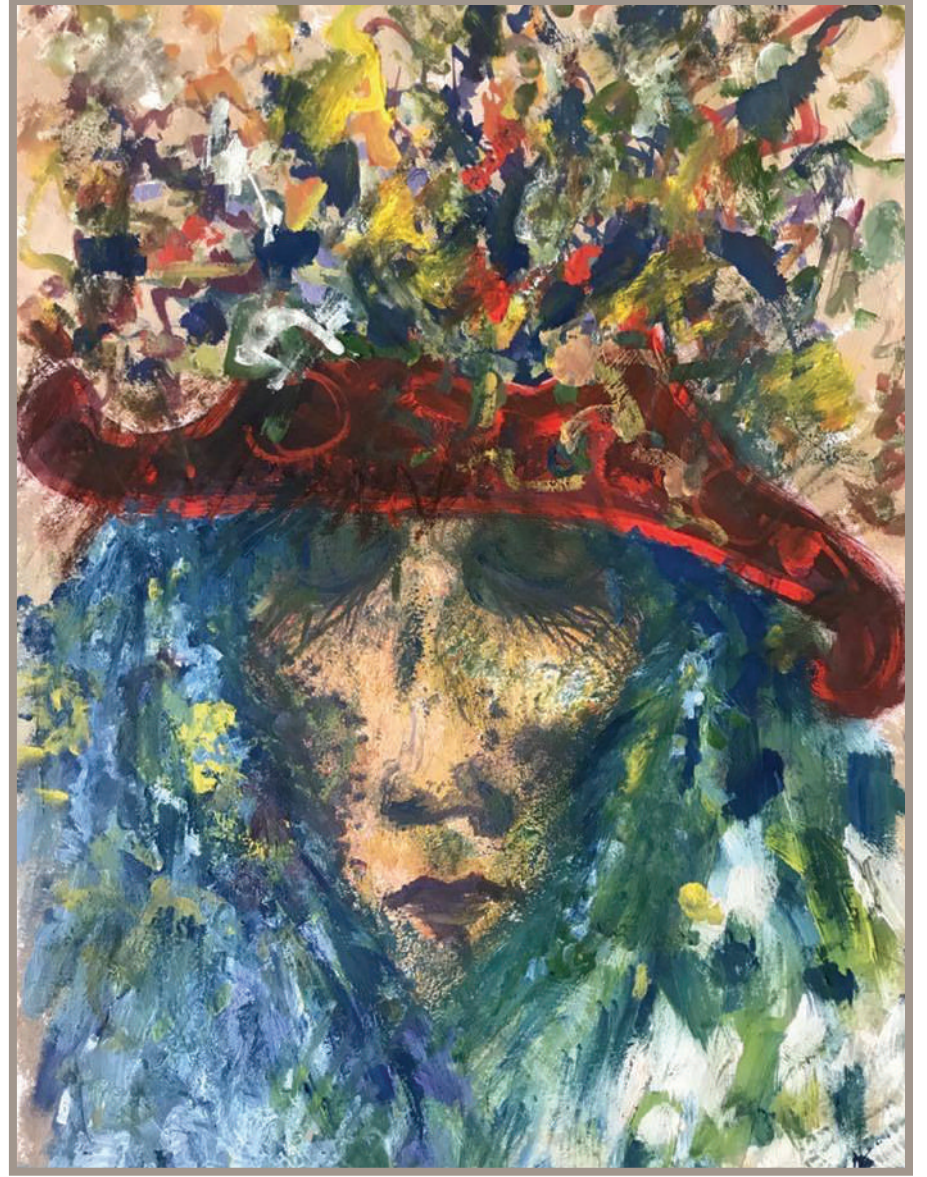

KISS ANNA, KOPRIVA NIKOLETT, KÖSZEGHY ELEMÉR, LÉVAI ALIZ,
MARCSÁK GERGELY, OLÁH ANDRÁS, VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ versei;
GERZSENYI GABRIELLA, KOPOR TIHAMÉR, SZ. KÁRPÁTHY KATA prózája;
ADAMCZYK KATALIN, BOTLIK JÓZSEF, DUPKA GYÖRGY,
KOVÁCS SÁNDOR tanulmányai

EGYÜTT

EGYÜTT 2022 / 3

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2022/3

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábian László* (szépirodalom)

Szerkesztők:

Marczák Gergely (olvasószerkesztő)

Csordás László (kritika)

Zubánics László (tanulmány)

Dupka György (kultúra)

Fábian Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967),

Pomogáts Béla irodalomtörténész, *Nagy Zoltán Mihály* alapító-főszerkesztő (2002–2008)

Tanácsadók:

Botlik József, Finta Éva, Füzesi Magda

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap, a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap, valamint a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával.

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa–Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: kmmintezet@gmail.com, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak az OSZK EPA archívumában: <http://epa.oszk.hu/00500/00595> és a KMMI honlapján: kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737

e-mail: dupkagyorgy@gmail.com

Közreműködők: *Fuchs Andrea, Szemere Judit*

Készült: Shark magánvállalkozás
Lapengedély száma: 3T №682/274P
A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Petőfi Dardzsilingben (vers)	4
GERZSENYI GABRIELLA: Zarándoklat (novella).....	6
MARCSÁK GERGELY: Kovács Vilmoshoz (vers)	11
KOPRIVA NIKOLETT: Végül csak a madárraj (vers).....	12
LÉVAI ALIZ: Férc (vers).....	14
KOPOR TIHAMÉR: Ljuba (részlet egy készülő kisregényből).....	15
OLÁH ANDRÁS: Szimultán (vers).....	31
SZ. KÁRPÁTHY KATA: Százszorszépek; Vasárnap (kisprózák).....	33
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Veres Péter ma (Bevezető gondolatok egy kerekasztal-beszélgetéshez)	36
KŐSZEGHY ELEMÉR: (vonul a fekete sereg); (voltam rosszul és jobban); (vonatra ültél) (versek)	38
ADAMCZYK KATALIN: Szakrális kisemlékek – szabadtéri kereszték a kárpátaljai Tiszacsomán (tanulmány).....	41
KOVÁCS SÁNDOR: Munkács hányatott sorsú magyar emlékei II. (honismereti tanulmány)	56
BOTLIK JÓZSEF: Bródy András további küzdelme Kárpátalja autonómiájáért 1939. márciusától 1940 júliusáig (tanulmány).....	71
DUPKA GYÖRGY: „Én istenem, a keresztet vállainkról vedd le!” A tragikus sorsú kárpátaljai GULÁG-elítéltek, mártírok panteonja, 1944–1970 (tanulmány, 3. rész)	98
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai magyar kultúrkrónika, új könyvek.....	117

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

PETŐFI
DARDZSILINGBEN

*Kétszázezer kozák? Csak potomság,
de két évszázad súlya, légtere,
széljárása formálta az arcom –
büszkélkedjen a magyar velem.
Ha szólt a szám, az Úr által beszéltem,
nyelvem deleje tőle támadott,
kiváltképp, ha lány fölé hajolva
csaltam le az égről a szép csillagot.*

*S amikor az örök márciusnak
riadót vert plebejus szíve,
nemzetemet talpra szólítottam –
állva lépjen Isten elibe.
Nekem nem sikerült elé állnom,
s most magához méltó gondja van:
nem tudja, hová rendelte testem,
gólyalelkem ezért hontalan.*

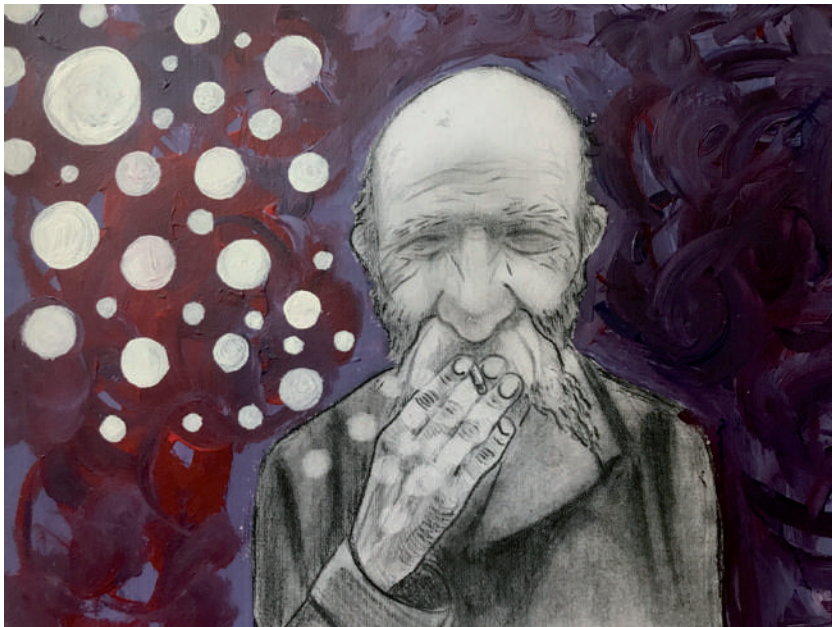
*Utóbb Észak-Indiában látták.
Mily égi szél vihette oda?
Rémllett tán, hogy nyugszik ott egy Sándor –
az írás szerint Kőrösi Csoma.
Erdélyéből ő is elbitangolt,
hogyméjében feltámadt a nap.
Tibet zord sziklasíkjain landolt,
tudós lett ott s lámaista pap.*

*Sírkövére ereszkedik lelkem,
a tudat csupa rejtély, látomás.
– Csoma Mester, mi vár nemzetünkre,
ha ránk tör a globális áradás?*

– Én, a magyar bódhizattva mondom,
hogy Isten még nem döntötte el,
készül-e népünkkel újabb terve,
vagy ránk hullhat a végső ködlepél...

Háború van most a nagyvilágban
– talpig titánban millió kozák.
Keserűvé lett a szó a szánkban,
növésükben megálltak a fák.
Ideológiák csapnak össze,
vér hull mégis, becses embervér.
Dönts el most már; hova állsz, Úristen,
hadd lássuk meg, melyik mennyit ér!

'22. nagyszombat

GERZSENYI GABRIELLA

ZARÁNDOKLAT

Már vártalak, Csillagom, arra gondoltam, hogy a két kis összecukható székot is elvisszük magunkkal, mert ha nincs hely árnyékban ülni, akkor azokat le tudjuk tenni oldalt egy fa alá. Gyere a konyhába, kikészítettem a kávédat, meg viszünk magunkkal zöld teát flakonban, szendvicset négyet csináltam, igaz, abból kettő csak csupasz zsemle, a másik kettőben van sajt, mást nem tettem bele, remélem, így is jó lesz, meg teszek még fűgét is dobozba. A kávé, ha nem iszod meg mindet, töltsük bele ebbe a kis műanyag pohárba, tegyél bele completát is, de igen, csak tegyél, nem lesz jó magában, túlságosan savas, megfájdul tőle a gyomrod. Az emeleti gardróból még hozd le a kis piros plédet, azt a puhát ott oldalt a polcon, az jó lesz, hogy foglaljuk a helyet a padon, már kitapasztaltam az évek során, érdemes ilyesmit magunkkal vinni, mert ha elmegyünk a végére, vagy kimegyünk az áldozáshoz, akkor is ott-hagyhatjuk letéve. Erre menjünk le együtt, a garázson át, a télikert ajtaját már bereteszeltem, a hátsó ajtót is bezártam a konyha felől, lent aztán bekapcsoljuk a riasztót, én meg még vigyázok a kutyákra, amíg kihajtod az autót, ki ne szaladjanak az útra. Milyen jó ötlet a tiédde menni, akkor legalább nem kell nekem is autópálya-matricát vennem, na, várjál, hová tettem a lenti ajtóba való kulcsot, az előbb még itt volt a kezemben, hú, a nyavalyába, most mehetek vissza a lépcsőn, a múltkor már megszámloltam, hány fokot kell megmászni, szegény nagypapa számolgatta mindig a régi házban, hogy tizenhárom fokot kellett megtenni, ha le akart jutni a kertbe, sose gondoltam, hogy nekem is számítani fog valamikor.

Jó, vigyázz a kikanyarodásnál, túl közel van ez a hülye bokor, neki ne menj, óvatosan tolass le az útra, ilyenkor még nem járnak erre sokan, ezt a hideg levegő befűjást hol kell kikapcsolni, nekem nem kell a hátamra. Habár nem rossz ötlet, az új autóba jövőre én is fogok kérni ilyen extrát, már eldöntöttem, mindent fogok bele kérni, amit csak lehet, a kollégák röhögtek rajtam, amikor mondtam, hogy azért csak jövő nyáron veszem meg, mert akkortól adják majd az új rendszámot a címerrel, nemigen lesz már másik autóm az életben, hát akkor már legyen rajta a szép címeres rendszám, nem igaz? Vigyázz itt, figyeld a sávokat, be kell majd sorolnod, ja, beállítottad a dzsípíeszt, azért csak figyeld, nekem mindig nagy stressz, hogy a sok sáv meg kihajtó közül el ne

rontsam, inkább szép nyugodtan a külső sávban szoktam menni, a sok hülye száguld, mint az örült, de engem nem érdekel, akinek túl lassú vagyok, az előzön meg. Elmesélek mindjárt valamit a munkáról, csak megvárom, hogy ráhajtsunk az emnullásra, nehogy elrontsd a sávot, koncentrálj, ne beszélj, mondom, hogy én itt mindig izgulok, múltkor is eltévesztettem. Te nem bírod a csendet, azért kell a rádió, pedig felesleges most duzzognod, mondom, hogy mindjárt elmesélem, de már megvárom inkább, hogy még az emhármásra is felhajts, mert ott is elég bonyolult, vigyázz, itt is jönnek, mint a marha, hova siet vasárnap reggel az a sok ember, biztos, hogy nem a zarándoklatra.

Szóval, kapsold ki a rádiót, a kollégámat akartam mesélni, Péternek hívják, hogy járt a szerencsétlen, pedig egy erős, sportos férfi, aktív életet élt, aztán múlt héten festette a plafont otthon, leesett a létráról, megsérült a gerince, lehet, hogy egész életében tolószékben kell maradnia, borzasztó, persze, szoktad mondani, hogy mindig a rossz híreket osztom meg, de hát ha egyszer ilyenek történnek körülöttem, azért csak elmondom. Pár hónapja is, hát hiába nem akarod meghallgatni, de azért fel kell készülni a rossz dolgokra, a Balatonon nyaralt a titkárnő, tudod, Ágota, aki nemrég vált el, elvitte a két gyereket egy hétre, azok beveztek a mély vízbe gumimatracon, a nagyobbik fejest ugrott, és ott volt egy kő, épp rosszul esett, eltört a nyakcsigolyája, azóta fekszik, még tolószékbe se tud ülni, az anyja teljesen ki van borulva, kérte, ha tudok, ajánljak pszichiátert. Kérsz egy kis innivalót? Tessék, óvatosan, ne lötyögtesd magadra, mert nagyon tele van, az ülésemet szeretném egy kicsit hátrébb állítani, melyik gombbal kell? Itt lent? Itt nincs semmi. Aha, előrébb, megvan. Nem, mégsem, ez itt csak a támlát dönti, de én azt szeretném, hogy a lábamnak több hely legyen, hátrébb akarom az egészet tolni, na, most már sikerült, rendben.

Nemsokára le kell hajtánunk az autópályáról, figyeld a táblát, jó, a dzsipész egy dolog, néha hasznos, de sokszor hülyeséget mutat, összezavarodik, rosszabb, mint a semmi. Itt már nagyon szeretem a tájat, nekem ez is a zarándoklat része, hogy nézzük a fákat, mindjárt jön balra a temető, innen már tényleg nagyon jól tudom az utat, nemrég építettek egy rövid elkerülő szakaszt, így legalább nem kell áthajtani a falun. Jó, ott majd balra, ahol az a piros is kanyarodik, innen már mindenki ugyanoda megy, remélem, sikerül elég korán érkezniünk, és lesz még hely a parkolóban is közel, meg árnyékban ülni is, hálistennek azért, hogy hoztuk a kis székeket, hátha szükség lesz rá. Jó napot kívánok, innen már nem lehet tovább hajtani? Jaj, kik foglalták már el az összes közeli parkolóhelyet? Na, mindegy, akkor hajts le jobbra

itt a füves részre, és próbáljunk még előre menni, ameddig lehet, hát igen, úgy látszik, mégse jöttünk elég korán, más is ügyes akart lenni, hiába, nagy lesz ma is nagyon a meleg. Ezen a soron nemigen lesz hely, már elállták az egészet a buszok, akkor a végén kanyarodj be balra, nem a fák felé, hanem vissza a kavicsos úton, muszáj lesz a napon megállni, hát annyi baj legyen, csak legalább ülőhelyet találjunk az árnyékban.

Sajnos egyre nehezebben megy a gyaloglás, évről évre megfigyelem, amikor ide jövünk, hát persze, az árusokat engedik behajtani, meg a szervezőket, a pórnép csak hadd gyalogoljon, engem nem érdekel, hogy ki van járókerettel, én még botot se akarok használni, egyelőre hadd fogjam a kezedet, így egy kicsit rádnehezedek és hátha meg bírom tenni ezt a pár lépést. Vécére is majd később megyek, most igyekezzünk előre, hogy jó helyen tudjunk ülni, sokan vannak, többen, mint tavaly, most még csak fél tíz, zajlik a korábbi mise, na, nem baj, azért csak keressünk árnyékos helyet, habár úgy látom, nem lesz könnyű, te menjél azon a soron, integess, ha találsz valamit, én itt végignézem.

Szerintem itt jó lesz, egy kicsit fog árnyékolni a fa, ha arra megy majd a nap, és innen látni is lehet, igaz, a lábamat pont nem tudom kinyújtani, akkor annyira mégse lesz jó, jaj, nem fogom tudni végig behajlítva tartani a térdemet, akkor még nézzük végig majd a mise után, hátha elmennek egy páran, ha véget ért a reggeli mise, de a kis plédet hagyjuk itt, ha nem találunk jobbat, akkor visszajövünk. Milyen hülye vagyok, hogy nem hoztam én is szalmakalapot, jó lett volna, van pedig otthon nem is egy, hogy felejtettem el. Akkor majd elhozod az esernyőt az autóból, sokan kinyitják, jó lesz nekem is, meg hozd el még az egyik szendvicset, szerintem indulhatsz is, hogy még legyen időm megenni az ünnepi mise előtt, meg hozd el a másik palackban a zöld teát, aztán ha kiürültek a palackok, akkor megtöltjük ott a kútnál. Igen, kivonul a helyi lakosság is, mindig rengeteg virágot szoktak hozni, ők is ünnepelnek, a falu apraja-nagyja itt van, nézzed majd a díszes öltözetű kislányokat, ezért akartam, hogy hozzuk a gyerekeket is, olyan szép ruhákban vannak a résztvevők, öröm nézni. A kántor? Ott ül fenn az orgona mögött, de nem látszik, csodálom is, hogy bírja ilyen hosszan, reggel óta dolgozik a nagy melegben. A végén lesz még körmenet, arra nem fogok menni, de megvárjuk őket, ott a kút előtt fognak elvonulni a visszaúton, esetleg a menet legvégére becsatlakozunk.

Kezdődik, itt az énekeskönyv, olyan szépek az itteni énekek, te ezeket lehet, hogy nem ismered. Nem? De kár, pedig olyan szépek, mostanában el

is szoktam érzékenyülni, könnyezek közben, jó melegen süt a nap, akkor mégiscsak kinyitom az ernyőt, még szerencse, hogy a fehéret hoztad ide az autóból. Repi ajándék? Csak egy van belőle? Nem baj, nekem is van sok, csak most elfelejtettem hozni, de hálistennek volt neked az autóban. Kérsz még egy kis teát? A végén a vizet is megáldják a palackban, meg ezt a szép rózsafüzéremet is megáldatom, mindig ezt szoktam magammal hozni, be is teszem a nyakamba. Nézzed, ott jönnek, jó melege lehet a kislányoknak, valamelyiken még csak nem is cipő van, hanem hosszúszerű fekete csizma, tejóisten, hogy fogja bírni ebben a melegben.

Az áldozáshoz majd balról kerülünk, a palackot is nyugodtan itthagyhadjuk, sokáig fog tartani, mire odaérünk, nem, csak menjél nyugodtan, én tudok egyedül is lépni, esetleg visszafelé, ha elfáradok, majd megfogom a kezéd.

Ott indul a körmenet, sajnos nem tudok beállni, maradjunk hátul, várjuk meg, amíg visszaérnek, addig megtöltheted vízzel a palackokat. Igen, ez itt most búcsú, nem olyan csendes elmélkedés, mintha lelkigyakorlaton lennénk, hát mindegy most már, szerintem így is nagyon szép az egész, örülök, hogy jöttünk. Nézd már, mekkora gyertyát hoz ott az egyik pasas, tejóisten, a vállára van fektetve, nem arra, hanem a parkoló felé, igen, az a kék inges. Videózol egy kicsit? Akkor én nem fogok, majd átküldöd. Fényképet is csinálj, a kislányokról is. Az a szőke szegény nagyon szenved a cipekedéstől, na hát, a nő le se tagadhatná, hogy az anyja, adja neki a vizeskulacsot, persze én is ezt csinálnám, ha neked kellene tartanod a válladon azt a szobrot.

Nem fogok elmenni az autóig, inkább megvárlak itt a kis fa mellett, kanyarodj ide értem.

Na, azért szép volt az egész, hálistennek, hogy tudtunk jönni. Lehet, hogy fogok egy kicsit szundikálni, én így kora délután mindig nagyon elálmosodok, a munkahelyen is legszívesebben aludnék egyet ebéd után, hogy is kellett hátrébb dönteni az üléstámlát? Vigyázz, ezek lassítanak előtted, kapsold be te is a vészvillogót, mi a nyavalya van, remélem, nincs baleset, akkor aztán bedugulunk. Nézd meg a dzsípieszt, hátha felajánl egy alternatív útvonalat, habár itt pont nem lehet kihajtani, a sok disznó persze megy a leállósávban, húzódj szélre, jön a mentő, nagy baleset lehet, mert ez már a második, na itt aztán álldogálhatunk jó sokáig.

Hát igen, nem lehet előre kiszámítani a menetidőt, ember tervez, isten végez, ilyenkor, ha balesetet látok, mindig hálát adok, hogy nem velünk történt, a családban csak két komolyabb volt eddig, mind a kettő pont itt az emhármason, tudod, amikor én Pestről menet kipördültem a ventóval, meg egyszer

keresztanyádék a másik irányból jövet behajtottak egy nagy pocsolyába és nekicsapódtak a szalagkorlátnak, biztos, hogy a jóisten vigyázott mindnyájunkra, pedig akkor még nem is jártunk zarándoklatra. Szegény bácsi, jajistenem, hogy összenyomódott a kis sárga rönó eleje, te ne erre nézz, hanem előre, koncentrálj, hogy neki ne menj az előtted lévőnek. Ő szaladt bele hátulról a feketébe, de az biztos masszívabb, alig van benyomódva a háta, biztos elaludt a bácsi, vagy elbambult egy pillanatra, túl nagyot fékezhetett előtte a fekete. Ne nézd, majd én mondom, sérültet nem látok, lehet, hogy csak rutinból jött a mentő, na hálistennek, hogy csak ennyi volt.

Remélem, te nem vagy álmos, Csillagom, tessék, idd meg a maradék zöldteát, én viszont egy kicsit alszom. Azért milyen jó, hogy eljöttünk, szép volt.

IDÉN LENNE 95 ÉVES KOVÁCS VILMOS (1927–1977)

MARCSÁK GERGELY

KOVÁCS VILMOSHOZ

*Csillapítani végre a föld lázát,
bár leköltöztél, nem sikerül mégse,
mert korod s korom az idő sodrában
csak az ősrobbanás utórengése.*

*A birodalmak osztályrésze bukás,
és az eszmék vége mindig prózai.
Szétrabolt, lakatlan torzókká lesznek,
mint feldúlt falvaink kolhozromjai.*

*Magadat ezért ne vedd túl komolyan.
Jobb, ha a poéta mesék tején csüng.
A halállal így könnyebb szembenézni,
vagy elfogadni, hogy holnap is élünk.*

*Vigaszunk, hogy a vers mindig megmarad,
mert a kezdetben volt igével rokon.
S e világot majd segít eltemetni
újrahasznosított lövészárkokon.*

KOPRIVA NIKOLETT

VÉGÜL CSAK A MADÁRRAJ

„Megindult a világ.
Éjt-napot felver lázas dobpergése.”
(Kovács Vilmos)

I.

*Létezik egy ország, ahol a házak
ablakában ülő tücsköket
megfojtja az éjszaka. A tenger szaga
a falak közé szorult, a fürdőszoba kövének
mintázatán medúzák csípi talpam,
halpikkelyek ragadnak az ágyneműbe.
Szarvascsorda az országúton,
fékező kocsik, kettétört, égre meredő fák.
Megindult a világ.*

II.

*Az öregek pincében ülve várják
a feltámadást.
Örök kutyaugatás.
Kényszercselekvések a házban,
az udvaron, egyedül, társaságban.
Táskába gyűrök minden gondolatot,
elhagyom az utcán, a kövek
maguk alá gyűrik.
Megindult a világ.*

III.

*Elárvult gyerekek állnak a buszmegállóban.
Futnak, elejtenek minden gyöngyöt;
üvegszilánkba lépnek, eszelősen nevetnek,
futnak, de csak a várostábláig jutnak.
Megindult a világ.*

IV.

*Egyre több madár röpköd a kertek fölött,
megeszik az eget. Minden nap
az ablaknak csapódik egy, összevérzi
az utcakövet. Amikor eloszlik a tömeg,
feltűnik, hogy ritkul az ország.
Előbb csak a fák és bokrok tűnnek el,
majd a lakótelepek.
Félig elszívott cigaretta a földön.
Megindult a világ.*

V.

*Nem értjük egymás nyelvét az utcán.
Dédanyám kísértete minden éjjel
benéz az ablakon, azt mondja, örülünk,
amíg beszélni tudunk.
Elfelejtjük az útvonalakat,
a szomszédaink nevét, nem ismerjük fel
a képekből kinéző halottakat.
Végül csak a világnagy madárraj marad,
meg a por. Bőrünkbe ivódott,
eltömte szemünket-szánkat,
álmainkat.
Az országos szél fel-alá futkos
csontjaink közt, a vihar elől
pincébe zárkozunk kísérteteink közé,
magzatpózban várni a hajnalt.*

LÉVAI ALIZ

FÉRC

„Üszkös sebek felett múlnak az évek,
s én, a régi kislány, visszatérek,
mert vannak, akik mindig élnek,
és én sem haltam meg, én is élek.
Élnem kell, mert láttam az ördögöt.
Emberarca volt és szelíd kék szeme...”
(Kovács Vilmos)

*Minden este, mikor aludni próbálok,
a fal túloldaláról egy nő sikoltását hallom.
Egész életemben kísért, ahogy apám sörös
lehelettel a kihűlt vacsora miatt veri anyámat.
Én sarokban ülve, kezemmel szám előtt nézem
az ordító férfit, apámat. Könyörgök neki,
ne üsse tovább. Megvetően indul felém,
a dühtől biztosan megromlott látása,
bőrömön nyomja el cigijét.
Később elégedetten ül, tévét nézve:
vannak emberek, akik rosszabbul élnek, mint mi.
Minden este, mikor aludni próbálok,
arra gondolok, visszatérek
rohadó gyerekkorom zsákbabájához,
ami olyan hajszákkal van összevarrva,
amelyek ki sem hulltak volna fejbőrömből.*

KOPOR TIHAMÉR

LJUBA

Moszkvában a Kijevi pályaudvar futballpályányi várócsarnokában ültünk az unokabátyámmal, valamikor 1979-ben. Minden ülőhely foglalt a hajlított háttámlájú hosszú padokon, ugyanakkor nem volt éppen nagy zsúfoltság, hisz alig álldógtak itt-ott.

A Tisza expresszre vártunk, s még volt hátra vagy két óra a beszállásig.

Nem volt könnyű eljutnunk ideig. Még előző nap kezdtük az akciót, hogy jegyet szerezzünk magunknak a hazautazáshoz. A nagy Szovjetunió a lehetőségek hatalmas birodalma volt, de valahogy pont ahhoz nem lehetett hozzájutni, amire éppen szüksége lett volna a polgárnak. Akkor és ott éppen vonatjegyhez. Pedig valahogyan haza kellett jutnunk Kárpátaljára.

A történet úgy kezdődött, hogy Budapestről hazalátogattam Kárpátaljára, amikor sofőr unokabátyám azzal az ötlettel állt elő, hogy kísérem el egy Moszkva melletti kisvárosba, ahonnan két teherautónyi ruhaszövetet kell szállítania a nagyszülősi varrodába. A Kamaz gépkocsiban kényelmesen elférek mellette, a másik kocsiban, egy öreg ZIL-ben meg a két kocscikisérő utazik. Teherautóval megyünk, aztán vonattal jövünk vissza, közben meg szétnézünk Moszkvában. A másik srác majd hazahozza a Kamazt.

Jó bulinak tetszett, hogy ne mentem volna.

Persze nem ették akkortájt olyan forrón a kását. Nekem, mint külföldinek, a járási miliciáról kellett külön belső útlevelet szereznem. A bratyó elintézte, és másnap kora hajnalban nekivágtunk a kétezer kilométeres kalandnak.

A legendásan szörnyű utak tényleg nagyon rosszak voltak. A Kárpátokon való átkelés talán még Árpád honfoglalóinak is kényelmesebb lehetett, mint nekünk. Igaz, más volt az irány. Az igazsághoz azért hozzátartozik, akadtak már akkor is kiváló autópályaszakaszok, és a nagyvárosok körgyűrűi is megkönnyítették a haladást. Kijevbe szerettem volna benézni, de csak elhaladtunk mellette a körgyűrűn.

Nem túl messze az országúttól narancssárga útépitő gépsorok dolgoztak. Egy másik utat építettek. Az egész ország az 1980-as olimpiára készült. Ez lett az a csonka olimpia, amelyre az afganisztáni megszállás miatt bojkottot hirdettek a fejleményeket tehetetlenül és dühösen szemlélő nyugati országok, akik úgy vélték, erkölcsi feddhetetlenségük feljogosítja őket, hogy egy egész

nemzedéknyi sportoló éveken át szótt álmát kihajítsák a politika légyiszkos ablakán. Jobban mondva nem is egy nemzedéknyit, hisz a kölcsönkenyér visszajár elvén aztán a keletiek sem mentek el a Los Angeles-i olimpiára, mert csak úgy látszódott kiköszörülni a moszkvai csorbát, hogy onnét is kaptak egy alapos fenéken rúgást a semmiről sem tehető sportolók. Még szerencse, hogy ezzel kvittek is lettek, és a következő olimpiát már egyik nagyfiú sem akarta meghágni. Igaz, az egyik a kommunizmus építésébe olyannyira beleroggyant, hogy már addigra igencsak a végét járta.

Ott azon az úton megtapasztaltam valami nagyon lényeges vonását annak a rendszernek, amelyik oly nagy vehemenciával tört a világ meghódítására, s azt hitte – akár az a régi lágerparancsnok, aki annak idején annyira akarta a nagyapám meg a többi kárpátaljai halálát –, nincs határa és vége az erejének, s az akaratával bármit el tud érni. A világ leghaladóbb rendszere hol kicsinyeskedett még a gyufával is, hol meg vállrándítással intézett el akár milliós veszteségeket, vagy sokkal inkább pazarlásokat.

Megérkeztünk a Moszkvától húszegynéhány kilométer távolságra lévő Noginszk városába, a kelmegyárba a két teherautónyi anyagért, de a szállítmányozási irodán azt közölték a sofőrökkel, épp előző nap küldték el az egészet vasúton. Lehet szépen, üresen visszaindulni. Két teherautó kétszer kétezer kilométert tett meg odáig teljesen feleslegesen. No meg ugyanannyit visszafelé is. Nyilván a szakadék szélén tántorgó kapitalista világrendet kívánták ezzel is megalázni: nézzétek, mi még ezt is megtehetjük. Vagy ha nem, hát egyszerűen arról volt szó, hogy a drága telefont afféle egyeztetési apróságokra nem akarták pocsékolni.

Elmentünk aztán, ahogyan terveztük, a moszkvai Kijevi pályaudvarra (innen indultak a Magyarországra tartó vonatok is), hogy jegyet váltunk Munkácsig. Ahogy azt mi elképzeltük... Az első kérdés: van-e előzetes engedélyünk, hogy nemzetközi vonatra felszálljunk? Ilyen ugyan nem volt, de az én útvelemmel mégiscsak lehetett kezdeni valamit. Be kellett menni az állomásfőnökhöz, hogy adjon engedélyt a jegyváltásra. Az unokabátyám persze szóba sem jöhetett, hisz neki, mint belföldinek, már napokkal előbb meg kellett volna szereznie ezt a bizonyos engedélyt. Gabi mindig is nagy dumagép volt, itt is elővette az ékesszólását, és főleg arra hivatkozva, hogy nélküle én teljesen elveszett lény lennék, muszáj, hogy együtt utazzunk, végül csak megkapta az óhajtott *szpravkát*, aztán mehettünk jegyet venni.

Megvoltak a jegyek, vártunk, hogy behúzzák a szerelvényt a peronhoz. A hatalmas váróteremben a Szovjetunió sokféle nációja várta, hogy elindul-

hasson valamerre azon a titokzatos földrészen, amely ugyan egyetlen országként szerepelt az atlaszokban, mégis messze volt mindazon kritériumoktól, amit hagyományosan országnak szoktunk gondolni, hisz szinte lehetetlen volt áttekinteni, magunkba fogadni. Sokkal inkább volt hatalmas országok anakronisztikus konglomerátuma. Amíg vártunk, figyeltem a jövő-menőket, vagy éppen az íves ülőkéjú padokon otthonosan ágyat vetőket, alvókat. Nem volt nagy hangzavar, inkább egy beszédfoszlányokból összeálló furcsa züm-mögő zúgás, amelyet csak a hangosbeszélő nehezen kivehető tájékoztatója szaggatott szét folyton.

Egy tántorgó férfi tartott az egyik kijárat felé, láthatóan jó pár sztogrammmal vodka csuroghatott le aznap már a torkán. Alig haladt el előttünk, furcsa átalakuláson ment át, tizedmásodpercek alatt. Majdhogynem vigyázza vágta magát, aztán erősen tartva az egyenes haladást lassan, megfontoltan lépkedve ment tovább.

Észrevette a rendőröket – röhögött Gabi. – Már ki is józanodott.

Moszkva akkor mintaváros volt, a Szovjetunió fővárosa, s mint ilyen, a rendszer kirakata is akart lenni, csodálja mindenki, akár a távoli tatárféldről jött oda, akár valamelyik messzi országból. A boltokat igyekeztek jól ellátni áruval, de azért a GUM áruház előtt nagyon jól lehetett csencselni a magyar farmerekkel vagy kozmetikumokkal. A Noginszki utcán is láttam hosszú sorokat, ahová a helyi lakos – a mindig nála lévő jókora cekkerrel – gondolkodás nélkül beállt, mert jó lesz az még valamire, ami a sor elején lévő árusnál kapható. Épp magyar almát lehetett kapni.

Moszkvában akkortájt – bár még elég messze volt a helyi férfitársadalom által gyűlölt gorbacsovi szesztalalom – nem túrték az utcákon dülöngélő részeket. A rendőrök bevitték az ilyeneket, és rövid úton általában tizenöt nap közmunkára ítélték. Mivel ehhez társult még egy látványos elem – a higiénéire hivatkozva (mert ez állami bentlakást is jelentett) kopaszra nyírták a delikvenst –, kialakult egy szóhasználat az efféle kisebb súlyú deliktumokra: lenyírták tizenöt napra.

Begördült a szerelvény, és némi tolongás, lökdösődés mellett sikerült elfoglalnunk a helyünket a négy személyes fülkében. Mint a legtöbb szovjet létesítmény, ez is nagy és tágas volt. A szerelvény tulajdonképpen két összekapcsolt vonat volt. Az elején álló, nagy és robusztus szovjet vagonok csak a határig, a hátsó része pedig tovább haladt Magyarország felé. Tekintve, hogy mi csak Munkácsig utaztunk, a szerelvény elejébe kaptunk jegyet.

Valamikor az '50-es évek elején talán pont erről a pályaudvarról indult haza, Magyarország felé egy különvonat a magyar kommunista pártvezérekkel

a fedélzetén, akik a nagy generalisszimusz, Joszif Dzsugasvili (a világnak csak Sztálin) születésnapjának a megünneplése okán voltak Moszkvában. Egy kedves ismerősömtől hallottam a történetet, mely szerint az ő nagypapja is rajta volt azon a vonaton mint képparolis ávós katona, akinek a küldöttség védelme volt a feladata. A dolog úgy esett, hogy a kutya sem akarta bántani a magyar kommunistákat, de a protokoll az protokoll, nekik is muszáj volt így is reprezentálni. Bár ha bárki mégis bántani akarta volna őket, az nyilván a legfelsőbb hadúr akaratából történt volna, s akkor bármilyen testőrség védelme mellett mindenki mehetett volna a lecsóba... ami ott praktikusan a GULAG-ot jelentette akkor.

Szóval háromnapos eszem-iszom, dínom-dánom után voltak az igen fontos magyar elvtársak, de a vodka az semmiképpen sem tudott kifogyni a vonat restijéből, pedig a potentátók derekasan dolgoztak rajta.

Az egyik főember a küldöttségből Apró Antal elvtárs volt, aki valami apró ajándékkal szeretett volna kedveskedni a Keleti pályaudvaron dolgozó melósoknak, akik akkor éppen elvtársak voltak, ezért kiadta a parancsot, hogy amikor begördül a különvonat a pályaudvarra, minden hordár legyen ott. A végrehajtásban nem volt semmi hiba, a pályaudvari őrség felhajtott minden hordárt, és katonás rendben felsorakoztatták őket a sín mellett, ahová a vonatot várták. Arról nem szól a történet, meddig is kellett rémülten ott ácsorogni a pályaudvar cipekedő elvtársainak, de végül is csak begördült a csicsás vonat, amelyre más egyéb halandó nem nagyon tehette fel a lábát, csak az arra érdemes harcosai a mozgalomnak.

Apró elvtárs kiállt a vagonajtóba. (Na, itt már volt szerepe a testőrségnek, hisz a vodkapusztítás erősen megviselte a nagyon nagy elvtársat, muszáj volt hátulról tartani a hőzentrógerjét, ki ne düljön a peron kövére, mert hogy is nézne ki egy ilyen jelenet az ideológiailag még nem kellően felkészített hordárok szeme előtt? Talán még el is röhögnék magukat.)

– Elvtársak! – rikkantotta el magát Apró elvtárs.

A publikum lélegzet-visszafojtva figyelt. Próbált volna csak nem figyelni... Apró elvtárs konzervatív ember volt, szívesebben használt régebbi kifejezéseket, mint az akkortájt is terjedő újakat, így az új keletű hordár szó helyett is inkább a régebbit használta.

– Elvtársak! Én most a moszkvai trógerék üdvözlését hoztam magammal maguknak.

A nem túl nagy lélegzetű szónoklat ezzel véget is ért, Apró elvtárs egy laza kézmozdulattal dolgukra engedte az embereket, egyúttal igen nagy örömet is

okozva nekik, mert – bár elvihette volna bármelyiküket egy nagy fekete autó – senkinek semmi baja nem esett, és ügyesen visszatámolygott a vagonba.

A szerelvény indulására várva, eleinte úgy tűnt, hogy nem is lesz más utastársunk, ketten leszünk a négyszemélyes hálófülkében (de akkor vajon miért kellett agyonbonyolítani a jegyvásárlást – eltekintve a rendszer részét képező paranoiától...). Már majdnem elindultunk, amikor nyílt az elhúzzható fülkeajtó, és egy szemrevaló szőke lány nézett be, s némi toporgás után be is lépett, egy közepes bőröndöt cipelve. Százhatvanöt centi magas lehetett, lencsőke, válláig érő haja volt, és ennivalóan kedves mosolygással köszönt: dobrij deny. Térden felüli, világos egyberuhát viselt alig sarkú cipővel, és mégis odafutott a szemünk a formás lábaira. Elöl is rendben voltak a nőisége kellemes halmai, de csak azért, hogy a lábain kívül arra is elkóboroljon a pillantásunk. No, mégiscsak lesz utastársunk, néztünk vigyorogva egymásra Gabival, aztán felpattantunk, segíteni a bőrönd helyre rakásában. Ezt annál is inkább fölöttébb örvendezve tettük, mert éppen lehetett volna valami öreg, krákogó, horkoló háborús veterán is. Akkor még sokféle lehetett különböző rokkantsági fokkal élő idősebb – főleg férfi – II. világháborús veteránokat látni. Ahol valami hivatali intéztnivaló volt, vagy sorban kellett bármiért állni, táblákon hirdették, hogy a háborús *invalidok* soron kívüliséget élveznek. Tekintve, hogy a birodalom mérhetetlenül bürokratikus volt és majdnem minden termékért sorban kellett állni, ez a pozitív diszkrimináció tényleg segített a mankós, görbebotos, sokszor végtaghiányos öregeken. Azt lehetett gondolni, a természet – főleg az idő – majd tesz róla, hogy egyre kevesebben legyenek, annyi évtizeddel a nagy háború után, de aztán a politika nem úgy gondolta, tett róla, hogy feltűnedezzenek a sokkal borzalmasabban eltorzított, sokkal fiatalabb háborús rokkantak, hisz nemsokára Afganisztán is elkezdte ontani őket.

Már nem emlékszem egészen pontosan a nevére, talán Ljubának hívták, és nem leány volt, hanem asszony. Magyarországra utazott, az ideiglenesen hazánkban tartózkodó szovjet déli hadseregcsoport egyik tisztjének feleségéként.

Ez az ideiglenesen hazánkban tartózkodó jelzős szerkezet mindig egy furcsa, kesernyés fintort váltott ki a legtöbb magyar emberből. Hisz kutya-közönségesen egy megszálló hatalom bennünket sakkban tartó haderejéről volt szó. Az ideiglenesség gyakorlatilag az idők végezetéig szólt, hisz csak pár fantasztá hitte komolyan, s gondolta, egyszer majd csak elmennek – mert, hogy azt mondták, csak ideiglenesen vannak itt.

Az meglehetősen pontos meghatározás, hogy – bár megszálló haderőről volt szó – nem minden magyar emberből váltotta ki azt a bizonyos kesernyés fintort, hanem csak a legtöbbször.

Akiből nem, annak okai voltak.

Egyrészt voltak páran, akik hasznot húztak abból, hogy a katonákkal, tisztekkel üzleteltek. Főleg üzemanyaggal, de a fegyvereken kívül szinte minden mással is, kisgépekkel, színes tévével stb. Nem volt az másként a szovjet katonaságnál (akik ugye ideiglenesen...) sem, mint az unokabátyám állami vállalatánál Kárpátalján, ahol két teherautóval elpocsékolnak négyezer kilométer megtételéhez szükséges üzemanyagot, és senkinek a haja szála sem görbült meg miatta. A katonák legalább nem feleslegesen használták el a gázolajat, hanem csak fék nélkül lopták, s aztán eladták. A laktanyák környékén élők – főleg a téveszek erögépkezelői – meg fél-, vagy harmadáron megvették, de az üzemanyag-elszámolásukat persze a hivatalos árfolyamon intézték, a különbségből meg gyűlt a kis pénzecske. Másrészt meg volt egy nagyon jól meghatározható politikai csoport, amelyik szívesen nevezte magát társadalmi, méghozzá progresszív, haladó társadalmi rétegnek, a párttagok, munkásörök, szakszervezeti vezetők sokszázados tömege. No, ők sem nagyon szorgalmazták volna, hogy eltűnjön az a masszív véderő, amelyik az ideiglenesen itt tartózkodókban testesült meg, szóval úgy volt az jó, ahogy volt – számukra. Ez a progresszív, haladó frazeológia ma is elég jól tartja még magát, bár az ülep már régen nem napkelet felől ragyogja be egüket, hanem egy új és bonyolult rendszerből, amely a Lajtán túlról mutatja az irányt.

Ott, abban a vonatfülkében eszünkbe sem jutott bármiféle politikai konszolidációra gondolni, sem nemzetközi összefüggésben, sem pedig megszállók és leigázottak egymáshoz való viszonyában. Ljuba egészen más irányba terelte a gondolatainkat.

Furcsa volt az a viszony köztünk. Mármint a behemót szovjet birodalom és a térképen a nagy vörös paca melletti apró Magyarország között. Mi nagyjából megszoktuk őket, akár egy furunkulust, megvettük a csempészt villanyfűróikat, a kis hordozható tévéiket, no meg a gázolajat, de valójában nem zavarták a mindennapjainkat. De ők nagyon szerettek itt lenni. Hogy felnéztek-e ránk, vagy irigyeltek minket, nem nagyon lehetett eldönteni, valószínűleg mindkettő igaz volt. Pár évvel később, amikor még inkább belesüllyedt Magyarország a gulyáskommunizmus veszélyes mocsarába, még inkább igyekeztek idejönni. Talán még egy sajátos szelekció is működött a

vörös hadseregben, amikor a Magyarországra vezénylés egyfajta jutalom volt a legkiválóbb tiszteknek és katonáknak. Ők pedig igyekeztek korrekt viselkedéssel meghálálni a lehetőséget.

A hetvenes évek közepén megépült a fogyasztás magyarországi temploma, a Skála Nagyáruház. Volt szerencsém nekem is pár évig a személyezethez tartozni. Amikor Magyarországon ülésezett akár a KGST, akár a Varsói Szerződés küldöttsége, a nehéz tárgyalások végeztével a pártközpontból odaszóltak az áruház vezetőségének, hogy zárás után még fogadjanak egy exkluzív vásárló közönséget.

Annak illusztrálására, hogy mennyire megbecsült pozíció volt egy szovjet tisztnek – még ha a (végtelen idő) tervezett ideiglenes állomásoztatáshoz is tartozott – Magyarországon szolgálni, beugrik egy idevágó történet, melyben magam is részt vettem, botcsinálta tolmácsként. Az áruház civil ruhás rendészei elkaptak egy nőt, aki különböző dolgokat pakolt, még a pénztár előtt, részben a táskájába, részben a ruhája alá. Az elszámoltatás során kiderült, hogy egy mukkot sem tud magyarul, orosz volt a jóasszony. Nagyon öntudatosan felháborodott a zaklatás miatt, és a jegyzőkönyvet író rendész – sokat tapasztalt nyugdíjas rendőrrel volt szó – valami olyat vett ki a dühkitöréséből, hogy köze van az ideiglenesen itt tartózkodókhoz. Ettől megszeppent, és addig nem engedte a maga útjára a szokásos eljárási rendet, szóval nem adta le a jegyzőkönyvet, amíg nem konzultált erről a főnökével, mondván, ilyen esetben azért észnél kell lenni. Másnap reggel már nyitáskor újra ott volt az elvtársnő egy öltönyös férfi kíséretében. A férje volt. Furán állt rajta a szürke öltöny, sokkal inkább hajazott egy aktakukac irodistára, mint büszke szovjet katonatisztre. Nem nagyon értették, mit is akar, így aztán – jobb híján – engem kért fel az ügyeletes rendész, hogy tolmácsoljak. Tudták, onnét való vagyok, s nekik nem volt különbség, ruszki, ruszki. A döcögő nyelvtudással igazi kihívás volt. A lityinánt (kapitány) elvtárs nagyon kétségbe volt esve az asszonya miatt, mert ha a lopás kiderül, nemcsak a legtávolabbi szibériai garnizon körül kergetheti ezután a farkasokat, hanem még a pártkönyvét is elvehetik. Csak a felesége volt jobban magába roskadva, nyoma sem volt az előző napi fennhéjzásának, szipogva állt az ura mellett és a kezét tördelte. Nyilván belátta ő is a lehetséges következményeket – nem mertünk volna a rendészekkel megesküdni, hogy nem csattant el egy két nyakleves is odahaza a pontosabb megértés végett –, sűrűn suttopta: izvenyitye, izvenyitye pazsaluszta (bocsánat, bocsánat kérem). Eltéptük a jegyzőkönyvet. Az emberi viszonyban, a bajban lévő látva elfelejtettük,

eszünkbe sem jutott sem a birodalom, sem a megszállás, sem a kis, sem a nagy politika. Ott egy kétségbeesett ember volt, akivel ugyan kitolhattunk volna, de attól semmi nem változott volna meg.

A Varsói Szerződés a szovjetek megszállta országok katonai szövetségét jelentette, egyfajta ellentéte a NATO-nak. A KGST meg a Közös Piac (már ez is hogy elsüllyedt a történelem feneketlen bugyrában) ellenlábasa próbált lenni azzal a fura névvel: Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa. Korabeli marxista közgazdászok ugyan kötetek tömegét írták meg erről az anakronisztikus gazdasági formációról (leginkább ennek fölényéről a Közös Piaccal szemben), de a lényegét egy magyar humorista fogalmazta meg, amikor arról elmélkedett, milyen címer is tudná kifejezni a KGST lényegét: zöld mezőben hét sovány tehén feji egymást.

Nem volt nagy felhajtás, közel sem nyüzsgött annyi gorilla, mielőtt a kedves, öreg Usztyinov marsall (ő volt a Varsói Szerződés haderőinek főparancsnoka) és a csatlós országok pohos tábornokai bevásároltak. Egy órányi túlórárt jelentett ez a személyzetnek, élménynek azonban nem volt utolsó. Magas, vékony pénztáros barátnőm gyakran volt bemutató modell egy-egy drága bunda megvétele előtt a tábornok elvtársaknak. Azt mondjuk máig sem értem, hogy egy szovjet tábornok miért éppen Magyarországon szerzett be nerc- vagy éppen cobolybundát vásárfiának.

A mi utastársunk, Ljuba, nemcsak szemrevaló, hanem kedves teremtés is volt. Hamar összebarátkoztunk, bár nagyon árnyalt társalgás nem igen tudott kialakulni. Elsősorban közte és köztem volt ez nehéz produkció, hisz eredendően soha nem tanultam meg – még amíg odakint jártam (igaz, magyar anyanyelvű) iskolába, akkor sem – oroszul. Valamennyire persze igen, de éppen csak. Gabi azonban nagyon is elemében volt. Jó kiállású fickóként nagyon értett a nők nyelvén, és még az az előnye is megvolt, hogy alig öt vagy hat évvel korábban töltött el katonaként belső Oroszországban két évet, és ha csak a fele volt igaz a meséléseiből, sok elhanyagolt tisztfeleséget – köztük a századparancsnoka feleségét is – vigasztalt meg annak idején. Tehát ismerte azokat a manírokat, amelyekkel pont azokhoz a férfiakhoz tartozó nők hódíthatók. Megnősült ugyan, de szemernyit sem változott a nők iránti rajongó vonzalma. Mivel sármos úriemberként viselkedett, szinte alig fordult elő, hogy ne viszonzta volna a kiszemelt asszonyka a közeledését. Ez közel sem amiatt volt, mert arrafelé túl sok lett volna a ledér nőszemély, sokkal inkább Gabi kitűnő ember- és nőismeretének kellett betudni, mert nagyon gyorsan felismerte a kedvességre, figyelmességre vágyó elhanyagolt nőket,

és tényleg tudott nekik szépet és örömet adni, okozni. A hozzá hasonlóknak ma is mérhetetlen utánpótlást és segítséget nyújtanak hódításaikhoz a hamar érzéketlen fatuskókká változó férjek. A lányok – hisz nős ember volt – nem nagyon érdekelték.

Persze, hogy nekem is tetszett a szép Ljuba, de tudtam, nincs esélyem Gabi mellett. Idősebb is volt tőlem, jobban is nézett ki és mérhetetlen hódítói gyakorlata volt. Annak akkor éppen nem sok jelentősége volt, hogy odahaza, Magyarországon volt egy komoly kapcsolatam, aki aztán a feleségem lett, Ljubát, versenytárs nélkül – némi lelkiismeret-furdalással ugyan – akkor, ott nagyon szívesen becserkésztem volna.

A férfi annyi mindennek ellent tud állni egész életében, kivéve néha a kísértést, szokta volt mondogatni egy barátom.

Gabi magabiztos fölénytel figyelte a nyökögő társalgásunkat, néha be-besegített fordítani, de látszott az önelégült képén, ez a nő már megvan a képzeletében, az éjszaka sötétjében a vonatkerekek álomba ringató távoli kattogásában újabb skalpot fog begyűjteni.

Leszállt a határ felé robogó vonatra az éj a végtelen ukrán mezőn. Az egyik alsó ágyon Gabi, a szemben lévőkön meg Ljuba tért nyugovóra. Nekem a felső priccs jutott. Erősen figyeltem, hogyan alakulnak odalent a dolgok, de alig hallható, elfojtott suttogásoknál többet nem tudtam kivenni a társalgásukból. Aztán a monoton vonatzaj nekem is elhozta az álmot, csak a másnapi, fülkét elárasztó napfény ragyogása ébresztett. A lentiek már rég felébredtek, elrakták az ágynevet, és valószínűleg az étkezőkocsiba mentek, mert nem volt senki a fülkében.

– Na, mi volt? – böktek a fejemmel az ágy felé, amikor Gabi visszaért. Ljuba nem volt velem.

– Nem hallottad? – vágott egy fintort.

– Belealudtam a suttogásokba.

– Na, nem sokat veszítettél. Semmi nem volt. Ledobtam magamról mindent, és teljes harci díszben mellébújtam. De hiába duruzsoltam neki, nem engedett semmit. Azt ismételtette, neki férje van, ő hűséges, nem akarja megcsalni, hagyjam békében.

– Lehet, hogy egy kicsit erősebb fellépésre vágyott. Ki tudja, hátha ahhoz van szokva.

– Figyelj ide. Nekem soha nem kellett erőszakoskodnom egyetlen nővel sem. Ezután sem fogok. Azt lehet látni, vagy inkább érezni, ha egy nő csak eljártssza a tiltakozást, de aztán szép lassan hagyja magát meghódítani. De azt is tudni kell, mikor komoly a nem. Ez most az volt. Hát, van ilyen.

Nem véletlenül kérdeztem rá, hátha többre ment volna egy kicsit erőszakosabb, macsósabb fellépéssel, mert láttam már olyat, amikor eredményre szokott az néha vezetni.

Vasút utcai történet ez is.

Anyám szülőfalujában, a Vasút utcában volt és van még talán most is a művelődési ház. A falu legnagyobb épülete, leginkább a szocreál és a klasszicizmus valamiféle keverése, vegyítése motiválta a tervezőt vagy tervezőirodát, mert persze, hogy tucatterv volt, sok hasonlót lehetett látni a birodalomban. Széles lépcsősor, egysoros oszlopcsarnok timpanonnal és hatalmas belső térrel. Igazi multifunkciós épület, amit mozinak, színházteremnek, falusi bálók, sátoros vörös ünnepek megülésére használtak. Sőt, annak is tanúja voltam kisgyerekként, amikor falusi népbírósági ülést tartottak benne. Na, azon az egész falu részt vett. A vád tárgya egy szülőbántalmazás volt. Már nem emlékszem a nevekre, de a vád alá helyezett fickó részegen jól elagyabugyálta a szüleit, és a helyi szovjet igazságszolgáltatás nagyon alkalmasnak találta a deliktumot a népnevelésre, és a helyszínen, egy sajátos, helyiekből választott esküdtszék előtt tartották meg a tárgyalást. A vádlottat elővezették, kikérdezték, bekiabálásokkal megtrágárgokdták, hogy mit is kéne az ilyennel csinálni, aztán meghozták az ítéletet, amit – valószínűleg belefért a szovjet btk. erről rendelkező túl-ig szóló évkiosztásába – jóvá is hagyott a hivatásos bíró.

Vendégeskedtem odahaza, épp bál volt a Dom Kultúrban. Azon nemcsak a helyeik, hanem a környékbeliek is részt szoktak venni, legények, leányok egyesén. A más faluból való legények részvétele évszázados dolog volt, a leányoké már kevésbé, nagyon is újdonságszámba ment, csak a legvagányabbak vállalkoztak egyedül efféle kalandra. Főleg – vagy szinte kizárólag csak – városiak, Szőlősről. A legritkább esetben féltették ezek a lányok a jó híruket. Megvolt az már alapozva – a fiúk részéről mindenképpen, de azt sokkal inkább hírhedségnek szokták hívni.

Két nagyobbik unokaöcsémel – édesanyám nővérének és húgának a fiai, pár hónap volt csak közöttünk – én is elmentem mulatni. Tíz órakor szigorúan véget ért a buli, de a művelődési ház előtt még kisebb-nagyobb csoportokban ment a diskurálás, ki kit kíséren haza, pár fiú dülöngélve pislogott bele a bejárat előtti, gyengén megvilágított tér sötétségébe. Három idegen lány is ott volt, készülődtek az állomásra, hogy elérjék még a Nagyszőlősre menő vonatot. Az egyiknek – égimeszelő miniszoknyásnak – nagyon nyomta a szöveget egy fiú, valószínűleg nem eredménytelenül,

mert egyszer csak eltűntek, és nem az állomás irányába. A másik kettőnek meg az idősebbik unokaöcsém kezdte ugyanezt. Bandi elég rabiátus természetű, öntörvényű srác volt, nem nagyon kedveltük egymást kicsikként sem, néha meg is vertem – míg erősebb voltam nála. Az egyik lány valami keményebbet szólhatott be neki – nem érttem, ruszinul ment a társalgás –, mert felhördült és nagyon úgy nézett ki, pofon lesz a vége. Közéjük léptem:

– Normális vagy? Egy nőt akarsz megütni?

– Milyen nőt? – vicsorgott, de azért megállt. – Ez csak egy kis ribanc és most megjátssza magát.

– Akkor sem ütheted meg.

Addigra le is csillapodott, és mintha pár másodperce nem akarta volna felöklelni, egészen nyugodt hangon beszélt vele tovább. A másik lány – akár egy apró kutya, amelyik felismeri, ki védheti meg – odaállt mellém, jelezve a társaságnak, ő már elkelt, ne is próbálkozzon senki. Tizenkettő egy tucat kinézetű volt, de azért erősen cirógatta az önbizalmamat, hogy biztosan tet-szem neki.

A lányok minden áron a vonathoz igyekeztek volna, kérték, kísérjük el őket az állomásig. A harmadik társuk után még kiabáltak egyet-kettőt, de mert nem jött válasz, elindultunk.

Mire az állomáshoz értünk, még láttuk a Szőlős felé haladó szerelvény végét.

A menetrend szerint két óra múlva jött az utolsó vonat.

Kellemesen langyos éjszaka volt, csak a váróteremből kiszűrődő villanyfény, meg a lassan hízó hold világította meg az állomást, a peront. Volt néhány pad is, tíz-tizenöt méterre egymástól. Mindegyik egy-egy fa alatt. Már nem emlékszem, milyen fák voltak, talán hársak lehettek, vagy gömbjuharok, nem túl nagyok, de már jó kis árnyékot adtak. A padok, azok a jellegzetes, állomásokon rendszeresített két ívelt betonállványra csavarozott masszív lécsorból készítették voltak. Azóta is, ha hasonlókat látok, vagy a fehérre meszelt, betonból enyhén cirádásra öntött kerítéselemekből összerakott térelválasztókat, nekem mindig a falusi vasútállomások jutnak eszembe. Lehetséges, hogy még az Osztrák–Magyar Monarchiában szabványosították, és az utódállamok csak úgy megtartották őket. Akkor és ott még nem dívott az újbarbárság, hogy a köztéri elemeket, bútorokat minél hamarabb össze kell törni. A diktatúrának is megvannak azért a pozitív oldalai.

Letelepedtünk a lányokkal a padokra. Nem ugyanazokra. Az éjszaka, a női test közelsége izgalmas bizsergést indított bennem. Jó volt átölelni azt a leányt, félve és óvatosan indított csókolózásban összeformni és a mellék

csodálatos halmait simogatni. A szoknya alá nyúlás már nem nagyon ment, a feltételezett „híre” ellenére ez a hozzám csapódott városi ruszin lány nagyon határozottan kijelölte a határt. Beszélgetni nem nagyon tudtunk, csak próbáltuk körülírni, elmutogatni, mit is akarunk. Ő szívesen beszélgetett volna, én inkább a manuális tevékenységet részesítettem volna előnyben, de úgy is jó volt, amit engedett, hisz a kamaszkorból alig kilépve minden akció, amit azokkal a tétova mozdulatokkal mindketten megtapasztaltunk, euforikus élménnyé váltak, és most, annyi évtizednyi mélységű emlékkútból is felpislákol egy kicsit, ha néha eszembe jut az az éjszaka.

Azt nem tudom, Bandi fel tudná-e idézni azt az estét, a vonatra várakozást a falusi állomás peronjának a padján, ha még itt lenne e világban, és két lerészegedés közben kitisztulna a tudata. De már nincs itt, a két végén tobzódva égetett gyertya elfogyott, ott nyugszik egy dél-borsodi kis falu temetőjében. Pedig ő sokkal, de sokkal tovább jutott, mint a csókolózás, mellsimogatás, tapizgatás. Alig némi előkészítés után egyszerűen, állva meghágtá a pad támlájára hajló leányt, és már el is unta magát, mire megjött az éjféle, utolsó vonat, s elvitte tőlem is azt az izgalmas, kicsi majdnem nőt, hogy bár soha többé ne találkozzunk, de örökre megmaradjon azoknak a tenyerembe simuló kellemes halmoknak az emléke, amelyeknek a tapintását a selymes ruha sikamlóssága csak még izgalmasabbá tette.

Ljuba azon a Moszkva–Budapest vonaton semmit nem érzékeltetett Gabi éjszakai próbálkozásából. Nem volt sértődött vagy feldúlt, valami nagyon egyszerű természetességgel tette helyre és kezelte a dolgot. Vagy, mert úgy gondolta, a férfiak már csak olyanok, hogy megpróbálják kihasználni az adódó alkalmakat, vagy, mert – mivel tényleg szép és vonzó nő volt – megszokta a különböző ostromokat, s azt is megtanulta, hogyan kezelje s verje vissza azokat. Talán egy kicsit többet társalgott velem, már ha annak lehetett nevezni a dolgot, de az idegen nyelven való beszélgetés ott valami egészen érdekes jelenséget is megmutatott nekem. Kellett persze hozzá legalább az a megelőző pár évnyi nyelvtanulás is, de az derült ki, tulajdonképpen sokkal jobban tudtam beszélni, mint azt magamról addig gondoltam, sorra jöttek elő olyan szavak, nyelvi fordulatok, amelyeket muszáj volt valamikor megtanulni, s akkor ott egyéb lehetőség híján az emlékezet tágas raktárából az elme szépen sorban előhalászott. Este, ahogy közeledtünk a határ felé a Kárpátok egyre magasabbra törő szirtjei között, már-már folyékonyan beszélgettünk.

A táj lenyűgöző volt. Az ukrainai síkság után az egyre magasabb hegyek látványa folyton arra készítetett, tapadjak az ablakra és nézzem az addig még

soha nem látott ormokat. Az odafelé vezető úton, a teherautó fülkéjéből semmit nem láttam a Kárpátokból, hisz kora hajnalban indultunk, és mire kivilágosodott, már át is értünk a hegyek között.

A kényelmesen ringatózó vonatfülkében eszembe jutott egy történet, amelyet egyik barátom nagyapjától hallottam a mezőn, szénagyűjtéskor az ebédet követő pihenőidőben, egy nagy, öreg vadkörtefa alatt. A rekkenő nyári hőségben a parasztemberek a mezei munkát délidőben szépen megpihentették, afféle sziesztaként, s a fa hűvösében beszélgetéssel múltatták az időt. Szerettem hallgatni azokat a történeteket, a nagyapám korosztálybeliek fogságemlékeit. Leginkább kétféle téma dominált, az egyik a fiatal legénykoruk és a katonaságuk idejében történtek, meg a fogságbeliek. Mindig ezt a szót használták: a fogságban. Nem gulágoztak, talán nem is ismerték a szó jelentését. Én sem. Sokáig. Amikor először akadt kezembe Varlam Salamovtól, majd Szolzsenyicintől valami írás, ott találkoztam a Gulág szóval, s később a Gulág szigetcsoport címmel is. Azonnal elkezdtem keresgélni a Szovjetunió térképén, merre lehet az a szigetcsoport, s csak a történet további olvasása során derült ki a szó jelentése, s az is, hogy azok a szigetek nem földrajzi nevek, hanem valójában munkatelepek sokaságát jelentették, ahol elsősorban saját nyomorult állampolgáraikat dolgoztatták rabszolgaként, hagyva sok százezernyi embert elpusztulni. Később ugyanezekre a rabszolgatelepekre hurcolták a második világháború hadifoglyait, meg a málenkij robot civiljeit is. Béla bácsi – a barátom nagyapja – Magadanba került egy fafeldolgozó üzembe. Magadan észak-kelet Szibériában található, tengeri kikötő, a Szahalin félszigettel átellenben a szárazföldön, egykor a Gulág szigetek fővárosának is mondták. Majd egymillió rabszolga építette fel a várost az 1920-as évektől kezdődően, s dolgoztak az aranykitermelésben. Reménytelennek látszott, hogy bármikor is hazakerülhet a hosszúra nyúlt málenkij robotból, ezért nagyon kockázatos dologra szánta rá magát. Öncsonkításra. A rabszolgalágerben az öncsonkítás főbenjáró bűnnek számított, hisz az elkövető elsősorban nem magának ártott – azzal a kutya sem törődött volna –, hanem egy termelési eszközt rongált meg, s azzal a szocializmus építését akadályozta. Normális balesetek persze előfordultak, nem is ritkán, hisz a munkavédelem is valami idegen, ellenséges dolog volt, amely csak megmételjezi az új típusú ember rohambrigádokba tömörülő proletariátusát. A normálisan, pusztán balesetben sérült, csonkult ember viszont kerékkötővé vált, azt rövid úton hazazavarták. Ez a haza Béla bácsinak potom nyolcezer kilométernyi távolságot jelentett. Mégis bevállalta. Egy

ledülő esztergagép pont kapóra jött. A hatalmas monstrumot hős módjára igyekezett megtámasztani, de nem sikerült, és bal kézfejét teljesen szétzúzta a gép. Annyiban szerencséje volt, hogy az üzem párttitkára is éppen jelen volt, s az egész annyira szabályos, rendes baleset volt, fel sem merült az öncsonkítás vádja. Sőt, még dicséretet is kapott, amihez dupla fejadag étel járt. No meg a titokban olyan nagyon remélt *bumázska* (elbocsájtó határozat), hogy alkalmatlan a munkára, hazamehet.

Hetekig tartó megpróbáltatás volt az a nyolcezer kilométernyi út. Hol teherautók platójára felkészelkedve, száz kilométereket megtéve, miközben arrafelé a hőmérséklet az év nagyobbik felében alig kúszik pozitív tartományba. Hol meg különböző vonatokon, ritkán személyvonaton, leginkább tehervagonokban, vagy azok tetején, fél kézzel kapaszkodva, hisz a másik ott maradt az Ohotszki-tenger partján. A hosszú út arra is jó volt, hogy megismerje az orosz emberek természetét, lelkét. Szinte csak jókra emlékezett vissza, egy-egy darab kenyérrre, a legyintésre, amikor kiderült, nincs egy kopejkája sem a jegyre, s a kalauz hagyta, hadd utazzon a végállomásig. A nagyapám is csak meghatódva és szeretettel emlékezett a fogságból az orosz emberekre. Ez a két fogságot megjárt ember itt hagyott nekem egy megválaszolatlan – az is lehet, hogy megválaszolhatatlan – rejtélyt. Ha a Szovjetunió egyes polgárai nagyobb részét jólelkű, segítőkész, jámbor emberek voltak, hogy tudott ez a birodalom kitermelni és hét évtizeden át fenn tartani egy olyan embertelen rendszert, mint a kommunizmus? Lehetséges, hogy az a rendszer – mint patkómágnes a vasreszeléket – összegyűjtötte és koncentrált mindazt a társadalmi szemetet, ami akár a birodalomban, akár a megszállt, csatlóssá tett országokban egyébként is megvolt, csak szervezetlenül, egymásról sem tudva voltak egyenként hitványak, mások javaira sóvárgók, az alkotómunkára alkalmatlanok?

Béla bácsi egészen Ukrajna nyugati végéig jutott különböző géperejű járműveken, főleg vonaton. Ott azonban megállt a tudomány, véget értek a szerencsés fordulatok, nem tudott sem platóra, sem pedig vonatra felkapaszkodni. Maradt az apostolok lova, és a végül is az addig megtettekhez képest elenyészően kevés távot – még száz km sem volt már hátra – legyalogolta a szülőfalujáig, a házáig, ahol neki is sikerült sirásra készítenie kisfiát, aki addig még soha nem látta azt a rongyos, bozontos, csavargó kinézetű alakot, az édesapját.

Kedves utastársunktól, a szép Ljubától lassan búcsúzkodni kellett, mert a vonat Munkácshoz közeledett. Munkácson választották szét a szerelvényt

a belföldi vagonokra és a Magyarországra továbbhaladókra. Mi Gabival maradtunk a belföldi részen, Ljuba meg át kellett, hogy hurcolkodjon a magyarra. Na, nem nagy hurcolkodás volt, a bőröndjét kellett átvinnie. Felajánlottam, ne cipekedjen, majd én átviszem.

– Oj, szpászibá – csicseregte és nagyon szép volt a mosolya. – Ocseny szpászibá.

A jegyén szerepelt, melyik kocsi melyik fülkéjében kell tovább utaznia. A kocsiban alig volt utas, rendszerint Csapon szokott megtelni a Magyarországra utazókkal. Az ő fülkéje is üres volt. Feltettem a bőröndöt a rácsos csomagtartóra.

Álltunk egymással szemben, és megmagyarázhatatlanul furcsa volt a lelkem. Nehéz, bús, terebélyesedő ürességgel, amely nem a semmit jelentő üresség volt, hanem nagyon is ott volt, aki ki tudta volna tölteni. Szomorú mosoly volt az ő arcán is.

– Daszvidanyija – szólalt meg, szinte csak lehelve az elköszönést.

Aztán közelebb lépett, egy kicsit pipiskedve arcomhoz hajolt, de nem puszi lett belőle. Hosszú, forró csókban kapaszkodtunk össze. Egy ideig szorítva öleltük egymást, majd kicsit hátrahajoltunk, néztük a másikat, és a félhomályos fülkében is láttuk, a mosolyunk már rég eltűnt, csak valami fájdalmas kis grimasz maradt. Aztán jobb híján újra abba a nagyon erotikus, nagyon izgalmas nyelvjátékos csókba borultunk, ami sok évtized múltán is olyan szép, tiszta és éteri maradt, mint bármely plátói szerelem, amely pontosan attól olyan fájdalmasan gyönyörű, hogy bimbó mivolta miatt akár a mennyország lehetőségeit is magában hordozta.

Természetesen nem tudhatom, eszébe jut-e még annak a ma már idősödő orosz asszonynak az az út, amely során arra hivatkozva, hogy hűséges a férjéhez, finoman és elegánsan szerelt le egy ágyába vágyó nőcsábászt, s aztán egy kamaszkorból alig kilépő, félszeg fiúval szenvedélyes csókban, sőt csókokban mégis bevallotta, szívesen kipróbálná, milyen az a bűnbeesés, amit előző este még olyan kecsesen elhárított. Talán, mert mégis nagyon izgatta a fantáziáját, és egy kicsit ki akarta próbálni, megízlelni, de már azzal a tudattal, úgysem teljesebb be, hisz alig pár perc múlva el kell válnunk egymástól. Akkor még én sem a női lélek kacskaringós csodájaként éltem át az egészet, hanem afféle szerelmi villámcsapásként szédültem bele az egészbbe, ami aztán elkísért még életemben egy kis ideig.

A törtéteknek nem lett folytatása, nem cseréltünk telefonszámot és címet sem. Eltettük a lelkünk legmélyére, ami ott abban a néhány percben

csak a mienk volt. Magamba zártam, elrejtettem, mint egy értékes kincset, amit véletlenül találtam. Gabinak sem dicsekedtem vele, hogy ami neki nem sikerült, nekem akár össze is jöhetett volna.

Eddig várt ez a történet, néhány másikkal összezártam, abban a kis ékszeres dobozban, amelyről egyedül én tudok. Arról, hogy van, de a tartalma néha már nekem is a múlt tovagomolygó ködébe vész, s csak az időnkénti kegyelmi állapotban fordul vissza egy-egy közülük és ragyog át pár pillanatra az idő feneketlen és végtelen óceánjából.

SZIMULTÁN

Marie-Cécile le Luecnek

*az igeidőkkel a szereposztás is változott
megnyúlt a csönd kifehérvült a lélek
megkoptak a jelentések és elkoptunk mi is
de az a kép még ma is mosolyt
fakaszt... látom Marie-t
a fiatal francia segédtanárt...
gyanakvón mustrál:
„ugye nem mondd komolyan
hogy a tűzoltószertár
a legfontosabb magyar szó...”
rezzenéstelen arccal magyarázom
hogy nekünk ez a fogalom
a hátszágunk... biztonságot ad
mert mi folyton izzunk forrongunk szikrát vetünk
s hogy itt a Kárpátok alatt még a hamu alatt is...
kétérdőve ingatja fejét
cselvetést huncutságot ugratást gyanít mind-
addig
míg az ópusztaszteri emlékpark egyik épületének
homlokzatán föl nem villan a felirat:
TŰZOLTÓSZERTÁR*

*hitetlenkedő döbbenettel
tárja megadásra karjait*

*ám a nyugtalanság erősebb
és a történet még korántsem kerek
lázban ég tisztázni akar
megérteni e fura rajzolatú világot
– megkér jegyezzem le a tíz
legfontosabbnak vélt magyar szót
ő is leírja franciául s vessük össze
találunk-e közös pontokat*

*szeretet... szerelem... barátság...
remény... édesanya... szív... család...
ezeket mindketten feljegyeztük
„az alapok azonosak” – konstataulta elégedetten
de hiányolta a listámról Istent*

*„Isten nem listázható – érveltem –
ott rejlik mindenben
és mindenek fölött”*

*nyomban fordított a kérdésen:
akkor a békét miért nem emeltem be
a tíz legfontosabb közé*

*„ott van az is” – erősködtem
és mutattam a tizedik szót
„Trianon” – ezt firkantottam a lapra*

a kör bezárult

*érthetetlen vöröstérképes graffitik-et
bámultunk... onnantól lábujjhegyen járt a csönd
megfeneklett a mosoly és egyetlen rejtekajtónak
a sorstalanság bizonyult*

*persze könnyű diagnózist felállítani
békétlennek bélyegezni az emlékezőt
pedig már rég nem két gyerek civódik
a homokozóban egy játékvödör fölött
s olykor bizony eljár a kéz
repül a kavics robban a szélvédő
pattan az üveg
de Isten búvóhelyét azóta sem
tudjuk felderíteni*

SZ. KÁRPÁTHY KATA

SZÁZSZORSZÉPEK

Amióta Alina arcát megharapta a szomszéd vad kutyája, nem mert óvodába menni. Apja a karjaiban vitte el egyszer, de egész nap a kezével takarta az arcát és sírt. Így Alina otthon maradt az óvoda utolsó évében. Egyetlen boldogsága a virágai voltak. Édesanyjától elleste, hogyan kell ültetni a virágot, gondozni, és anyai segítséggel felnevelt egy szép százszorszépbokrot. A virágot egy nagyobb cserépben gondozta először, aztán április végén édesanyja úgy látta, ideje lenne nagyobb helyre költöztetni a törékeny növényt.

Alina boldogan, a kaputól nem messze vágott bele a kiültetésbe. Naponta kigyomlálgatta, locsolgatta, és meg is simogatta óvatosan a virágokat úgy, hogy a szirmokat össze ne borzolja. A százszorszépcsalád elkezdett terjeszkedni, s pár héten belül majdhogynem túlnőtte kijelölt területét. Néhány fejecske ráhajlott a feljáróra. Alina nagyon féltette őket a járókelőktől, ezért mindenkit megkért, hogy vigyázzanak rájuk, ne lépjenek a virágokra. A szomszédok, ha átjöttek, tudták, hogy a virágra vigyázni kell, még ha Alina nincs is az udvaron. Az ablakon át leste, ha jött valaki, és ha integettek neki, szégyenlősen húzta be a függönyt.

Egy nap Alina édesapjához egyik barátja jött vendégségbe. Terepszínű ruhát viselt, elől két aranyfoga kivillant, amikor nevetett. Teljesen kopasz volt, és amíg ott volt, állandóan dohányzott. Innácskának nem tetszett a férfi. Édesapja, Szlávik ki akarta hívni, hogy bemutassa a vendégnek.

– Ó az én kicsi lányom, Alina – mondta Szlávik –, csak nagyon szégyellős. Gyere ide, Alina, Vitya bácsi szeretne látni téged.

– Nem megyek – mondta az ajtó mögül a lány. – Mondd meg neki, hogy meg fog tőlem ijedni.

Szlávik Vitya felé fordulva mondta úgy, hogy lánya ne hallja:

– Tudod, megharapta egy veszett kutya az arcát, és szégyelli.

– Alina – kiáltott fel a lépcsőnél Vitya –, nekem a fogamat ütötték ki, azért van aranyfog a helyén. Meg a katonaságban vannak nagyon csúnya emberek. Te biztos nem vagy olyan ijesztő.

Alina rászánta magát, óvatosan lesétált a lépcsőn.

– Kis százszorszép – bókolt neki Vitya. – Mire menyasszony leszel, az a seb már ott se lesz.

A kislánynak még ennek ellenére sem tetszett a férfi.

– Apu, felmehetek? – kérdezte Szlávikra nézve.

– Menj csak – mondta.

Felszaladt a lépcsőn, de még lekiáltott:

– Apu, a virágra vigyázzatok!

– Jó, jó! – felelte Szlávik.

Alina Vityát egy gonosz embernek gondolta. Láta a tévében, hogy a katonák lelőnek mindenkit. „Akkor a virágomat is bántani fogja biztos, lehet, csak azért jött, hogy rájuk lépjen” – gondolta magában. Mesét akart nézni. Bekapcsolta a tévét, véletlenül először a hírekre. Egy kedves arcú férfi beszélt, de a katonákról, ezért Alina azonnal átkapcsolta a mesékre.

Sokáig ült fenn, majd hallotta, hogy a vendéggel az apja kint van már a kapuban. Alina leszaladt, hogy a virágokra vigyázzon. Éppen akkor ment ki, amikor Vitya véletlenül rálépett néhány fejre, ami kilógott. A gyerek sírva szaladt be az ajtón. Nem akart elköszönni a katonától. Amikor apja visszajött, akkor dugta ki az orrát. Egyenest a virágaihoz ment. A szétaposztott százsorszrépeket simogatta, közben hangosan sírt. Szlávik odament hozzá.

– A katona gonosz volt, eltaposta őket – mondta Alina az apjának.

– Jaj, kislányom, véletlen volt, ne haragudj rá – próbálta vigasztalni Szlávik.

– Nem, ő direkt csinálta. Láttam a tévében, hogy embereket is lönek az ilyen bácsik. De most már tudom, hogy a virágokat is bántják.

Szlávik nem tudott mit mondani. Zavartan ment be a házba. Alina óvatosan megtisztította a megsebzett virágokat, egy kis vizet locsolt rájuk, és azért imádkozott Istenhez, hogy támadjanak fel a meghalt százsorszrépek.

VASÁRNAP

Nem emlékszem a napokra. Azt hiszem, a héten volt már hétfő, kedd, de utána mi jön? Talán vasárnap. Jó lenne, ha az a nap jönne, mert csak arról vannak emlékeim.

Apámmal vasárnaponként mentünk az erdőbe. Ő tanított meg gombászni. Megmutatta, hogy melyik ehető és melyik mérgező. Azt mondogatta, gyermekem, az összes gomba ehető, de van, amelyik csak egyszer, ezért vigyázzak. Szeretett róluk beszélni, a kedvence a róka gomba volt. Egyszer leültünk egy gombacsalád mellé, kiszedte a földből, és a fonalaikról magyarázott. Ahogy

elszakadtak a kezében, úgy éreztem, egy családot öltünk meg. Lenéztem, és láttam az elszakadt fonalakat a földben. Árvák lettek a kicsi rókagombák, amikor apám elválasztotta őket a két nagyobb gombától. Talán el is sírtam magamat.

Évek múlva én vittem a fiamat az erdőbe. Átadtam az apámtól kapott tudást. Én inkább könyvet vittem magammal, megmutattam a gombákat, de nem szedtük ki a fonalakkal együtt, csak elvágtuk a törzsénél úgy, hogy új élet sarjadjon majd belőle. Valamelyest megnyugtató volt, hogy ezáltal nem szakítottuk el a gombákat a családjuktól, és tulajdonképpen nem öltük meg, csak megmetsztük, ha úgy tetszik.

A fiam már nem vitte tovább ezt a hagyományt. Nem is volt kit az erdőbe vinnie. Helyette minden vasárnap eljött hozzám látogatóba. Egészen tavaszig mindig jött, aztán az utolsó vasárnapon azt mondta, hogy háború van, és neki is mennie kell. A tévében bemondták, de nem nagyon érdekelt engem. Most, hogy a fiam is harcol, naponta nézem a híreket, és attól félek, hogy egyszer az én fiam képét mutatják.

Látogatás helyett minden vasárnap felhív telefonon. Mise után hív, mert tudja, hogy a misét nem hagyom ki. Imádkozni szoktam érte, hogy a szentek óvják meg az életét. Még jó, hogy megtanultam kezelni ezt a tapogatózó telefont, mert így nemcsak hallom, hanem látom is. Videóban hív fel, mutogatja olyankor, hogy hol vannak, mit csináltak aznap. Szép az uniformisában, az viszont ijesztő, amikor beszélgetés közben hallani a távolban, hogy lőnek. Én sose hívom, azt mondta, ő majd hív, mert ki tudja, mikor vannak bevetésen, a telefonját olyankor nem viszi magával, és ha esetleg hívnám, s ő pedig nem veszi fel, még aggódni fogok. Megértettem, igaza is van, tényleg félnék akkor. De egyfolytában félek így is.

Nem tudom, hány nap telt el, amióta beszélünk, lehet, hogy több, mint öt nap, vagy hat. Vagy az is lehet, hogy holnap fog hívni. Pedig úgy emlékeztem, hogy ma mentem misére. Délután mégsem hívtam fel a fiam. Talán ma még sincs vasárnap.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

VERES PÉTER MA¹

(BEVEZETŐ GONDOLATOK EGY KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉSHEZ)

Általános iskolás tanulóként, majd később magyar szakos tanárként – viszonylag sokszor foglalkoztam Veres Péter műveivel. Évtizedekkel halála után, amikor már helye is alig maradt a magyar irodalom csarnokában, neve hallatán többnyire már csak egy verskezdet kívánczolt a számra: „*Én nem mehetek el innen soha-sehova...*” S mily furcsaságot rögtönöz az élet, a folytatást már Radnóti súgta: „*Nekem szülőházam itt e lángoktól ölelt kis ország...*” Így van ez, a nagy elmék olykor akaratlanul is egymás szavába vágnak, de nekik ez is megbocsátható. Különösen, ha mindketten igazat beszélnek.

Az írói életművekkel kapcsolatban kétféleképpen szokott ítélni az utókor. Az egyik vélemény szerint értékálló, mint az arany, a másik pedig azt állítja, hogy devalválódik, mint elhibázott gazdaságpolitika következtében a fizetőeszköz. S hogy ki melyiket érdemi, azt írója válogatja. Veres Péter munkáit maradásként tartja számon az irodalomtudomány. Mi hát az oka, hogy a polcra leemelt könyveit olvasás előtt le kell porolni? Csak annyi, hogy a halála óta eltelt fél évszázad alatt jobbnál jobb alkotások valóságos halmazát hozták létre a tehetségük mellett szorgalommal dolgozó utódok, az emberi elme befogadóképessége pedig – beleértve az olvasóét is –, jól tudjuk, messze van a tökéletestől. Már-már úgy tűnik, hogy az olvasónak is szakosodnia kellene bizonyos szerzőkre, műfajokra, témakörökre, de ennek módszertanát egyelőre még nem dolgozták ki a befogadás-elméletek esztétái.

A történelemtudománynak azonban léteznek a két háború közti időszakokkal és a szocializmus korai korszakával foglalkozó szakágai is, amelyeket Veres Péter szociografikus pontosságú elbeszéléseinek ismerete nélkül döresség jól és érzékletesen tanítani. Veres Péter ugyanis tanúja volt a magyar paraszti közösségek hagyományvesztéssel induló, elvándorlással folytatódó elkerülhetetlen bomlásának. Aggodalommal figyelte a szegényparasztság földnélkülivé válását, a zsellérség teljes elszegényedését, végigkísérhette az agrárproletariátus kialakulását. Ennek a magából kiforduló, majd a szocialista fordulattal újból átalakulásra

¹ Elhangzott az MMA Élő Folyóirat estjén 2022. 05. 23-án. A kerekasztal-beszélgetést Mezey Katalin Kossuth-díjas költő vezette.

kényszerített paraszti világnak nem volt Veres Péternél jobb ismerője, mert hőseivel azonos gazdasági környezetben élt, és velük együtt lélegzett. Lehetetlen hát, hogy az ő helyzetében ne kezdjen el valaki forradalmárként gondolkodni, de a továbblépéshez, a szervezkedéshez már nem volt eléggé elszánt.

„*Félrecsúszott forradalmár, tehát író*” – mondta magáról egyik legjobb önéletrajzi művében, a Számadásban. Itt legalább az olvasó is meggyőződik arról, hogy a mű szerzője nem politikusnak, hanem olyan írónak született, aki külső megjelenésében paraszt, de belső értékét ismerve gondolkodni tudó, bölcs értelmiségi, aki az erkölcsi értékek sérülése esetén sem hajlandó sunyítani. Mesélték róla, hogy egy közönségtalálkozó végén elindult felé egy hölgy, ma azt mondanánk, egy rajongója, aki már útközben kerekítette karjait az ölelésre, kifestett száját a puszira. Nana! Állította meg Péter bátyánk mutatóujját is felemelve. Ehhez egyedül Nádasdi Julcsának van joga!

Arról már ritkábban esik szó, hogy Nádasdi Júlia öt gyermeket szült az írónak. Közülük az elsőszülött Nádasdi Péter néven szeretett volna apjához méltó nevet szerezni magának. Legismertebb munkája mégis az lett, amelyben apja küzdelmeiről, írói kibontakozásáról, művészi és emberi fejlődéséről beszél a szegénységet belülről megismerő kisfiú szemével. S mire befejezte a művet, maga is megértette, hogy a tölgyfa árnyékában nem olyan egyszerű naggyá emelkedni.

KŐSZEGHY ELEMÉR

(VONUL A FEKETE SEREG)

*vonul a fekete sereg,
halottat visz a temetőbe.
imákat küld az égbe,
de azok rendre visszahullnak
a kátyúk piszkos mocsarába.
menetel a fekete sereg,
lábában sok ezer év vonaglik,
kezében kard, kapa és zsoltár,
arcán a rég volt ősök
minden megélt iszonya,
arcán a romlás sárga vadvirágai,
arcán a sötétség maga.
baktat a fekete sereg,
énekét szél töri darabokra,
énekét fülleadség fojtogatja,
énekét rács mögé zárja a hideg.
és már alig van éneke.
támolyog a fekete sereg,
szemében aszály fészkel,
szemében a semmi fészkel.
vonszolja magát a sereg,
menekül vagy háborúba indul.
sorsuk a végcéllal megírva.
vonul a fekete sereg,
egyenest a temetőbe.*

(VOLTAM ROSSZUL ÉS JOBBAN)

*voltam rosszul és jobban is talán,
meg meghaltam egy pillanatra én,
voltam egy szétszakított álom is
egy párna izzadt, gyűrött szegletén.*

*voltam az égen száznyi páracsepp,
s tarkón vágott egy kósza napsugár,
s lehuppantam a zöld talajra, hogy
erőt kapjon a béna búzaszár.*

*rög is voltam és téptem talpakat,
és elhaltak a rám ejtett magok,
s mikor már földbe elhantolt a sors,
kiutat ástak hű vakondokok.*

*én voltam, kit ezer méh csipdesett,
s az is, ki mindig megmart másokat.
s a mérhetetlen kincsű óceán,
s a part, mely egyben élet és lakat.*

*bogárszemekben madárrettenet,
a farkasorrrban biztos vacsora,
gödör és benne térdig érő sár,
világgá tévedt lábnyomok sora.*

*nem voltam még sosem saját magam,
pedig törekszem rendületlenül,
húznám magamra mennyek csillagát,
de mindig csak száz felhőt sikerül.*

*s így félbevágott álom maradok,
egy izzadt, gyűrött párna szegletén,
s míg jól vagyok, meg rosszul is talán,
a pillanat haldoklik, és nem én.*

(VONATRA ÜLTÉL)

*vonatra ültél s én vonatra ültem,
s két kék szemedben nyomban elmerültem.*

*incselkedtem és visszacsíptél engem,
s le kéne szállnom, nyomban elfeledtem.*

*szó szóra omlott, mosoly nevetésre...
az útnak, tudtuk, sosem lesz már vége.*

*reggel volt, délelőtt? vagy éppen hajnal?
mikor randizott sorsunk a vonattal?*

*nem tudható, a múlt már csupa rejtvény,
egy biztos benne: a közös szerelvény...*

*meghalt a napfény, meghaltak a tájak,
s az úti célok, melyek akkor vártak.*

*együtt vágytunk a sötét végtelenbe,
nem volt vizslátra senkinek sem kedve.*

*...oly rég volt már, hogy egy vonatra ültünk,
ezer kanyargó év maradt mögöttünk.*

*néha leszálltál egy-egy állomáson,
s nekem is gyakran máshol kellett várnom.*

*de ott futott a mozdonyban a szándék,
legyen a sínpár végtelen ajándék...*

*a fában szű, a vasban vastag rozsdá,
s mi is számítunk már az alkonyatra.*

*és ha elérjük, a szemünk se rebben:
élünk tovább a szép kék végtelenben.*

ADAMCZYK KATALIN

SZAKRÁLIS KISEMLÉKEK – SZABADTÉRI KERESZTEK A KÁRPÁTALJAI TISZAC SOMÁN

A kereszt a kora középkortól napjainkig nemcsak a kinszenvedés és a győzelem jelképe, de egyszerre szimbolizálja a hitet és vallást az egész keresztény világban¹. A vallás identitásmegetartó szerepéről az elmúlt évtizedekben rengeteg tanulmány született. Egy olyan vidéken, mint Kárpátalja, ahol a múlt század során többször változtak az országhatárok, ahol a görögkatolikus vallást üldözték – s mintegy negyven évig tetszhalotti állapotban volt –, talán mindez hatványozottan értendő, és a hívek számára a szakrális emlékek, így az útmenti keresztek is az összetartozást és a reményt szimbolizálták. Bizonyíték erre, hogy még egy olyan parányi beregvidéki településen is, mint a Beregszásztól 10 km-re fekvő Tiszacsomán (1996-tól önálló, görögkatolikus többségű település. Lakossága 983 fő, ebből magyar 870)², aránylag sok, összesen hét szabadtéri keresztet, a Badaló nevű szomszéd faluba vezető út szélén pedig egy autóbaleset helyszínén emelt emlékjelet, ún. „haláljel” keresztet is találunk.

Ezek a szakrális kisemlékek szorosan összefonódnak a helyi lakosság életével és mindennapjaival. A falu a trianoni békeszerződés előtt Bereg vármegye Tiszaháti járásához tartozott, nevét a Csoma folyóról kapta, melyet egy 1272-es adománylevelben említettek először, viszont a falu határában, a Szipahát dűlőben az 1980-as és '90-es években feltárt honfoglalás kori köztemető, valamint a vele egykorú település maradványai egyértelműen bizonyítják, hogy az Árpád vezetéssel megérkező magyarok nem csupán átvonultak a vidéken, hanem megetelepdedve itt számos települést is létrehoztak. Ennek emlékére 1996-ban a falu szélén Honfoglalási Emlékpark létesült. Később Árpád fejedelem és Szent István fából készült szobra is fel lett állítva, majd 2020. október 23-án megnyílt a Tiszacsomai Látogatóközpont, ami a Tiszacsomai Honfoglalási Emlékparkkal együtt az itt feltárt honfoglalás kori temető páratlanul gazdag régészeti leletanyagát ismerteti

¹ Seibert : 1986. 167-169

² Botlik–Dupka 1993: 116

meg az érdeklődőkkel, bizonyítva a magyarság letelepedését és folyamatos jelenlétét a mai Kárpátalja területén.

Hitéletét tekintve a település görögkatolikus többségű, egyháza a XVIII. században keletkezett, de első görögkatolikus temploma, az Istenszülő Szűz Mária Oltalma templom (a helyiek leggyakrabban csak „régí templomnak” nevezik) csak a XIX. században épült. A vallásgyakorlás centrális helyeül az ettől nem messze lévő szabadtéri kereszt szolgált, amit részletesebben a tanulmány következő részében szeretnék bemutatni. A XIX. században ruszin jobbágyokat telepítettek a faluba, akik szintén a görögkatolikus anyaszentegyház kötelékébe tartoztak.

A falu második („új”) görögkatolikus templomát 2009. augusztus 29-én, Urunk Színeváltozása és Államalapító Szent István királyunk tiszteletére szentelték. Szent királyunktól egy ereklyét – egy koponyadarabkát – helyeztek el benne, melyet Erdő Péter bíboros, az Esztergom–Budapesti Főegyházmegye érseke, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke, az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsának elnöke juttatott el Milan Sasik, a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye püspöke közvetítésével a tiszacsomaiaknak.³ Reformátusok csak szórványban élnek a településen, ennek ellenére a kétezres években átadásra került egy gyülekezeti terem és parókia, udvarán haranglábbal.

Bár már a XV-XVI. századi források is utalnak az ún. „engeszelő kereszttek” állítására, melyek által a gyilkosságot elkövők nyerhettek bűnbocsánatot⁴, valójában a keresztkultusz az ellenreformáció idején, a barokk korban kezdett virágozni. Magyarországon a XVIII. századra tehető a keresztállítás legnagyobb korszaka. Lehoczky Tivadar, neves helytörténészünk monográfiájában⁵ gazdagon díszített, színes, aranyozott, cifrán faragott jelzőkkel illeti a beregvármegyei ruszin görögkatolikus falvak keresztjeit és kápolnáit. „Viszont a Kárpát-medence magyar görögkatolikusok által lakott településein és azok határában jelenleg található kereszttek formavilága kevésbé színes, változatos, de az utak mentén, szabad téren álló kereszttek, rajtuk pléh-Krisztussal napjainkban is elmaradhatatlan részei a bizánci rítus formálta szakrális tájnak, a rítus igényeihez kialakított, abban aktív szerepet játszó vallásos környezetnek.”⁶

³ Kárpátalja hetilap 2009/09/04. szám

⁴ Tüskés 1980: 99.

⁵ Lehoczky: 1881-60.

⁶ Bartha 1980: 24; 1992: 89.

„Az útmenti kereszték olyan szilárd és állandó jelek, amelyek a táj, a terület emberének tájékozódási eszközei, noha eredetileg elsősorban kegyeleti és vallásos szándék hozta létre őket. Az útmenti kereszték többnyire jól látható helyen (út mellett, utak kereszteződésében, határdombon stb.) állva erőteljes, egyszerű formáikkal harmonikusan illeszkednek a tájba, a térben eligazítanak. Esetleg emlékeztetnek régi eseményre, vagy éppen egyéni fogadalom jelképeként hívő embereket, dolguk után sietőket intenek jámbor életre vagy csak futó áhítatra”⁷. A Tiszacsoma területén álló keresztkeknek a településen elfoglalt helye is az általános modellt követi. Temetői és a templom előtt vagy mellett álló keresztet szinte minden katolikus közösséggel is rendelkező településen találunk, ahogyan megszokott dolog a településre be- vagy onnan kivezető utak mentén is keresztet állítani⁸. A faluban álló 7 kereszt közül egy a temetőben, egy a falu régi temploma előtt, egy-egy a falu főutcájának két végén, három pedig lakóházak telkén belül áll.

A térkép saját szerkesztés

„A faluban fölállított kereszt már az első pillantásra a település vallásosságáról ad hírt. A kereszt megszentelése alkalmával a körülötte levő tér is megszentelt-

⁷ Fekete 1984: 88.

⁸ Bartha 2017: 156.

té válik, s ehhez is kellő tisztelettel illendő viszonyulni.”⁹ A kereszt köszöntése azontúl, hogy régi hagyomány, az egyház elvárásának számított. Tiszacsomán máig élő hagyomány a kereszt előtt elhaladva a keresztvetés és fohászkodás: „Az Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében, Ámen.”, illetve: „Istenem, segíts!”¹⁰ A megkérdezettek nagy része a településen kívül eső, más falvakban vagy városokban álló keresztetknél is tiszteletet ad. Nemesak gyalogosan, hanem autóban vagy tömegközlekedési eszközön utazva egyaránt.¹⁰ Az idősebbek mellett a fiatalabb generáció tagjai is gyakorolják a vallást: a szakrális emlékek előtt elhaladva keresztet vetnek, minden görögkatolikus gyermek részt vesz a hittanórákon, elsőáldozáson, sokan ministrálnak. Mindebben nagy szerepe van a településen szolgáló görögkatolikus papnak és papnénak, akik aktivizálják a fiatalságot. A falu lakossága különösen büszke arra a tényre, hogy az utóbbi években, évtizedekben az alig 900 fős településről 5 papot szenteltek fel, és jelenleg is két papnövéndéket tartanak számon.

Minden keresztnek megvan a saját, szájhagyomány útján terjedő története. Gyakran mesélik, hogy ezek a történetek feledésbe merülnek, vagy csak foszlányos emlékek maradnak fenn belőlük az utókornak, esetleg már csak valamilyen utólagos magyarázatot fűznek hozzá. Kutatásom során Tiszacsoma több keresztjének történetére vonatkozóan sikerült pontos információkat tartalmazó leírást készítenem.

A TISZACDOMÁRA BEVEZETŐ PETŐFI ÚTI KERESZT

Ilyen a település Macsola felőli végén, a Petőfi úton álló kereszt. Ez a kereszt valójában már nem a falu utolsó háza előtt áll, mert az évek folyamán tovább épült a község. Eredetileg itt egy (feltehetően a XVIII. század végén állított) fakereszt állt, melynek állítója ismeretlen, viszont az új kereszt állításának körülményeit sikerült lejegyezni. A Mátyás család birtokába a múlt század elején került a telek, az előtte álló fakeresztet és környezetét hosszú évtizedekig gondozták. Régóta tervezték, hogy felújítják az addigra már elkorhadt, az idő vasfoga által megtépázott keresztet. Végül egy tragédia következtében került erre sor: a család Zoltán nevű fia halálos autóbalesetet szenvedett. A mélyen vallásos szülők gyermeküket Istennek ajánlva, az ő lelki üdvéért újjátarták fel a keresztet 1998-ban. A felszentelésre a következő évben került sor, több görögkatolikus település papjainak részvételével.

⁹ Tóth Glemba 2013: 72.

¹⁰ Saját gyűjtés, Tiszacsoma, 2022.

A fakeresztet egy sokkal időtállóbb, betonból öntetett, beton talapatú feszületre cserélték, a régi kereszt pléh-Krisztusát átfestették, és ezt helyezték vissza. A keresztágak végződése karéjos, akárcsak a négyszögletes, magas beton talapzat négy oldalára fehérrel felfestett kereszték. Barnára festett alacsony fake-ritéssel van körbekerítve. A készítés éve és a készítőik neve sincs feltüntetve a feszületen. A pléh-Krisztus fölött szintén pléhből készült táblán – akárcsak a település többi szabadtéri keresztjénél – a Iesus Nazarenus Rex Iudeorum keresztfelirat¹¹ latin szövegének kezdőbetűi, tehát az „INRI” olvasható, aminek jelentése: Názáreti Jézus, a zsidók királya. Jézus megfeszítésekor ugyanis Pilátus táblát is készítettett ezzel a felirattal, és rátette a keresztre.

A TISZAC SOMÁRÓL KIVEZETŐ PETŐFI ÚTI KERESZT

A falu másik végén, a Badaló felé vezető szakaszon álló kereszt állíttatásáról a helyi szájhagyományból nem sokat lehetett megtudni. Vélhetően ez az egyik legrégebbi kereszt, a helyiek elmondása alapján élete végéig a

¹¹ 1. A keresztfelirat az ókorban a keresztrefeszítésnél használt, fehér gipszszel bevont kis tábla, melyre jól olvasható, fekete betűkkel az elítélt bűnét írták. A kivégzés helyére az elítélt vitte (ált. a nyakába akasztva), majd a keresztre erősítették. - 2. →kereszt-erekye, a megfeszített Jézus feje fölé erősített, 40 x 25 cm-es fatábla (Mt 27,37; Mk 15,26; Lk 23,38; Jn 19,19-22). Magyar Katolikus Lexikon: *keresztfelirat* → *keresztrefeszítés* → *kereszt-erekye*. Kirschbaum II:268. - Szilárdfy 1994:24. - BL:954. - Tóth 1988:132.

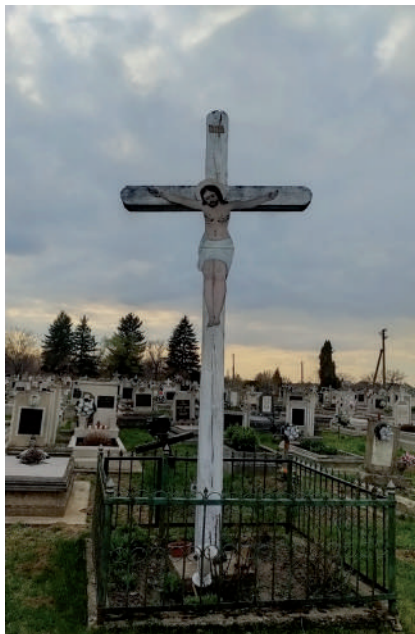
közelben lakó Pösze Péterné gondozta a környezetét. Szakrális funkcióját mai napig őrzi, a hívek mécseseket, koszorúkat helyeznek el előtte. Szintén fakerítéssel van körbekerítve, területét gondozzák. A fából készült keresztet pléhből kivert és festett képpel ábrázolták a megfeszített Jézust. Akárcsak az előző keresztnél, itt is az INRI felirattal találkozunk Krisztus feje fölött.

Külön érdekesség a kereszt lábához erősített, kisméretű, karajos keresztvégű, régi kőfeszület.

TEMETŐI KERESZT

A temetői kereszt a temető főbejárata közelében áll. Elődje az elbeszélések alapján jóval beljebb volt található. Érdekes és egyben tragikus történet fűződik az új kereszt felállításához. A múlt század elején egy mélyen vallásos csomai asszony cséplés közben balesetet szenvedett: a cséplőgép szó szerint bedarálta, kezei, lábai több helyen eltörttek, örök életére mozgássérültté vált, csodával határos módon azonban mégis túlélte a szerencsétlen balesetet. A helyiek elmondása szerint hálából és fogadalomból állíttatta a keresztet. A betonalapzaton álló, fehérre festett fakeresztre az előzőekhez hasonlóan

plébából vágott, festett Krisztus-ábrázolást rögzítettek, szintén INRI feliratú táblával. Zöldre festett kovácsoltvas kerítéssel zárták körbe. A temetői kereszt máig liturgikus funkciókkal bír: minden évben mellette tartják a mindenszenteki, halottaknapj liturgiát.

TEMPLOMI KERESZT

Ha a temetőből tovább haladunk, a falu mellékutcájában lévő XIX. századi régi templom udvarán találkozunk a következő szabadtéri kereszttel. A templomot a Szűzanya tiszteletére szentelték fel, és az Istenszülő Szűz Mária Oltalma nevet kapta. Bár nem a keresztek kategóriájába tartozik, de fontosnak tartom megemlíteni a szabadtéri szakrális kisémlékek között a templom bejárati ajtaja fölé készített félkörív stukkót. A gipszből alkotott Szűzanya fölé az „Oltalmad alá sietünk, Istenszülő Szűz” felirat olvasható. A készítés éve mellett (1991) a kisémléket finanszírozó tiszacsomai hívek neve is fel van tüntetve.

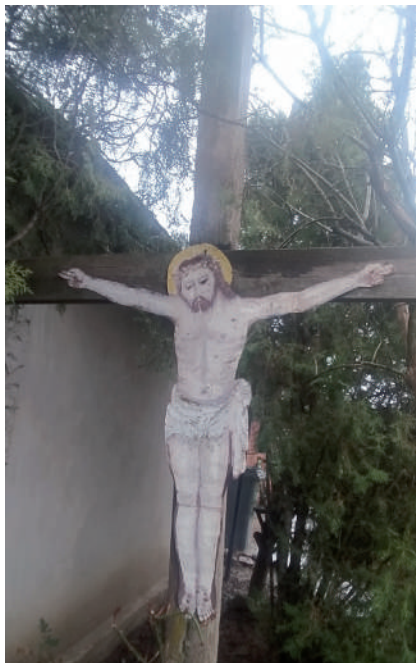

Maga a templomi kereszt formájában és anyagában hasonló az előzőekhez: fából készült, megfeszített pléh Krisztussal, talpzata be van betonozva. Dróttal szőtt fémkerítés zárja körbe. Ahogy a templomok területén álló keresztek többségénél általában, története összefonódik a temploméval.

BARÁTSÁG UTCAI LAKÓHÁZ ELŐKERTJÉBEN
ÁLLÓ KERESZT (1)

A régi templommal majdnem szemben található egy telken belül álló kereszt. A helyiek az utca ezen részét Szentvéggként emlegetik (ennek oka, hogy ide épült a templom, és erről az oldalról közelíthető meg legkönnyebben a köztemető). Az emlékek szerint hajdanán, mikor a település még nem rendelkezett saját templommal, az itt álló kereszt helyettesítette azt, a vallásgyakorlás centrális helyeként látta el a görögkatolikus közösség liturgikus funkcióit. „Egyedül élt ott Jenő bácsi, sokszor, ha rossz idő volt, bent, a házában tartották a misét és a hitoktatást, még a nagyszüleim idejében.”¹²

Mivel a térségben található fák időtállósága rövid – átlagosan körülbelül ötven évre becsülhető – valószínű, hogy maga a fakereszt az évek során cserélődött, viszont jelenlegi állapotát tekintve igencsak korhadt és repedezett. Jellemzően pléh Krisztus a korpusza, viszont az eddig vizsgált feszületektől eltérően itt hiányzik a keresztfelirat (INRI).

¹² Saját, helyi gyűjtés, 2022.

BARÁTSÁG UTCAI LAKÓHÁZ ELŐKERTJÉBEN ÁLLÓ KERESZT (2)

A Barátság utca másik végén (a Fricse birtok felőli részen), amit a szájhagyomány Pocok-végnek nevez, szintén áll egy telken belüli kereszt. Ahogy az előzőnél, itt is nehezítette a fényképfelvétel készítését, hogy a kereszt közvetlenül a kerítés mögött van, így teljes nagyságában szemből nem örökíthető meg. A telek jelenlegi tulajdonosa tavalyelőtt újította fel a keresztet, a fakeresztet kicserélték, a pléh korpuszt újrafestették. A kereszt történetéről ő nem tudott információval szolgálni, Gál Júlia, aki a korábbi tulajdonos volt, már nem él, így a szomszédos településen élő lányát kerestem fel. Ő azonban szintén nem tudta érdemben segíteni a kutatást. Végül sikerült egy helyi lakostól megtudni, hogy ezt a keresztet az 1930-as években állították az első világháborúból hazatérő tiszacsomai katonák családjai.

A falu szabadtéri keresztjei közül ez a legjobb állapotban lévő kisemlék. Környezete gondozott, mécsesek és művirágok vannak elhelyezve a lábánál. A keresztfelirat ennél a keresztnél is hiányzik.

A BORKANYUK UTCAI LAKÓHÁZ TELKÉN ÁLLÓ KERESZT

Dolgozatom elején említettem, hogy a Kajdy család a XIX. században ruszin jobbágyokat telepített a falu egyik utcájába. Ez a Borkanyuk utca, amit a helyiek csak kis Moszkvaként emlegetnek, az itt élő ruszinságra utalva. Érdekesség, hogy maguk az utca lakói az utcát „falunak” hívják, és bár a békés együttélés jellemző, a magyar és ruszin lakosság között igazából sohasem alakult ki igazi kulturális, vallási egység a településen. Ebben az utcában találjuk a legkülönlegesebb, és egyben a legelhanyagoltabb útmenti keresztet. Az itt lakók elmondása szerint az ukrán származású telepesek szerették volna, ha a „faluban” (vagyis az utcában) is lenne egy saját kereszt, ahol gyakorolhatják a vallásukat. Erre legalkalmasabbnak az utca elején lévő Tímár telket ítélték. Sokáig jelentős szakrális szerepet töltött be az itt élő ruszin lakosság életében, de mára már az elmondások alapján nem járnak ide imádkozni, viszont ha elhaladnak előtte, keresztvetéssel teszik tiszteletüket.

Maga a kereszt formailag is eltér a településen eddig vizsgált feszületektől. Típusát tekintve ortodox hármaskereszt, korpusza bádoglemezből kivágott pléh Krisztus, mely szintén jellegzetesen múlt századi népi műfaj.

Festése színesebb a görögkatolikus keresztékénél, maga a fakereszt kékre mázolt, de ez a szín megjelenik a korpuszon is. Karakteres tartozéka a félköríves bádogtető, vagy védőtető.

Mint az a képeken is jól látszik, ezt a kisemléket az utóbbi években nem gondozzák, maga a keresztfa széthasadt, a bádogtető is megrongálódott. Felirat nem található a feszületen.

A TISZACSOMA ÉS BADALÓ KÖZÖTTI ÚTSZAKASZON KÖZÜTI BALESET HELYSZÍNÉN FELÁLLÍTOTT KERESZT

A haláljel-kereszteket annak ellenére, hogy formailag hasonlóságot mutatnak az útmenti keresztekkel, a szakirodalom nem ugyanabba a kategóriába sorolja. Ennek egyik oka, hogy a kereszt kívül esik a falu határain, illetve hiányzik az a közösségi funkció, ami a településen belüli szakrális kisemlékek mindegyikét jellemzi. 2020 nyarán tragikus motorbalesetben életét veszttette egy tizenhárom éves tiszacsomai fiú és egy halábori fiatalember. A tragédia

helyszínén a hozzátartozók kb. 70 cm magas, egyszerű, feszület nélküli fémkeresztet állítottak. A Beregvidéken – főleg a forgalmasabb, balesetveszélyes útszakaszokon – gyakran találkozunk hasonló emlékjelekkel. A hozzátartozók gyertyákat, mécseseket gyújtanak, imádkoznak ezeknél a kereszteknél. Koszorúkkal, élő és művirággal díszítik a keresztet, sok helyen az elhunytak fényképét, születésük és haláluk dátumát feltüntető táblákat rögzítenek rájuk.

ÖSSZEGZÉS

Tiszacsomán az útmenti keresztek szinte minden tipikus formája fellelhető. A falu harangozójának elmondása szerint a település összes szabadtéri keresztjét fel- vagy újraszentelték az elmúlt ötven évben. A településen belüli keresztek szakrális funkciókat töltenek be. A temetői keresztnél zajló halottak napi liturgián túlmenően a legtöbb görögkatolikus településen a húsvéti nagyböjt idején, kereszthódoló vasárnapon a hívek közös ájtatosságot tartanak, de az egyéni vallásgyakorlás színteréül is szolgálnak ezek a kisemlékek. Máig

elevenen élő hagyomány a kereszt előtt elhaladván a tiszteletadás (keresztvetés, rövid fohász). A szakrális funkciók mellett a keresztnek mágikus funkcióját is meg kell említeni. „A mágikus motívum a keresztnek állíttatásának indítékai között is megjelenik. Mágikus erejüket ezek az építmények nyilvánvalóan felszentelésükkel megszerzett szentelményi jellegüknek, az általuk hordozott szakrális jelentéseknek köszönhetik. A keresztállítás indítékai közé tartozik az ártó hatalmak távoltartása”¹³ Szendrey Zs. és Szendrey A. szerint az utak mentén, a határban, szőlőkben felállított keresztnek vihar, jég, férges, madarak, tolvajok ellen védték a termést, óvták a falut.¹⁴

A népi gyógyításban, rontásokban vagy ezek levételében játszott szerepükről Tiszacsomán nem sikerült eddig adatot gyűjteni. Korábbi kutatásaim során azonban a település lakója elmesélte, hogy a lányát a szomszéd faluban úgy rontották meg, hogy gyertyát vittek egy útmenti kereszthez, és ott imádkoztak rá¹⁵.

A Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi Etnológiai Központja és a Selye János Egyetem Tanárképző Kara által szervezett, *Jelek a térben* című konferenciát 2006. október 27-én Komáromban azzal a céllal szervezték, hogy a szakrális kisémlékek magyar kutatási eredményeinek a számbavételét egészítsék ki a szomszédos népek kutatásait vázoló munkák¹⁶. Liszka József *A szakrális kisémlékek kutatása a közép-európai térségben*¹⁷ című előadásában összefoglalta a német nyelvterület, a mai Csehország, Szlovénia, Szlovákia, Románia, Horvátország és Szerbia ide vonatkozó kutatásainak eredményeit.

A kárpátaljai magyarlakta területeken azonban ezidáig nem történt meg a szakrális kisémlékek szisztematikus felkutatása és dokumentálása. Kutatásom folytatásaként szeretnék arra törekedni, hogy a Komáromi Szakrális Kisémlék Archivum¹⁸ (melyben jelenleg kb. két és fél ezret meghaladó, adatlappal rendelkező kisémléket tartanak nyilván) mintájára a beregvidéki települések kataszterében található szakrális kisémlékek teljességre törekvő adatbázisát hozzam létre.

¹³ Bartha 2006, 140. ;Vajkai 1939. 67.

¹⁴ Bartha 2006, 141;Bartha 1980. 25.;Tüskés 1980. 100.

¹⁵ Saját gyűjtés, 2011

¹⁶ Az Etnológiai Központ Évkönyve 2006–2007

¹⁷ A tanulmány szövege a Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi Etnológiai Központja által 2002. május 10–12-én megrendezett 15. Kisémlék-kutató Konferencián hangzott el.

¹⁸ <https://szka.adatbank.sk/>

IRODALOM:

BARTHA Elek:

- Megszentelt tájak vonzásában, Debrecen, 2017
- Vallásökológia, Debrecen, 1992
- Vallási terek szellemi öröksége, Bp, 2006
- Görög katolikus ünnepeink szokásvilága, Debrecen, 1999.
- Útmenti kereszték a görög katolikusok hagyományos hitéletében (Tanulmány)

BOTLIK József–DUPKA György. Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993

GULYÁS Éva: Útmenti kereszték, szobrok a Jászságban. Jászsági évkönyv, 1994.

L. JUHÁSZ Ilona–LISZKA József: Jelek a térben. Fórum Kisebbségkutató Intézet Somorja, 2006

LEHOCZKY Tivadar: Bereg vármegye monográfiája, 1881

MAGYAR NÉPRAJZ III és VII. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest 1988-2002

PILIPKÓ P. Erzsébet: Etnikai és vallási identitás a salánki görög katolikusok körében. (Szakdolgozat.) Debrecen, 1996

RÉTHELYI Jenő: Útszéli kereszték Keszthely környékén. Ethnografia, 1984

RÓHEIM Géza: Magyar néphit és népszokások. Budapest, 1925

SEIBERT Jutta: A keresztény művészet lexikona, Corvina, Budapest, 1986, Fordította: Harmathné Szilágyi Anikó

TÓTH GLEMBA Klára: A szórványmagyarság vallási identitása a néphagyomány függvényében. Szabadtéri kereszték Muzslyán, Híd 2013, 72.

TÜSKÉS Gábor:

- Útmenti kereszték. Múzsák, 1978/1.
- Magyar Katolikus Lexikon, K-I. :Kirschbaum II:268. - Szilárdfy 1994:24. - BL:954. - Tóth 1988:132.
- Kárpátalja hetilap 2009/09/04.szám
- Komáromi Szakrális Kisemlék Archívum : <https://szka.adatbank.sk/>

KOVÁCS SÁNDOR

MUNKÁCS HÁNYATOTT SORSÚ MAGYAR EMLÉKEI II.

(FOLYTATÁS FOLYÓIRATUNK ELŐZŐ SZÁMÁBÓL.)

Az előző számban Munkács ezredéves emlékművével ismerkedhetett meg a Kedves Olvasó. A városnak azonban nem ez az egyetlen hányatott sorsú magyar emléke. Ezúttal a többi vesszük górcső alá, mégpedig kronológiai sorrendben.

A SZABADSÁG FÁJA A MUNKÁCSI VÁR FOKÁN

A Fortepan (adományozó: Gyöngyi) 1940-ben készült felvétele nagyon értékes. Nem csupán a Szabadság fája látható a felleghvár középső bástyáján, hanem a középső várban a turul és azóta már elbontott várkapitányi ház is. A turul alatt jól kivehető egy címertábla dombormű. Ennek eredetéről és későbbi sorsáról nincs bővebb információnk.

A munkácsi vár gazdag történelméből mindenképpen ki kell emelnünk a 19. század meghatározó eseményeit. A forradalom és szabadságharc idején, 1848. május 2-án a várbörtönből a foglyokat kiszabadították. Október 22-én Franz Laube császári őrnagy a várra felhúzatta a magyar zászlót, s november 13-án Kralovánszky László százados vezetésével a nemzetőrök bevonultak a Rákócziak egykori sasfészkébe. 1849. március 15-én, a forradalom első évfordulóján a fellegrvár közepső körbástyáján elültették a Szabadság fáját. Ez a hársfa büszkén hirdette a magyar szabadságot, emlékeztetett Petőfi nemzedékének nagyságára, hazaszeretetére, hősie harcára. Sajnos 1960. július 21-én egy vihar kidöntötte a szabadság 111 éves emlékfáját.

Popovics Béla munkácsi helytörténész személyes közléséből tudjuk, hogy a cseh időkben a bástya falán elhelyezett, a fára utaló cseh nyelvű információs tábla a szovjet korszakban még a helyén maradt, de később már ennek is nyoma veszett.

A Szabadság fája helyén 2006. február 27-én avatták fel Zrínyi Ilona és a gyermek Rákóczi Ferenc szobrát, Matl Péter munkácsi szobrászművész alkotását. A lenyűgöző bronz kompozíció három részét a művész jelképként értelmezte: a kard a múlt dicsőségét, Zrínyi Ilona a jelen küzdelmeit és a fiatal Rákóczi Ferenc pedig a jövő forradalmát testesíti meg.

MUNKÁCSY MIHÁLY EMLÉKEZETE

Munkácsnak hosszan elnyúló, újabban Cirill és Metód nevét viselő főteret (korábban: *Fő u., Árpád tér, Árpád vezér u., ul. Masaryka, Horthy Miklós u., Sztálin tér, Lenin tér, Béke tér*) két oldalt üzletsorok határolják. A főtér nyugati végén álló színház mellett egy átjárót találunk. Az átjáró a főtér felől az 1940-es években épült bérház alatt egy, a cseh időben épült mozihoz (*előbb Scala, a kis magyar világ (1939–1944) idején Attila, a szovjet korszakban Peremoha névre keresztelték, de ma visszakapta a Scala elnevezést*) vezet. A bérház helyén állt az 1940-es évekig a sókamara háza. A korabeli sókamarai házban 1844. február 20-án látta meg a napvilágot Lieb Mihály Leo kamarai sótnak és Reök Cecília gyermekeként a kis Mihály, aki 1868-ban a szülőhely iránti tiszteletből felvette a Munkácsy nevet, s ezen a néven tett szert világhírré. Az ünnepelt festőt 1880. november 4-én Munkács város képviselőtestülete díszpolgárrá választotta. Még ebben az évben, december 11-én pedig a király a művészet terén szerzett elismeréséül magyar nemesi címmel és Munkácsy előnévvel tüntette ki. Ezt követően már jogszerűen használhatta nevét y-nal írva.

A népszerű művész 1882. március 2-án neves személyiségek kíséretében (Jókai Mór, Pulszky Ferenc, Teleki Sándor, Vadnay Károly, György Aladár és még sokan mások) hazaérkezett szülővárosába. „Munkácsy Mihály március hó 1-én elindulván nejével együtt Budapestről, útja diadalmenethez hasonlított; 2-án érkezett a diadalkapuvál és lobogókkal feldíszített városunkba, hol az üdvözlésére összesereglettek által lelkesen üdvözöltetett” – írta a fogadóbizottság tagja, a neves történész, Lehoczky Tivadar. Egyébként a látogatásról a megannyi sajtótudósítás közül a legalaposabban és legterjedelmesebben a *Bereg* című lap számolt be. A vasútállomáson Nuszer János polgármester üdvözölte a vendéget: „Tisztelt polgártárs! Családi ünnep nyílt meg Munkácson, mert ön ez igénytelen város dicső szülöttje drága vendégként átlepte küszöbét. Hozta Isten szeretett nejével körünkre!”

A városháza nagytermében megtartott fogadáson a polgármester többek között hangsúlyozta: „Neved halhatatlanná lön s így azzá tevéd városunkat is az egész művelt világ előtt: uj ezredév mulhat el, oly pusztulás érheti a várost, hogy kő kövön nem marad, de nevét az enyészettől te örökre megmentetted.” Ezt követően a világhírű festő meghatottan köszönte meg a meleg szavakat, majd átvette a város kék bársony párnán fekvő ezüst babérlevelekkel, arany bogyókkal díszített és „Munkácsi-Munkácsy Mihálynak, a nagy művésznek Munkács városa” felirattal ékesített koszorúját.

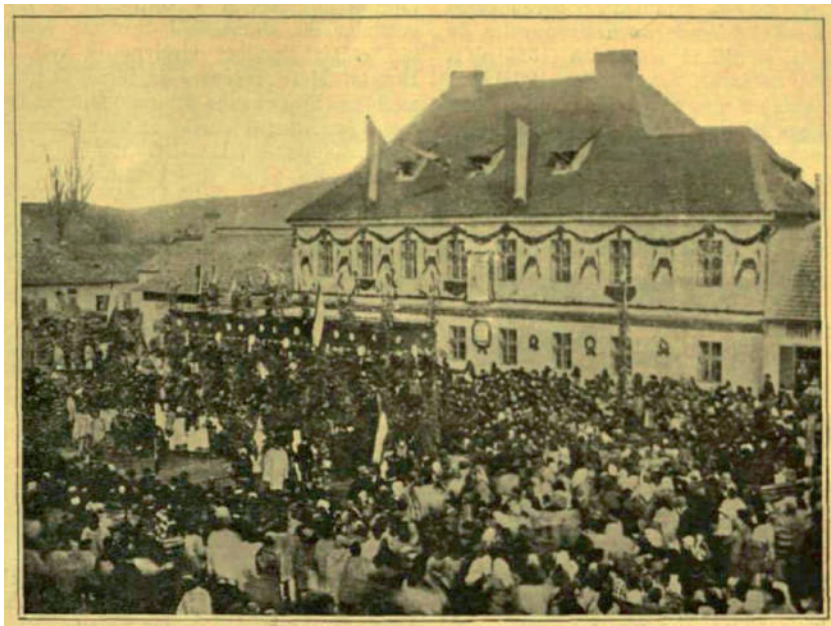
Este a fiatalok a városházától a művész szálláshelyéig, a Fejér házig vonulva fátylászmenetben tisztelegtek a leghíresebb magyar festő előtt. Weisz Károly ügyvéd a munkácsiak nevében üdvözölte Munkácsyt, és megköszönte, hogy nem feledkezett meg szülővárosáról és annak egyszerű lakóiról.

Másnap, március 3-án a városháza a vármegye Jobszty Gyula alispán vezetésével fogadta a neves művészt. Ezt követően felavatták a festő szülőházán állított emléktáblát. Az avatási ünnepségről a *Bereg* március 7-én így számolt be: „11 óra után érkezett a művészpár a közönség lelkes éljenzései közt az ünnepély helyére s a szülei ház előtti diszes menyezetes emelvényen – hol az idegen vendégek is helyt foglaltak – szemben az emléktáblával állottak meg. A munkácsi dalárda Orosz József vezetése alatt elkezdte a Kölcsey himnuszát énekelni, melynek végezte után Literáty Ödön országgyűlési képviselő diszmagyar ruhában az emléktábla alatti kis emelvényre lépve megragadó szónoki beszédet tartott, melynek hatása alatt a nagy művész szemében könnyek csillogtak, mig neje férje megindulását látva önkénytelenül örömkönyekre fakadt.” Literáty ékesszólóan fejezte be beszédét: „Im itt e ház: ebben születél! Ez a ház is a nemzeté, mint azé vagy te magad; méltóbb helyre e tábla nem juthatott volna,

mert itt nem mi, de a nemzet fogja gondozni örök időkre. Örök időkre, mert a mely nemzetnek oly dicső fiai vannak mint te, az örökké élni fog. Im itt van e tábla, – le a lepellet, – hadd olvassa aranybetűit a világ...” Ekkor lehullott a lepel Munkácsy Mihály szülőházának (akkoriban járásbíróház és adóhivatal volt) falán, a mintegy 3 méter magasságban elhelyezett vörös márvány emléktábláról. Aranybetűs szövege Szász Károly költő tollából származott:

*E házban született 1844. február 20-án Munkácsy Mihály.
Honszerző Árpád e helyütt pihené ki nagy útját,
Sas szeme itt villant őse hazája felé.
Itt született Munkácsy Mihály, innen kele útra,
S új eszményi hazát hódíta láng-ecsete.
1882. március 3.*

„Munkácsy mélyen megindulva törölte könnyeit, neje lila bársony öltözetben állt mellette, s elérzékenyülve sirt, midőn ünnepelt férje meghatottságtól elfogulva Literátyt szóltanul magához ölelte. – Ekkor megszólaltak a moza-

Az avatásról készült felvétel a Vasárnapi Ujság 1900/19. számában jelent meg

rak, fölhangzott az ének s általános meghatottság vett erőt a közönségen. – Munkácsy és neje örömben magukhoz ölelték a két kis gyermeket, kik az emléktábla leleplezésénél segédkeztek. A művészpár a meghívott vendégekkel együtt meglelték a szülőház belsejét. Az egész emeleti rész, hol most a járásbírószék van elhelyezve, hajdan a Munkácsy szüleinek rendelkezése alatt állott. Voltak, a kik megtudták mutatni a szobát is, hol a nagy mester született. Merengve nézte Munkácsy a szobákat, melyek mint mondá újabb és újabb gyermekkori emlékeket keltettek fel benne...” – írta a Bereg.

A díszbankettet a Csillag vendégfogadó nagytermében délután 4 órakor tartották. Ezen többek mellett a déli vonattal megérkezett Jókai Mór is mondott pohárköszöntőt, mégpedig a szebbik nemre.

A ház 1941-es elbontásakor az eredeti emléktáblát átvitték a Lehoczky-múzeumba. Az új, ma is álló bérház felépülése után a város készülve a festő születésének 100. évfordulójára (1944. február 20.), nagyszabású, országos ünneppsorozatot tervezett. Ennek keretein belül a régi emléktábla helyett újat helyeztek volna az épület falára. A szervezők felkérésére több miniszter is jelezte részvételi szándékát. Azonban az időpont egyeztetése miatt az ünnepségre április előtt nem kerülhetett sor. A német megszállás (1944. március 19.) után, a Munkácson megkezdődött gettósitás légkörében a nagyszabású ünnepek megtartása ellent mondott minden jóerkölcű emberi normának. Tehát még az időközben elkészült új emléktáblát sem tudták felavatni. De az eredeti épület sziluettje az építés és a lebontás – 1784–1941 – két évszámával együtt felkerült a mai épület falára. A *Kárpáti Híradó* az 1944. február 16-i számában ezekről így számolt be: „Készül a hatalmas márványtábla, amelyet a Munkácsy Mihály szülőháza helyén épült új városi bérház falain helyeznek majd el. Az emléktábla Munkácsy Mihály szülőházát ábrázolja, alatta egy distichon:

*Új falak állnak a háza helyén
Munkácsy Mihálynak.
Ám kegyelettel az új őrzi tovább a nevét.*

E szöveg alatt lesz bevésve az a régi emléktábla, amelynek leleplezési ünnepségén maga a nagy művész is jelen volt Jókai Mórral együtt. A tábla két oldalán rövid, magyarázó szöveget és a szobrászművész: Ortman Géza.”

Eltervezték, hogy Munkácsynak szobrot is állítanak. Minden valószínűség szerint a Fejér-ház előcsarnokában több kiállított alkotás mellett ennek

gipszváltozatát tekinthetjük meg ma is. Ezt a munkát a festő halála után meghirdetett szoborpályázatra Gönczy Lajos szobrász és Toronyi Fellner Sándor építész közösen készítette. A bíráló bizottság 1906-ban a 15 pályamű közül egyet sem tartott kivitelezésre alkalmasnak, a Gönczy–Fellner páros munkáján kiemelték a talapzat sikeres megformálását. 1907-ben Gönczy a szobor gipszmakettjét Munkács városának adományozta. A városházán közszemlére ki is állították. A szobormakett a legnehezebb időket a régi városháza dísztermében vészelte át, majd 1979-ben került a jelenlegi helyére.

A város ezt a monumentális, köztérinek szánt Munkácsy-szobrot a szülőház elé állította volna fel. Arra a helyre, ahol először 1931 júniusának elején Alekszandr Mitrak ruszin papköltőnek, felvilágosítónak állítottak szobrot (*Mondics Ilona alkotása*). A szovjet korszakban viszont a szobrot eltávolították, és helyére 1949-ben a katonai egyenruhás, a jobb kezét üdvölsére emelő Joszif Sztálin szobrát helyezték. A sztálini kultusz elvetése (1956) után helyén a szovjet proletárforradalom vezéralakja, V. I. Lenin jelent meg. A szovjet birodalom bukása után Leninnek is távoznia kellett, és a piedesztál mintegy évtizedig „lakatlan” volt. 2000-ben pedig itt avatták fel a szlávok két apostolának, Szent Cirillnek és Metódnak a szobrát, Ivan Brovdi szobrászművész és Angyalossy Sándor építész alkotását. Egyébként úgy tudjuk, hogy 1998-ban a Lenin-szobor vörös gránit talapzatának anyagából formálta meg Ivan Brovdi a görögkatolikus templom előtti Szűzanya-szobrot.

A Munkácsy-szülőház helyén álló épület falán, a magyar középiskola kezdeményezésére, 1969-ben a korabeli épületet ábrázoló sziluett mellé – mivel magyar nyelvű felirat akkor szóba sem jöhetett – egy ukrán nyelvű emléktáblát helyeztek.

НА ЦЬОМУ МІСЦІ
СТОЯВ БУДИНОК
В ЯКОМУ 20 ЛЮТОГО 1844 РОКУ
НАРОДИВСЯ ВИДАТНИЙ
УГОРСЬКИЙ ХУДОЖНИК-РЕАЛІСТ
МІХАЙ МУНКАЧІ

A város magyarsága azonban ezt nem tartotta elegendőnek. A rendszer- és országváltás után, amikor már más szelek fűjdogáltak, a ház sziluettjének táblája alatt egy új magyar nyelvű emléktáblát avattak fel. Ezen az ukrán tábla szövege magyarul is olvasható:

E HELYEN ÁLLT AZ A HÁZ, MELYBEN
1944. FEBR. 20-ÁN SZÜLETETT
MUNKÁCSY MIHÁLY

Alatta az eredeti, 1882-es tábláról már megismert Szász Károly-sorok, legalul pedig:

ÁLLÍTTATTA A RÁKÓCZI-KÖR 1992. NOV. 14.

A szerző felvétele

A munkácsi magyarság mindemellett nem törődött bele, hogy nagy fiának nincs szobra a városban. A II. Rákóczi Ferenc Kör elnökével, Vaszőcsik Matilddal az élen egy szobor felállítását szorgalmazta. Álmuk 1994-ben valósulhatott meg. Ezt az esztendőt Munkácsy Mihály születésének 150. évfordulója tiszteletére Nemzetközi Munkácsy-évnek nyilvánították. A fáradhatatlan szervezőmunkának köszönhetően Munkácson az ünnepek fő eseményeként leleplezték a festőóriás mellszobrát.

De nem a korábban eltervezett helyszínen! Hanem a főtér másik végén, a székesegyházzal szemközt, 1994. június 19-én avatták fel Mihály Beleny szobrász Munkácsy-mellszobrát. Az alkotást a nyíregyházi Sebestyén Sándor öntötte bronzba. Az avatáson az ünneplők között az akkori magyar és ukrán politikai és kulturális élet jeles képviselői is megjelentek.

A városi önkormányzat 2014-es meglepő döntése alapján azonban 2016 nyarán a szobrot a főtérről eltávolították. A szobor helyén ugyanis a város védőszentje, Szent Márton ünnepén a tours-i szent készülő lovas szobrának alapkövét tették

le. A Munkácsy-szobor helyén 2019-ben ünnepélyes külsőségek között avatták fel Kárpátalja első lovas szobrát. Sztepan Fedorin és Mikola Hurmak szobrászok alkotásának magassága meghaladja a 4 m-t, tömege pedig a 33 tonnát.

A mellszobor nem messzire vándorolt, csupán a főtér Schönbornok által építtetett 160 m hosszú uradalmi bazársora mögé, oda, ahol szerényen, de annál büszkébben áll az egykori Rákóczi-birtok fő udvarháza, a Fejér-ház. Az a ház, amelyben az 1882-es ünnepségek alkalmával a festő megszállt.

A Munkácsy-szobor eredeti és új helyén. (A szerző felvételei)

Szomorúan állapíthatjuk meg, hogy Munkácsy Mihály emlékének szülővárosában viszontagságos sors jutott osztályrészül. A háborús események, a politikai változások miatt elmaradt szoboravatás, az elkallódott eredeti emléktábla, majd pedig mellszobrának száműzése a főtérről méltatlan a világhírű festő emlékéhez, egy olyan személyiség emlékéhez, aki a város nevét halhatatlanná tette, akinek köszönhetően a földkerekség művészeti életében számon tartják Munkács városát.

A RÁKÓCZI-EMLÉKTÁBLA A FEJÉR-HÁZ FALÁN

A 16. században a munkácsi Fejér-házat a várúr városi rezidenciájaként említték. A város két kőházának egyike volt. 1667-ben átépítették. Más források szerint 1667-ben építették. A Rákócziak uradalmi házat valamikor tornác vette

körül. Az egykori épület tágas, különböző célt szolgáló melléképületekkel körülvett udvar közepén állt. Az 1703 júniusának végén lezajlott első kuruc-labanc összecsapás során a császári vasasok támadása a Fejér-ház – Rákóczi Ferenc szállása – ellen irányult. A szabadságharc leverése után, 1726-ban Munkáccsal együtt a Rákóczi-kastély is a Schönborn család birtokába került. 1746-ban a család a szolgálatukban álló Johann Bathasar Neumann európai hírvé építész (többek mellett az ő nevéhez fűződik a német barokk kiemelkedő alkotása, a würzburgi hercegei palota) megbízta az uradalmi ház átépítésének megtervezésével. Neumann tervei alapján, Genovai János debreceni építész felügyelete alatt a kastély átépítésére 1747–48-ban került sor. Ekkor nyerte el mai formáját. Elbontották az eredeti Fejér-ház északi és keleti oldalán húzódott fatornácot és az épület mintegy negyed részét. A megmaradt rész a mai épület nyugati szárnyát képezi. A kibővítés és átépítés után az épület U-alaprajzú formát öltött és kétszintes lett. A szépen felújított kastélyon reneszánsz és barokk stílusjegyeket egyaránt felfedezhetünk. Kapuzata északkelet felől, a két szárny közötti homlokzat középpontjában van. Elé a 19. században oszlopos, timpanonos portált építettek, íves szemöldökébe közepén díszváza ékelődik. A reneszánsz ablakok közül néhány eredeti. Az emeleti ablaksor barokk stukkóval díszített.

A míves portáltól balra, az emelet első és második ablaka között 1911-ben egy szép emléktáblát lepleztek le. Az emléktáblát a Munkácsi Lehoczky Tivadar Muzeumegyesület közadakozásból, és az 1910–11-es női kereskedelmi tanfolyam növendékeinek műkedvelő-előadásából készítette. A fekete tábla Edelstein Jenő ungvári kőfaragó alkotása. A díszes kivitelű, tűzzománc keret felső részét a Rákóczit ábrázoló kerámia dombormű tette egyedivé. Ez a remekbe szabott keret nem csupán kiegészítés, hanem igazi alkotás volt, és az ungvári agyagipari szakiskola munkáját dicséri. Az emléktáblára a következő szöveget vészték:

II. RÁKÓCZI FERENC
vitézlő fejedelem dicső emlékének!
Kibujdosása kétszázados évfordulóján
emelte Munkács város közönsége.
1711–1911.

—
Eszményképe maradsz Rákóczi a honszeretnek
Szellemed él köztünk s védi e drága hazát
Ős hajlékod előtt kegyelettel jár a magyar nép
Munkács béke ölné nagy neved áldva virul

Az eredeti (Baranyi András gyűjteménye) és a felújított tábla (a szerző felvétele)

A szovjet korszakban a hatóságok a fejedelem portróját és a tűzzománc keretet szétverették, a szövegrészt pedig megrongálták, hogy a vakolat megálljon rajta. Később pedig egy plakáttal takarták el. A szovjet korszak viszontagságai után a képzőművészeti iskola 1989-ben felújította. A restaurálás során Matl Péter munkácsi szobrászművész újramintázta a Rákóczi-portrét. Az emléktáblán ismét olvashatóvá vált az eredeti szöveg is.

BÍRÓ BÁCSI EMLÉKMŰVE

A nagyon kevesek által ismert emlékműre Popovics Béla *Munkács kultúrtörténete a korabeli sajtóban* című munkájában hívja fel a figyelmet:

„1932 májusában Emléket Bíró bácsinak címmel olvashatunk egy kedves és elgondolkodtató cikket. A munkácsi Nagyhegyen volt egy köztiszteletnek örvendő gazdálkodó, akit annyira szerettek az emberek, hogy kőből meg szerették volna mintázni a fejét. Nincs tudomásunk róla, hogy ez az alkotás elkészült-e, viszont 1932 októberében a munkácsi hegyközség egy márvány-

táblával és Bíró István arcképével ékesített emlékművet állított az egy évvel azelőtt elhunyt tanító tiszteletére a Nagyhegyen lévő szőlőjének bejáratánál.”

Bíró István emlékműve. (Popovics Béla gyűjteménye)

Az emléktábla bal felső sarkában Bíró István ovális keretbe foglalt portréja volt, mellette illetve alatta pedig a következő szöveget olvashatták:

BÍRÓ ISTVÁN
EMLEKÉRE KÖZADAKOZÁSBÓL EMELTE
HALÁLÁNAK ELSŐ ÉVFORDULÓJÁN
OKT. 11-DIKÉN A MUNKÁCSI HEGYKÖZSÉG

— . —
*Fát, virágot, szőlőt, embercsemetéket
Neveltél s harcoltál híven mindhalálig.
Munkács magyarsága megőrzi emléked
Neved így élni fog s példaképpé válik.*

Feltehetően a szoborterv ilyen formában öltött testet, ami egyáltalán nem csorbítja a nemes szándék értékét. Az viszont már elszomorító, hogy mára nem maradt fenn, csupán Popovics Béla közreadásában tudjuk fényképen felidézni.

A VÍZKERESZTI CSATA HŐSEINEK EMLÉKTÁBLÁI

Az igazságtalan trianoni döntés első érdemi felülvizsgálatának következményeként 1938. november 2-án az első bécsi döntés értelmében Magyarország visszakapta területeinek egy részét. A Munkács városát körbebástyázó öt település közül Váralja, Várpalánka, Klastromalja és Oroszvég visszakerült (a demarkációs vonal a falu külterületén), de Órhegyalja és a kamjankai köztemető is a csehek illetve Kárpáti Ukrajna kezén maradt. Egyébként ezeket a falvakat 1945. február 11-én csatolták Munkácshoz.

1939. január 6-án hajnalban, Vízkereszt napján (az ortodox karácsony Szentes-téjén) Munkácsot a csehek részéről támadás érte. A később a vízkereszti csataként ismertté vált harcokról többen is írtak tanulmányt, idézik a Honvédség és a Rongyos Gárda hivatalos jelentéseit. Ezek közül legalaposabb *Boros László: Adalékok a vízkereszti csata történetéhez* (In.: Közösség és identitás a Kárpát-medencében, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2014), valamint *B. Stenge Csaba: A „vízkereszti csata”: csehszlovák–magyar határincidens Munkácsnál 1939. január 6-án*, 1-2. In.: Honvédségi Szemle, 2019/1-2. és *B. Stenge Csaba: Fejezetek a Rongyos Gárda kárpátaljai bevetésének történetéből*, 1-2. (In.: Limes 2020, A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve 1. kötet, Beregszász–Ungvár, 2020.) című munkája.

A támadásban részt vett a 36. csehszlovák zászlóalj két százada, megerősítve 3 páncélaútóval, valamint az államvédelmi őrség egyik százada néhány alakulatával. A támadás teljes ideje alatt Munkácsot az órhegyaljai Szarka-hegyről folyamatosan lőtte az ellenséges tüzérség. A harcokba a csehek oldalán ukrán népfelkelők is bekapcsolódtak. A létszámukról nincs adat, mivel a hivatalos cseh források erről nem tettek említést.

Hajnali háromnegyed négykor a cseh reguláris erők megtámadták a klastromaljai határőröket. A lövésekre az ügyeletet teljesítő többi határőrjárőr is felfigyelt, és riadóztatták a városban állomásozó honvédség egységeit. Munkács védelmét nagyon gyorsan megszervezték. A védelemben a helyőrség katonáin kívül bekapcsolódtak a rendőrök, a nemzetőrök, önkéntes civilek, de talán leghamarabb a Rongyos Gárda térképhelyesbítő fedőnéven itt állomásozó 8 tagja és vendégeik.

A csehek és a hozzájuk csatlakozott ukrán felkelők ezt követően Oroszvég irányába nyomultak előre, de céljuk a Munkácsra vezető Latorca-hídon való átjutás volt. Az összetűzés leghevesebb harcai a Latorca-hídra vezető úton bontakoztak ki. Itt voltak magyar részről a legnagyobb veszteségek. A vakmerően harcoló rongyosok közül itt négyen áldozták életüket Munkácsért.

9 óra körül alapjában véve sikerült a demarkációs vonal mögé szorítani a cseh támadókat. Délután pedig cseh parlamenterek érkeztek Munkácsra tárgyalni. Igaz, a tűzérési akció még akkor is folytatódott, sőt, csak este fél nyolckor fejeződött be.

A harcokban magyar részről, a később sérüléseikben elhunytakkal együtt tíz fő vesztette életét, öt fő fogságba esett és több mint 200 épület (többek között a színház is) sérült meg. Cseh részről az áldozatok száma öt fő volt, de a hivatalos adatok az ukrán népfelkelőkről nem tettek említést. Valószínűleg ezekkel együtt szóltak egyes források a támadók több mint 40 fős veszteségéről. A csehek elismerték részleges felelősségüket, kártérítést fizettek az okozott károkért. Az Oroszvégről eltulajdonított értékeket pedig visszaadták a magyar hatóságoknak.

A magyar áldozatok közül hat hőst január 8-án a munkácsi városháza előtt felravatalozva ünnepélyesen búcsúztattak. A gyászbeszédet a kormány nevében R. Vozáry Aladár országgyűlési képviselő, neves munkácsi újságíró tartotta. Az elesett hősokeket és áldozatokat a Sugár utcai, korábban bezárt református temetőben helyezték nyugalomra. (A háború után ezt a temetőt véglegesen felszámolták.) Később a nem munkácsi illetőségűeket exhumálták és lakóhelyükön temették el újra.

1939. július 2-án az Oroszvégre vezető Latorca-híd Munkács felőli, jobb oldali hídfőjén a Rongyos Gárda megjelent tagjai és nagyszámú közönség előtt a vízkereszt csatában elesett hősoke emlékére márványtáblát avattak fel. A táblát felül, balról a Rongyos Gárda jelképe (*címerpajzson zöld alapon kettőskereszt*), jobbról a turul díszítette, alatta pedig a következő szöveg volt olvasható:

1939. JANUÁR 6-i
HŐSÖK!
ECSEDI CSAPÓ F. JÓZSEF FŐHADNAGY
KONCZ JÓZSEF FŐHADNAGY
ROZS JÓZSEF ZÁSzlÓs
SZARKA ISTVÁN KP. TŰZMESTER
KRISZTIN PÉTER SZAKASZV.
SEPENTÁL FERENC TŰZOLTÓ
E JELLEL HÓDOLUNK
FAJVÉDŐSZÖVETSÉG
RONGYOSGÁRDÁJA
TURULSZÖVETSÉG

A rongyosok emléktáblájának avatása (Horkay László gyűjteménye) és emléktábla (A Magyar Cserkész c. lap 1940. január 1-i számából)

A harcokban hősi halált halt négy rongyos mellett egy honvédségi szakaszvezető és egy munkácsi önkéntes tüzoltó neve is felekerült a táblára. Sajnos a háború végén a hidat felrobbantották, és a táblának nyoma veszett.

Egy másik, kevésbé ismert emléktáblát a vízkereszti csata során belövést kapott színház épületén 1939. július 9-én avatott fel a Felvidéki Szinikerület igazgatója, Inke Rezső és a színtársulat. Az emléktáblaállítás fővédnöke Engelbrecht István polgármester és Bertók Béla református püspök volt. Az eseményről az MTI július 10-én tudósított: „A munkácsi városi színház falán emléktáblával jelölték meg azt a helyet, amelyet az emléketes (sic!) január 6-án a cseh orvtámadás alkalmával gránát találat ért. A falon hatalmas rést ütött a lövedék, a rés mellett helyezték el az emléktáblát. A tábla leleplezési ünnepségén Inke Rezső szíinigazgató mondotta az ünnepi beszédet, majd Engelbrecht István polgármester a város közönsége nevében átvette a táblát. Az ünnepségen nagyszámu és előkelő közönség vett részt.”

Sajnos ennek a táblának a szövegét nem ismerjük, és a későbbi sorsáról sincs információnk.

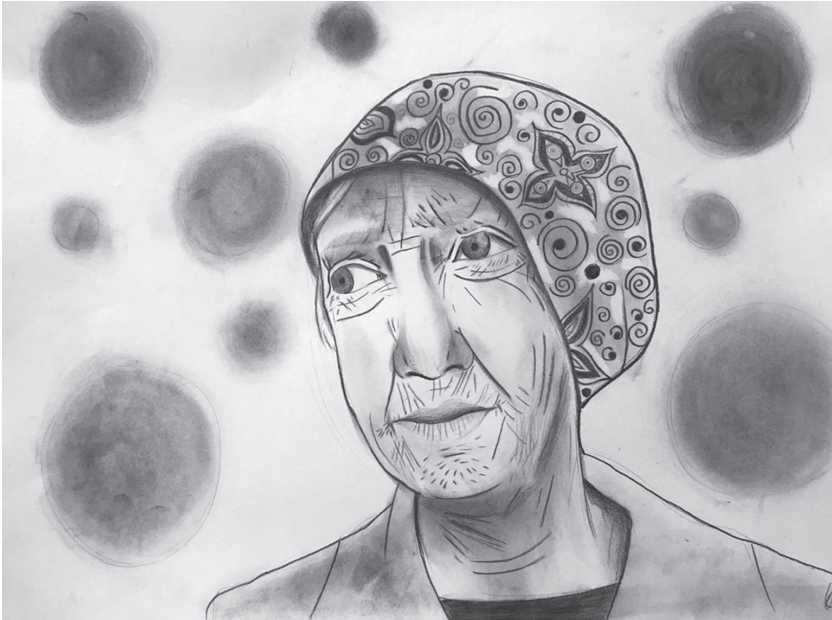
HŐSÖK EMLÉKTÁBLÁJA A MUNKÁCSI VÁROSHÁZA FALÁN

A városháza falán a hősöknek állított emléktábláról szintén keveset tudnak. Erről az MTI 1940. május 14-én tudósított: „A cs. és kir. 65. gyalogezred volt tisztjei, altisztjei és legénysége az elesett hősök emlékére Munkácson a

városháza falába elhelyezett emléktáblát emeltek és azt sokezer bajtárs, valamint nagy közönség jelenlétében dr. Javornitzky Jenő miniszteri tanácsos, emléklapos őrnagy vasárnap avatta fel. Az ünnepségen résztvett Engelbrecht István polgármester, Heszlényi József ezredes, állomásparancsnok, továbbá az egyházi, katonai és polgári hatóságok képviselői, valamint a helybeli és vidéki egyesületek népes küldöttsége zászlók alatt, Az emléktábla klasszikus párverse R. Vozáry Gyula alkotása.”

Sajnos ennek a táblának sem ismerjük a szövegét, későbbi sorsát is homály fedi.

(Folytatjuk)

BOTLIK JÓZSEF

BRÓDY ANDRÁS TOVÁBBI KÜZDELME KÁRPÁTALJA AUTONÓMIÁJÁÉRT¹

1939. MÁRCIUS – 1940. JÚLIUS

Már 1938 őszétől sajátosan alakult Kárpátalja elnevezése. A november 2-i első bécsi döntéssel Kárpátalja déli, magyarlakta sávja, a Tiszahát újraegyesült Magyarországgal, amelyet akkor hivatalosan is a *Felvidék legkeletibb részének* tekintettek. Ezt világosan kimondta a két nap múlva, 1938. november 4-én elfogadott, „A Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről szóló” 1938. évi XXXIV. törvénycikk.² E jogszabály újra felállította Ung vármegyét, valamint Bereg és Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyéket a történelmi területük egy részén. 1938 végétől, Kárpátalján már csak a ruténlakta hegyvidéki tájat értették, a magyarlakta Tiszahát nélkül.

A két világháború közötti „Kárpátalja” fogalom ekkori kettéválásával újra napirendre került a terület, illetve lakosságának az elnevezése. Az itt élő magyarok, rutének és más nemzetiségek azonban mindezt nem vették figyelembe, Kárpátalján mindig a hegyvidéket és az előtte elterülő alföldi vidéket, a Tiszahátat értették. A Kárpátalja Magyarországgal való újraegyesülése, 1939 márciusa utáni hónapokban bizonytalan volt a terület névhasználata – Kárpátalja, Ruténföld (Ruthénföld), Podkarpatszka (Podkarpatszko), Ruzsinszko, Ruzsinföld, sőt Magyarországi Ruzsinszko –, amelyeket a magyar hatóságok és a sajtó hoztak forgalomba.

Az etnikum további ismert megnevezései a korábbi időkből, illetve korszakunkban: magyarorosz, rusznyák, uhrorusz, orosz, kisorosz, kárpátorosz, sőt ukrán. Egyébként két évtizeddel korábban, az 1918. december 10-én, Budapesten tartott, és az 1918. évi X. néptörvényben megjelenő nemzeti programot elfogadó „nagygyűlés” döntött arról, hogy több évszázad után a rutén nép neve ezentúl „ruszin”.³

¹ Részlet a szerző Bródy Andrásról szóló monográfiájából.

² Országos Törvénytár, 1938. november 13. (18. szám), 532. old.

³ MNL OL. Mfilm. Doboz szám 8919. („A ruszin nemzet programja”, szám nélk. ir.)

A ruszinokat (ruténeket) 1939 márciusa, azaz Kárpátalja Magyarországgal való újraegyesülése utáni időszakban, a hivatalos dokumentumokban „magyar-orosz”-ként említették, de a ruszin és a rutén népnevet is használták. Fenczik István és pártja „kárpátorosz” népről beszélt, de egyes későbbi hatósági iratokban – miként az alább idézettben – csak „orosz” nyelvről szóltak.

Ezt az jelzi, hogy ebben az időszakban ismét bizonytalanná vált a rutén vagy ruszin nép elnevezése. Például erről számolt be 1939. április 20-án a Beregszász melletti Beregardó községben tevékenykedő Térképhelyesbítő Igazgatóság jelentése Teleki Pál miniszterelnöknek. „A rutén, majd a ruszin elnevezés után legújabbán a Fenczik (István) által bevezetett ’kárpátorosz’ elnevezést használja Bródy (András), holott pártjának legkomolyabb embere – Illiczky (Sándor) nagyrépost – ez ellen szóban és újságjában is tiltakozott. Ez az elnevezés nem kívánatos, mert a nagyorosz nemzetnek a Kárpátokban élő részét jelenti... Az ukrán irányzat és a kárpátorosz – azaz a nagyorosz – irányzat a magyar állam nézőpontjából egyformán nem kívánatos”.⁴

A ruszin népet 1939 márciusa, Kárpátalja Magyarországgal való újraegyesülése utáni időszakban a magyar jogszabályok, törvények és más hivatalos okiratok „magyar-orosz” etnikumként említik, de emellett a hagyományos forma, a rutén – eredete a középkori latin nyelvű okleveleinkből ismert „ruthenicus” – népnév is használatos. Miközben például Fenczik István és Orosz Nemzeti-Autonóm Pártja „kárpátorosz” népről beszélt, egyes hatósági iratokban még több mint egy év múlva is, 1940 júniusában – miként az alább idézendő „*Tanúsítvány – Потверждение*”-ben – csak „orosz” nyelvről szóltak.⁵

Közben a 6200/1939. M. E. számú kormányrendelettel 1939. június 7-étől Kárpátaljai Kormányzói Biztosság közjogi egységben Kárpátalja hegyvidéki ruténlakta részén létrehozták a kétnyelvű, magyar és magyarorosz közigazgatást.⁶ A jogszabályban a ruszin nép megnevezésére bevezették a „magyarorosz” formát, mert a ruszin Oroszország ősi nevére, a „Rusz”-ra (Русь) emlékeztetett. A 11. §. előírta: „A kárpátaljai területen az állam hivatalos nyelve a magyar és a magyar-orosz”. Ezután a névhasználat hamarosan állandósult. A magyarorosz („ухорупуський”, ’uhoruszkij’) népnév egyébként a magyarországi ruszin értelmiségek szóhasználatában már a 17. században feltűnt.

⁴ MNL OL. K 28. 59. tét., 1939–T–16 564 sz., 3. old.

⁵ MNL OL. K 28. 110. tét., 1940–L–18 276. szám.

⁶ Belügyi Közlöny, 1939. július 6. (30. szám), 768–773. old.

Néhány hónap múlva, 1939 őszétől azonban újra elterjedt a „rutén” elnevezés, mert Lengyelország német és szovjet katonai lerohanása, majd feldarabolása után, szeptember 27-étől hazánk éppen Kárpátalján határos lett a Szovjetunióval. A magyar kormányzat ezért visszatért a latinus névformához. A három, Ungi, Beregi és Máramarosi Közigazgatási Kirendeltségre tagolt, ruténok által lakott területre ezt követően hivatalosan a Kárpátalja, illetve a Ruténföld⁷ fogalom rögzült.

A nép önmegnevezése, a „ruszin” 1939–1940 fordulójától a hivatali-hivatalos gyakorlatban fokozatosan visszaszorult. A Kárpátalja önkormányzatáról készülő törvényjavaslat benyújtása előtti hetekben – 1940 tavaszán, kora nyarán – hivatalosan a több évszázados latinus alak, a történelmi Magyarországon általánosan ismert és használt „rutén” elnevezés került előtérbe, és vált hivatalossá.

Eközben a magyar kormányzat támogatta a kárpátaljai rutén, sőt az orosz nyelvű sajtó megjelenését is. Bródy András Ungváron kétszer indított (1938. július, illetve október) és újrászámozva kiadott, majd az 1939. szeptember 2. – 1940. szeptember (?) között ismét közzétett Русская Правда (’Ruszszkaja Pravda’) című újságjának a megjelentetéséhez szükséges lapengedély megadását 1939 augusztusában Teleki Pál miniszterelnök a politikusnak „személyesen megígérte”.⁸ Bródy eközben továbbra is kiadta a Русский Вестник (’Ruszszkij Visztnyik’) című lapját, majd később egy hetilapot is 1940. szeptember és 1944. június (?) között Русское Слово (’Ruszszkoje Szlovo’, Orosz /Ruszin/ Szó) címmel Ungváron, amelynek a szerkesztője Spák Iván volt. Kiadásához, illetve a lap indulásához Bródy 20 ezer pengő állami anyagi támogatást kapott, amelyet a kárpátaljai kormányzói biztos hivatala utalványozott számára.

Időközben Bródy András az imént említett, 1939. szeptember 2-án Ungváron indított lapjában, a Ruszszkaja Pravdában (Русская Правда, ’Orosz/Ruszin Igazság) felhívást tett közzé népéhez. „Mi, a Kárpátok alatt élő orosz nép, visszatértünk (...) Szent István-i hazánk ősi határai közé. Ez a tény világos mindenki előtt: ismét a magyar állam oszthatlan része, amelyben élünk, halunk (...) és azt minden körülmények között meg kell védelmeznünk... Isten kegyelméből a mi határaink, hála a bölcs államvezetésnek, kívül állnak a véres európai küzdelmeken... mindannyiunknak össze kell

⁷ MNL OL. K 28. 3. tét., 1939–L–16 517. szám, 2–6. old.

⁸ MNL OL. K 28. 271. tét., 1939–P–18 638. szám; valamint Uo.: o-Má/Zs Küm. szeptember 22. jelzet, 248. old.

fogni a munkában, és teljes erővel fáradoznunk kell, hogy idejében felkészüljünk családunk, szülőföldünk és államunk védelmére”. A felhívás azzal zárult, hogy Bródy András tíz nappal korábban megalapította a Magyarországi Nemzeti Szövetséget, amelynek negyventagú központi tanácsába „beléptek a magyarországi parlamenti klub képviselői, a magyarországi nép kiválóságai. Ez a pártokon kívüli szervezet az egész magyarországi népünk legmagasabb nemzeti szervezete lesz, és céljával az egész magyarországi népnek egy egészséges népi egységbe való tömörítését tűzi ki”.⁹ A lap végül felhívta a magyarországi népet, hogy lépjen be a szervezetbe, és fogjon össze „nagy népi egységben”.

Kárpátalja Magyarországgal való újraegyesülése után a magyar hatóságok nemcsak „a csehek alatt” vagy a Volosin-rezsim idején kompromittálódott ukrán egyesületeket szüntették meg. Az Ungváron, 1939. január 22-én alakult magyar–ruszin kétnyelvű Magyarországi Ruszinszkoikai Egyesülete – melynek díszelnökei Bródy András és Illiczky Sándor voltak –, miután „Kárpátalja felszabadulásával befejezte misszióját”, a Magyar Királyi Miniszterelnökség közbenjárására 1939. szeptember 21-én a saját döntésével kimondva, önmagát számolta fel.¹⁰

Időközben, 1939. március 13-án a hegyvidéki Kárpátalja visszatérése előtt közvetlenül, Budapestről Ungvárra utazott a Magyar Királyi Miniszterelnökség államtitkára, hadpataki Pataky Tibor, ahol felkereste Bródy Andrást. Arra kérte a volt ruszin miniszterelnököt, hogy azonnal utazzon a fővárosba, ahol gróf Teleki Pál miniszterelnök kíván vele találkozni. Másnap, március 14-én ez meg is történt, amikor Pataky bemutatta a kormányfőnek. A beszélgetés során Teleki közölte Bródyval, hogy Horthy Miklós kormányzó hamarosan felhívást intéz Kárpátalja népéhez, amelyben kilátásba helyezi az autonómia megadását. Teleki biztosította Bródyt, hogy mindent elkövet annak érdekében, hogy a kormányzó elkötelezése ne csak ígéret maradjon. A miniszterelnök felkérte a ruszin politikust, hogy segítse megismertetni Kárpátalja népével Magyarország politikáját, amiért egy képviselői helyet ajánlott fel Bródy számára a Magyar Országgyűlésben. Miután Bródy egyetértett az előbbiekkal, Teleki kijelentette: „Jó lenne, ha bemutatkozna Horthy kormányzó úrnak”.

A kormányzó már másnap, március 15-én fogadta a volt ruszin miniszterelnököt, aki a találkozó alkalmával mély hálójának adott hangot, amiért Horthy is megígérte Kárpátaljának az autonóm státust, amit a csehek alatt

⁹ MNL OL. K 28. 271. tét., 248. old.

¹⁰ MNL OL. K 28. 76. tét., 1939–L–16 430.; 1939–P–19 033. szám.

húsz évig nem tudtak megvalósítani. Ezt követően biztosította Bródyt, hogy az ígéretét feltétlenül betartja. „A magyar nép együtt érez a ruszinokkal – mondta a kormányzó –, és a ruszinok a magyarok alatt sokkal jobb körülmények között fognak élni, mint a csehek alatt”.¹¹ Ezzel a meghallgatás befejeződött.

Eközben Kárpátalja önkormányzatának első törvénytervezetét Teleki Pál miniszterelnök Oszvald György miniszteri tanácsossal dolgoztatta ki. A javaslatot Budapesten 1939. március 14-én megtárgyalta Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterrel, majd pedig Bródy András volt ruszin kormányfővel. Az autonómia előkészületeiről Teleki kormányfő a március 17-én összeült Minisztertanácsot is tájékoztatta, amikor előadta: „fogadta Bródy András volt ruszin miniszterelnököt, és meghallgatta őt a Ruszinszónak adandó autonómiát illetően”.¹²

Az ügy fontosságát és sürgősségét jelezte, hogy már a következő nap, március 18-án délután 17 órára Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkár által Teleki Pál szélesebb körű értekezletet hívott össze, amelyen a kormányfő elnökölt. A tanácskozáson többek között részt vett Keresztes-Fischer Ferenc (1881–1948) belügy-, Hóman Bálint (1885–1951) vallás- és közoktatási-, Tasnádi Nagy András (1882–1956) igazságügy-miniszter. Gróf Bethlen István (1874–1945), gróf Károlyi Gyula (1871–1947), Darányi Kálmán (1886–1939) és Imrédy Béla (1891–1946) volt miniszterelnökök, Báró Perényi Zsigmond (1870–1946) koronaőr, az Északkeleti-Felvidék egyik ősi földbirtokos nemzetségének a tagja, valamint több titkos tanácsos, államtitkár és országgyűlési képviselő.¹³

Nem hívták meg a tanácskozásra Kozma Miklóst (1884–1941), a Gömbös-, majd a Darányi-kormány belügyminiszterét, aki szoros kapcsolatokat tartott fenn a legfelsőbb katonai körökkel, és 1938 őszén vezető szerepe volt a Rongyos Gárda kárpátaljai akciójában. Az akkori ruszin kormány miniszterelnöke, Bródy András sem volt hivatalos, de néhány nap múlva a magyar küldöttség tagja lett a Szlovákiával folytatott, a Kárpátalja nyugati magyar–szlovák határát kitűző tárgyalásokon.¹⁴ Meghallgatták ugyan a kárpátaljai politikusok véleményét, de az autonómia kérdésében a döntést a magyar kormányzat magának tartotta fenn. Az ügyet azonban igen fontos-

¹¹ Hatodik Síp, 1995. tavasz, 24. old.

¹² MNL OL. K. 27. Minisztertanácsj jegyzőkönyvek, 1939. március 17.

¹³ MNL OL. K. 28., 74. csomó, 1940–H–19 167. sz.

¹⁴ Lásd például: Napi jelentés, 1939. március 28. In. MNL OL. K. 28., 386. tét., 129. old.

nak tartotta, amit az is jelzett, hogy már március 21-én közzétették Horthy Miklós kormányzó és Teleki Pál miniszterelnök közös kiáltványát Kárpátalja népéhez. Ennek fő gondolata: „a rutén népnek a magyar államiság keretén belül meg kell kapnia az önkormányzatot, amelyet azon kívül való életében elérni nem tudott”.¹⁵

Kárpátalja nyugati területsávjának visszavétele utáni napon, 1939. március 25-én Ungvárra érkezett gróf Teleki Pál miniszterelnök, Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, a kárpátaljai Alsóvereckén született Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkár, Incze Péter (1896–1960) osztálytanácsos; Bródy András volt ruszin miniszterelnök, politikus társaságában. A székvárosból a következő helyeket keresték fel: Szobránc, Munkács, Beregszász, Huszt, Ökörmező, Szolyva, végül a Vereckei-hágón fejezték be körútjukat. Közben az egyes településeken népes hallgatóság előtt Teleki gróf kormányfő beszédeket mondott. Ezekben hangsúlyozta a több évszázados magyar–ruszin testvéri sorközösséget, szolt a politikai és lelki kiengesztelődés fontosságáról, továbbá a közelmúlt összeütközéseinek, egyes eseményeinek szükségszerű feledéséről. A látogatásról Fekesházy Zoltán (1881–1945), Bereg és Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített (k. e. e.) vármegye alispánja is megemlékezett jelentésében. „A miniszterelnök urak meglátogatva Munkács és Beregszász közigazgatási egységeit, megismerve a csehek által okozott károkat, különösen Beregszász városban, az akkor teljesen kiürített közkórházat”.¹⁶

A Bródy András által irányított Autonóm Földműves Szövetség elsősorban a rutén paraszti tömegekre támaszkodott, a politikus elsősorban ezt figyelembe véve fogalmazta meg a népe felemelkedését célzó önkormányzati javaslatait. A Magyar Kir. Miniszterelnökségen, Kárpátalja autonómiájával

¹⁵ Magyar Nemzet, 1939. március 21. – Az addig használt rutén, majd ruszin elnevezés helyett 1939 tavaszán Fenczik István vezette be a kárpátorosz elnevezést, amelyet Bródy András is átvett. Pedig pártjának legtekintélyesebb embere, Illiczky Sándor nagyprépost szóban és a lapjában is tiltakozott ellene, mondván, a kárpátorosz szó a nagyorosz nemzetnek a Kárpátokban élő részét jelenti. In. MNL OL. K. 28., 59. tét., 1939–T–16 564. sz.

¹⁶ [Fekesházy Zoltán:] Bereg és Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék alispánjának a vármegye közönségéhez intézett Jelentése a közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék állapotáról a cseh uralom alól történt felszabadulástól az 1939. évi június hó 1-ig terjedő időről. 6960–1939. szám. Beregszász, [1939.], 9. old. In. Országgyűlési Könyvtár, B 6 / 8064. szám. – Az 1938. november 2-i bécsi döntés 3. pontja: „A csehszlovák kormány gondoskodni fog arról, hogy az átengedendő területek a kiürítéskor rendes állapotukban meghagyassanak”. Ennek ellenére a kivonuló cseh hatóságok Beregszászon is elszállították, illetve tönkretették a helyi kórház felszerelését. Másutt is hasonlóan jártak el számos, Magyarországhoz hazakerült közigazgatási berendezésével.

kapcsolatban 1939. március 14-étől 1940. július 31-ig H–19065. és 19167. számok között összesen 102 iktatott ügyirat (tervek, javaslatok, hozzászólások) készült. A tanácskozásokról és a „Kárpátaljai Vajdaság iktatmányairól” Kászonyi Ferenc készített történeti összefoglalót és iratjegyzéket.¹⁷

Az iratkötetben egyébként már 1939. március 14-e előtt a harmadikként szerepel a „Központi Orosz [Ruszin] Nemzeti Tanács autonómiatervezete /Bródy/” című beadvány¹⁸ a kárpátaljai „magyar-orosz”, azaz a rutén/ruszin nép helyzetének rendezésével kapcsolatban, amelynek szövegét a levéltári források között nem leltük fel, de a tartalmára azonban következtethetünk. A javaslat, vagyis március 14-e előtti beadvány lényegében azonos lehetett a két héttel később, április 2-án a miniszterelnökséghez benyújtott – „Ruskij Visnik kívánságai”-val,¹⁹ amely Bródy András lapjában (helyesen: Ruszszkij Visztnyik) jelent meg. Az újság hetente öt-hatezer példányban látott napvilágot, de az 1939. húsvétján megjelent számot Bródy 50 ezer példányban nyomtatta. Ebben közölte a „Milyen autonómiát kívánunk?” című cikket, amiben Magyarországon belül „a legszélesebb területi autonómiát” követelte a rutén nép számára, amelynek „lényege nagyjában megfelelne Horvátország valamikori autonómiájának”.

Bródy András szerint a „csehek alatti”, illetve a Magyarországhoz visz-szatért akkori Kárpátaljánál jelentősen nagyobb kiterjedésű „Podkarpatszka Rusz” területe a szepességi Poprád folyótól a Tiszáig (Máramarosig) terjedne. Saját országgyűlése (sojzm) és saját minisztériuma lenne, élén a sojzmnak felelős „gubernátor” (kormányzó) állna. Külön közigazgatási és büntetőtörvények lennének érvényben az autonóm területen, önálló lenne az igazságszolgáltatás, a rendőrség, a csendőrség, a posta, a távírda, a telefon-, a vasúthálózat, az iskolaügy, a vallás tekintetében stb., azaz a belügyek egészében. A ruszin katonák csak Podkarpatszka Rusz területén szolgálnának, csak a felsőbb katonai parancsnokság, azaz a hadügy és a külügy lenne „közös kérdés” Magyarországgal. A ruszin szempontból nemzetközileg fontos helyekre rutén nemzetiségű hivatalnokokat is ki kell nevezni, elsősorban Amerikába. A két közös ügyben a sojzm delegációt küldene a Magyar Országgyűlésbe. A budapesti kormányban külön „ruszin miniszter” tevékenykedne. A két kormány között az érintkezés nyelve az orosz lenne, de Podkarpatszka Rusz hivatalos nyelve a ruszin volna. A rutén országgrész

¹⁷ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 167. sz.

¹⁸ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 067. sz.

¹⁹ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 077. sz.

területén minden kincstári ingatlan és ingó vagyon a rutén állam tulajdonába kerülne. Az összes állami adókat, illetékeket a szojm állapítaná meg.²⁰ Bródy András, illetve lapja lényegében társországi viszonyt fogalmazott meg, amellyel nagy vihart kavart.

Legélesebben az Egyesült Magyar Párt kárpátaljai kerületének hivatalos napilapja, a szintén Ungváron megjelenő Kárpáti Magyar Hírlap tiltakozott Bródy András társországi ötlete ellen, mondván: valójában elszakadási törekvés. Ezt az újságot a köztudat a „csehek alatt”-i Ruszinszkoí Magyar Jogpárt elnöke, Korláth Endre – aki ekkor már Ung vármegye, valamint Bereg és Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék főispánja volt – szócsöveként tartotta számon. A hírlap „Hova – Merre – Miért” címmel vezércikkben felelt a Ruszszkij Visztnyik húsvétkor megjelent írására. „*A magyarság itt a Kárpátok völgyében már csak a ruszin néppel tud együtt érezni, de annak ’vezéreivel’ már megszakította a lelki kapcsolatokat! (...) Tessék megszavaztatni a ruszin népet: kívánja azt a területi autonómiát, amelyet ’vezerei’ akarnak és vállalja-e minden ódiúmat ennek a lényegileg különválásnak. Hiszen csak formailag maradna meg ezután a magyar–ruszin ’testvériség!’ (...) Ha pedig valóban a ruszin nép maga is kívánná ezt a területi autonómiát, akkor rendben van: ennek szellemében dolgozzon tovább a magyar kormány is! (...) És pedig szüntesse meg a ’területi autonóm’ Ruszin földre a töménytelen pénzsegély és élelmiszer-segélyszállítmányát, mert hiszen van elég sok szegény magyar is, akik bizony nem kívánnak ’területi autonómia’ által elkülönülni!*”²¹

Két nap múlva az ungvári magyar lapban Egressy Gyula már visszafogottabban szólt Kárpátalja önkormányzatáról, sőt kijelentette: „Dolgozzunk és ne politizáljunk!” Azt javasolta, hogy először egy ötéves gazdaságfejlesztési programot kellene megvalósítani, és azután bevezetni az autonómiát.²²

A volt ruszin miniszterelnök, Bródy András társországi követeléseit még pártja egyes vezetői is szélsőségesnek minősítették, ezért szakadás következett be az Autonóm Földműves Szövetség soraiban. A párt másik frakciójának vezére, Demkó Mihály, a szövetség egyik alapítója – akivel Bródy ekkor már évek óta rossz viszonyban volt – is ellenezte az önkormányzatot, és Buday Moncsák Istvánnal együtt aláírásokat gyűjtött a ruszin falvakban az autonómia ellen. Bródy is agitátorokat küldött ki Husztra, Takcsányba,

²⁰ Русскій Вистникъ (‘Orosz [Ruszin] Közlöny’), 1939. április 2.

²¹ Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. április 16.

²² Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. április 18.

Szobráncra és más településekre, de azzal a feladattal, hogy szervezzék meg a ruszin lakosság ellenállását. S arra bíztassák a népet, hogy „álljanak Bródy mellé és követeljék a teljes különállást a visszatért ruszin földön (...) fő érvük az, hogy Fenczik István és Kaminszky eladták magukat a magyaroknak”.²³

A Bródy-párton belüli ún. „papi ellenzék”-nek két meghatározó vezető személyisége volt. Az egyik Illiczky Sándor görögkatolikus nagyrépost, aki később, július 7-étől Kárpátalja kormányzói biztosa, báró Perényi Zsigmond főtanácsadói tisztségét töltötte be miniszteri rangban. A másik Marina Gyula teológiai tanár, korábban az ungvárigörög katolikus papi szeminárium vicerekтора, aki ebben az időben a Kárpátalján működő honvéd katonai parancsnokság mellé tanácsadó feladatkörrel kijelölt kormány megbízottként működött.

Az Autonóm Földműves Szövetség belső ellentétei különösen az 1939. április 15-i pártértekezleten éleződtek ki, amikor Bródy hívei kettejük közül keményen bírálták Marina Gyulát, valamint Demkó Mihályt, aki a párt egyik alapító tagja volt 1924-ben, amikor szervező főtitkárnak választották meg, Bródyt pedig ugyanakkor politikai főtitkárnak.

Bródy lapja, a Ruszszkij Visztnyik másnap, április 16-án megjelent számában „A kárpátorosz népnek nem szükséges az autonómia?” címmel arról számolt be, hogy „... soha kárpátorosz politikus és általában senki oly diadalt Kárpátorosz országban nem ért el, mint Bródy András azon falvakban, amelyeken keresztül utazott (a) húsvét utáni kedden. Zászlók, bandériumok, zenekarok és nagy tömeg üdvözölte az első kárpátorosz miniszterelnököt. (...) A nép nemcsak a népszerű vezérét üdvözölte, hanem a saját szebb jövőjét, amiben erősen hisz. Üdvözölte a közeledő saját autonómiáját... Ez volt az oka és magyarázata a diadalmenetnek. Nem annyira Bródy személyét, mint inkább az autonómia harcosát üdvözölte a nép... azért van szüksége autonómiára, hogy az ősi saját földjének ura és gazdája legyen”.²⁴

Ugyancsak április 16-án közölte a politikus hetilapja, a Ruszszkij Visztnyik Bródy András „Pankrácon” című versét, melyet a fogságba vetése után négy nappal, még 1938. október 30-án írt a prágai börtönben. A ruszin nyelvű költemény alatti megjegyzésből²⁵ kiderül, hogy a művet annak idején megjelentetésre eljuttatták a Prágában kiadott Карпаторусское Студенчество (Kárpátorosz

²³ MNL OL. K 28. 59. tét., 1939-P-17 847. sz.

²⁴ Русскій Вистникъ / Ruszszkij Visztnyik, 1939. április 16.

²⁵ БРОДИЙ, Андрей Ив.(анович): На Панкраци. – In. Русскій Вистникъ, 1939. április 16., 4. old.

Diákság) című laphoz, de közlés előtt a rendőrség elkobozta. Később a Пряшевская Русь ('Eperjes-vidéki Oroszföld') című újság szándékozott közzétenni, de a szlovák cenzúra „ismét kifehéřítette”, azaz törölte, vagyis a helye fehér folt maradt a lapban. A versbőł jól érzékelhető Bródy mély hite Istenben, és mint első levelében írta feleségének, a költeményben is megfogalmazza: Vajon nem maga az Isten akarta, hogy az örökös rohanásban, végre egy kicsit megpihenjen? – a börtönben. „A munka és a nép” iránti felelősség, „az igazság útja” vezérelte, „a hazugságtól menekültem”, de a „saját Júdásaim ide juttattak”. A vers végén így fohászzkodott: „Ruszin nép / ébredj / vigyázz / eljön a te időd!”

Az 1939. április 18-án tartott gyűlésen a párt egyik vezető tagjának, Kaminszky Józsefnek, a Központi Orosz Nemzeti Tanács elnökének, valamint a tanács alelnökének, Popovics Mihálynak a kizárását is felvetették, mert, úgymond, elárulták az autonómiát. A Bródy által szorgalmazott társországi státus helyett Kaminszky „csak kulturális és szociális autonómia megadását látja szükségesnek, és a területi autonómiát a jelenlegi viszonyok között veszedelmesnek látja”.²⁶

A másik erőteljes kárpátaljai mozgalom, az ún. „nagyorosz” irányzat Fenczik István vezetésével az Orosz Nemzeti-Autonom Pártba ('Русская Национально-Автономная Партия') tömörült. A mozgalom lapja a Русский Головь ('Ruszkij Holosz', Orosz Hang), amelynek egyik cikke már Kárpátalja visszavétele előtt, 1939. március 13-i számában kijelentette: „A kárpátorosz nép sohasem adja meg magát a latinizálásnak, mint olyan eszköznek, amely eltávolítja őt az ősi orosz kultúrától”.²⁷ A pártvezér nem véletlenül használta rendezvényein az orosz cári piros-fehér-kék színeket és zászlókat. Fenczik István egyébként a Bródy András vezette, 1938. október 9. és 25. között fennállt ruszin kormányban tárca nélküli miniszter volt, és pártjának fő bázisát a városi kispolgárok adták. Nemzeti, szociális eszméket hirdetett, antiszemita hírverést folytatott, és a pártja mellett olasz mintára – miként magyar országgyűlési képviselőként, orosz és magyar nyelvű fejléces levélpapírján fel is tüntette – megszervezte az Orosz Nemzeti-Autonom Párt „és Orosz Nemzeti Feketeingesek Gárdájá”-t ('...и Рус. Нац. Гвардія Чернорубашечниковъ'), amely fegyveres alakulat volt. Fenczik István 1939. július 10-én a Teleki Pál miniszterelnöknek írt levelében arról panaszkodott: „a legnagyobb igazságtalanságnak vélem azt a bizalmatlanságot, amit velem és párthíveimmel szemben észlelhettem és észlelhetek”.²⁸

²⁶ MNL OL. K. 28. 59. tét., 1939-P-16 553. sz.

²⁷ MNL OL. K. 28., 59. tét., 1939-P-16 775. sz.

²⁸ MNL OL. K. 28., 76. tét., 1940-P-17 941. sz.

A magyar kormányzat Kárpátalja hegyvidéki részének Magyarországgal való újraegyesülése után Bródy Andrást is bevonta az új államhatárt megállapító diplomáciai megbeszélésekbe. Ennek előzménye: röviddel a magyar–szlovák határtárgyalások előtt, amikor a szlovák kormány propagandaminisztere, Saňo Mach (Alexander, a korabeli magyar sajtóban Mach Sándor, 1902–1980) 1939. március 15-én rádiószózatban bejelentette Szlovákia függetlenségének kikiáltását, nem véletlenül állapította meg: „Szlovákia és a Ruténföld között a végleges határ megállapítva még nincs”.²⁹

A határtárgyalások közben három magyarországi társadalmi egyesület – a Magyarországi Ruszinszókóiak Egyesülete, a Felvidéki Egyesületek Szövetsége és a Szepesi Szövetség – közös beadványt nyújtott be a kormányhoz, s azt kérte: a keleti magyar–szlovák határ a Magas-Tátra hegység déli lábánál, a „Csorbánál”, azaz a Csorba-tónál legyen. Szlovákia rutén lakta területeit az Ung folyótól nyugatra a hajdani Zemplén és Sáros vármegyék felső részeit, valamint Szepes vármegye határszéli vidékét is követelje vissza a magyar kormány, mondván, így az összes rutén a magyar állam keretébe kerülne. A kérvényt a határmegállapító bizottság március 28-i ülése előtt bemutatták Vörmlé János (1890–?) külügyminiszter-helyettesnek, majd – mint nyilvánvalóan megalapozatlan igényt – a beadványt ad acta tették.³⁰

A március 28-i magyar–szlovák határtárgyaláson a kérdéssel kapcsolatban a magyar delegáció egyik tagja, Kárpátalja volt miniszterelnöke, Bródy András „kijelenti, hogy most oly megállapodást kell kötni, amely a ruszin és szlovák nép testvéri együttélését biztosítja. Erről azonban nem lehet szó akkor, ha az új határvonalon túl a ruszin nép tömegei továbbra is szlovák uralom alatt maradnak. A ruszin népi terület nyugati határa nem Zborónál (Bártfa várostól északra fekvő település), hanem a Poprádnál van. Ennek igazolására bemutatja a Jan Husek által tudományos alapon készített térképet. Az új határvonalnak nem szabad a kárpátorosz népet ismét két részre szakítania, annak együtt kell élnie. Kárpátalja nyugati határvonala sohasem volt véglegesen megvonva. 1920-ban Beneš elnöklése alatt két cseh, két szlovák és négy ruszin tagból álló bizottság foglalkozott a határ kérdésével, jelentős területekről elismerték azok kétségtelen kárpátorosz jellegét, a vitás területek fölött azonban nem tudtak dönteni és a dolog abban maradt (helyesen: abamaradt). (Bródy) Nyomatékosan kéri a magyar kormányt és a szlovák delegációt, hogy az elmondottak figyelembe vételével vonják

²⁹ MNL OL. K 28. 386. tét., 1939–K–16 376. sz., 149. p.

³⁰ MNL OL. K 28. 3. tét., 1939–K–16 141. sz.

meg az új határt”.³¹ A kárpátaljai magyar–szlovák határ megállapításáról szóló jegyzőkönyvet április 4-én írták alá,³² a felvidéki egyesületek és Bródy András idézett érveit nem vették figyelembe.

Az Ung folyó völgyétől nyugatra fekvő keskeny területsáv Magyarországhoz való visszacsatolása és a magyar–szlovák határ véglegesítése után, 1939 áprilisában, a fővárosi sajtóban is élénk eszmecsere bontakozott ki Kárpátalja leendő önkormányzatáról. Ezek közül csak a legfontosabb megnyilatkozásokat említjük. Április 2-án Bródy András lapja, a Русський Вистникъ (‘Orosz/Ruszin Közlöny’) számában írt az ügyről.

A Milotay István (1883–1963) szerkesztette Új Magyarország című budapesti lap az ügygel kapcsolatban, egyes közéleti személyiségekhez intézett körkérdés keretében kijelentette: „a ruszin nép érett az önkormányzatra”, de annak az általa lehetségesnek tartott formáját azonban nem vázolta fel.³³ Április 4-én Zámori Antal a Pesti Újságban adott közre cikket az autonómiáról. A kérdést a közjog szempontjából elemezte Bölöny József (1903–1990) egyetemi tanár, a gróf Bethlen István (1874–1946) volt miniszterelnök köréhez tartozó politikusok, közéleti személyiségek támogatásával alapított és Pethő Sándor (1885–1940) által szerkesztett Magyar Nemzet című politikai napilapban megjelent vezércikkében. Sokak véleményét fogalmazta meg álláspontja összegzésekor: „Előbb jöjjön a kenyér, azután jöhet az autonómia”.³⁴

A liberális Pesti Napló hasábjain Szabó Orest „A Ruszinföld autonómiájáról” című cikkében úgy vélte: „csak az állam, (a) társadalom és (a) nép egyesített közös munka ereje lesz képes a ruszin nép valóságos ország rontó és nemzetpusztító züllésének útját állani. (...) A Ruszinföld boldogulása elsősorban a ruszin nép megneveléséből áll”. Szabó Orest (aki 1918–1919-ben a Károlyi-kormányban a ruszin ügyek minisztere tisztségét töltötte be) szerint a különféle ruszin pártprogramokat félre kell tenni. A nép közéletbe való bevonására viszont elengedhetetlen egy „nagyszabású közművelődési egyesület vagy társulat alakítása”. Az autonóm terület határainak kijelölése, önkormányzatának kidolgozása a magyar kormány feladata „a ruszin nép kívánságainak (a) figyelembe vételével”.³⁵

A budapesti német nyelvű lap, a Pester Lloyd „A hazatért Kárpátalja” (Das heimgekehrte Karpathenland) címmel közölt összeállítást a terület

³¹ MNL OL. K 28. 386. tét., 1939–K–16 376. sz., 129–130. p.

³² MNL OL. K 28. 3. tét., 1939–K–16 455. sz.

³³ Új Magyarország, 1939. április 2.

³⁴ Magyar Nemzet, 1939. április 5.

³⁵ Pesti Napló, 1939. április 9.

autonómiájáról. A szerzők és cikkeik, Bródy András volt ruszin miniszterelnök: „Kárpátalja a Szent István-i Birodalomban” (‘Das Karpathenland im St.-Stefansreich’); Rónai András (1906–1991) geográfus: „Kárpátalja. Terület és nép” (‘Das Karpathenland. Boden und Volk’); Bonkáló Sándor (1880–1959) nyelvész, irodalomtörténész: „A magyarországi rutének” (‘Die ungarländischen Ruthenen’). Simonffy Aladár újságíró a helyszínen szerzett tapasztalatait tárta az olvasók elé: „Nagyszöllőstől Kőrösmezőig. Tavasz utazás a Kárpátok völgyein át (‘Von Nagyszöllös nach Kőrösmező. Eine Frühlingsfahrt durch die Täler der Karpathen’).³⁶

Bródy András április 11-én rövid kárpátaljai körútra indult, és több helyen tartott gyűlést, ahol a ruszin nemzeti egységre szólította fel a hallgatóságot, s a magyar és a ruszin nemzet összefogását hirdette. Eközben természetesen az autonómiával kapcsolatos nézeteit is széles körben ismertette.

Kozma Miklós (később kárpátaljai kormányzói biztos) Teleki Pálhoz intézett emlékiratában arra kérte a miniszterelnököt, hogy „ne vegye komolyan az autonómiára tett ígéretét, mert ezzel fegyvert ad politikai ellenfelei kezébe”.³⁷ Kozma továbbá azt hangsúlyozta: Kárpátaljának azért nem adhatnak autonómiát, mert hiányzik a terület vezetésére alkalmas rutén középosztály, ezért a közép- és alsó szintű vezetői tisztségekre kénytelenek lesznek a hivatalnokokat a helyi magyar és ruszin értelmiségi rétegből kijelölni. A magasabb beosztásokba viszont Magyarország központi területeiről kell tisztviselőket küldeni.

Közben a sajtó hasábjain folytatott vitán kívül röpiratok is napvilágot láttak Kárpátalja önkormányzatáról. Ekkor már egyre gyakrabban elhangzott, hogy a ruszin népet mély nyomorából először gazdaságilag és szociálisan kell felemelni, azután vezessék be a Ruténföld autonómiáját. Ennek volt az egyik élharcosa már 1938 őszétől Egan Imre (1881–1944) nyugalmazott főispán – egyébként a vértanú Egan Ede (1850–1901) fia –, aki elsősorban a magyar kormányzat által 1897-ben a rutén nép gazdasági és szociális felemelésére indított, és az édesapja által irányított ún. „hegyvidéki akció” újramegkezdését szorgalmazta Kárpátalján. „Milyen legyen a ruszin autonómia?” című, 1939 áprilisában kiadott vitairatában leszögezte: „*a kulturális haladás és gazdasági jólét mellett egy bizonyos fokú területi önkormányzat az, amire a ruszin népnek ma szüksége van!*” Egan Imre egy 101 tagú ruszin kormányzótanács megalakítását tartotta szükségesnek Ungvár, esetleg Munkács székhellyel az

³⁶ Pester Lloyd, 1939. április 9., 17-21. old.

³⁷ Hatodik Síp, 1995. nyár, 20–21. old.

egész Ruszinföldre kiterjedő hatáskörrel, amelynek elnöke fő-kormánybiztosi rangú és a „Ruszin föld minisztere”. Az autonómia Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyét ölelné fel, amelyek élén egy-egy helyettese állna. Ténylegesen a kormányzótanács mellé rendelt összesen nyolc – belügyi, igazságügyi stb. – szakosztály irányítaná a terület életét. A rutén nép teljes önrendelkezést és önkormányzatot kapna minden belpolitikai, illetve közigazgatási, vallási, nyelvi, iskolaügyi, kulturális, valamint közgazdasági kérdésben. A kormányzótanácsnak nem lenne joga a külügyekben, a honvédelemben, valamint a pénzügyminiszter és a miniszterelnök jogkörében határozatokat hoznia. Végül javasolta a görögkatolikus klérusnak, mint „legmegbízhatóbb elemnek az előtérbe helyezését”.³⁸

Egan Imre röpiratára Morvay Zsigmond – szintén nyugalmazott főispán – válaszolt 1939. május 10-én kelt, hasonló című röpiratával. Védelmébe vette Bródy Andrást, akit a legalkalmasabb személynek tartott Kárpátalja önkormányzatának a megszervezésére. Sőt kijelentette: a lapjában, a Ruszszkij Visztnyikben megjelent cikkről Bródy „előzetesen nem tudott s ahhoz nem is járult hozzá”. Morvay azt javasolta: „Ruszinszónak tartományi jogokat kellene adni, földrajzi fekvésére és a nehezebb közlekedési viszonyokra való tekintettel, decentralizált alapon. A magyar kormányba kinevezendő ruszin miniszter összekötő kapocs lenne a tartománygyűlés és a tartományfőnök között. A tartománygyűlés megfelelő számú képviselőt és felsőházi tagot delegálna a parlamentbe, képviselője és gyakorlója lenne a tartományi végrehajtó hatalomnak. Feltétlenül eltekintenek a megyei rendszer visszaállításáról, városi, községi és járási autonómiát gondolok megfelelőnek, szabad nyelvhasználattal, tisztviselő-választási joggal és elsőfokú bíraskodással. (...) a néppel közvetlenül érintkező tisztviselők számára előírnám a nép nyelvének szóban és írásban való bírását. A ruszin miniszteren keresztül történő hivatalos levelezés párhuzamosan ruszin és magyar nyelven folya. A tartományfőnökséget három főosztályra tagoznám: belügyi /közigazgatási és pénzügyigazgatás/, vallás- és közoktatásügyi, és igazságügyi osztályra”.³⁹ Morvay Zsigmond is szükségesnek látta a „hegyvidéki akció” újraindítását, és helyeselte a Magyarországi Ruszinszókiai Egyesületének az indítványát egy kárpátaljai „Hegyvidéki Miniszteri Kirendeltség” felállításáról.

³⁸ Lásd bővebben, Egan Imre: Milyen legyen a ruszin autonómia? Ungvár, 1939. „Miravcsik” Könyvnyomda, 14-34. old.

³⁹ Morvay Zsigmond: Milyen legyen a ruszin autonómia? (Válasz Dr. Egan Imre ny. főispán e címen megjelent tanulmányára.) Budapest, 1939. Buschmann F. utódai könyvnyomda, 6., 4. old.

Az önkormányzattal kapcsolatos viták, Bródy András és Fenczik István autonómiát népszerűsítő, illetve követelő kárpátaljai körútjai, valamint más események is sietteték, hogy felszámolják az 1939 márciusában Magyarországgal újraegyesült Kárpátalján a birtokbavétellel bevezetett katonai közigazgatást. Ungváron tetézte a feszültségeket, hogy a csaknem 10 ezer betelepített cseh hivatalnok 1938 őszi elköltözése után az újra döntően magyar többségű város lakossága nem örvendezett annak, hogy a Kárpátalja „fővárosa” egyre gyakrabban szóba került, mint a rutén autonómia és „Ruszsinszkó” székhelye. Ebben a helyzetben jelent meg Bródy András Ungváron kiadott lapjában, a Ruszszkij Visztnyikben egy cikk, amely élénk visszhangot váltott ki a helyi magyar közvéleményben.

Ezzel kapcsolatban idézzük az április 19-én kelt ungvári rendőrkapitány-sági jelentést: „Kárpátalja visszacsatolása óta a ruszin autonómia érdekében igen élénk propaganda folyik, mely (...) egyaránt foglalkoztatja a magyar és ruszin köröket (...) szerintük a cikk elgondolása jóval meghaladja azt a határt, mely ellen a magyar közvélemény, mint lehetőség ellen mindig tiltakozott. Egy ilyen tartamú autonómia a helyi magyar álláspont szerint ugyanis rendkívüli anyagi teherrel sújtja a magyar lakosságot, mert a ruszin nép szegény és egy ilyen autonómia terheit viselni nem tudja. Másrészt nem rendelkezik elegendő és megfelelő intelligenciával (tudniillik: értelmiséggel – B. J.), hogy az autonóm igazgatást valóban el is láthassa. A ruszin intelligencia főként abból a tanítóságból adódik, mely tanítóságot a (cseh) megszállás alatt magyargyűlöletben és ukrán orientációban neveltek. Aggodalmuk valóra váltását látják abban, hogy azok, akik mint ukrán vezetők közismertek voltak, s akik az elmúlt év (1938) novemberében, részint az azt követő időben a felszabadult területről eltávoztak, most ismét ott vannak. Attól tartanak, hogy ezek a közéletben ismét vezető szerephez akarnak jutni”.⁴⁰

Természetesen más magyarlakta települések lakossága is véleményt nyilvánított az autonómia ügyében. Így például a Máramaros vármegyében a Tisza mentén fekvő Visk, Técső és Aknaszlatina községek elöljárósága 1939. április 18-án azzal a kéréssel fordultak gróf Teleki Pál miniszterelnök-höz és Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterhez, hogy ne kapcsolják településüket a rutén autonómia területéhez.⁴¹

⁴⁰ MNL OL. K 28. 267. tét., 1939–P–17 349. sz. (9093/1939. VII. res. B. M. sz. iktatmány)

⁴¹ BOTLIK József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. köt. A Magyarország-hoz történt visszatérés után 1939–1945. Szerk., előszó Udvari István. Nyíregyháza, 2005. Kiad. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 70. old.

Az események hatására az 1939. április 25-én tartott minisztertanácsi ülés határozatot hozott arról, hogy amíg a tervezett önkormányzat törvényhozási úton véglegesen rendeződik, addig rendeletileg átmeneti polgári adminisztrációt vezetnek be.⁴² Ennek részleteiről a május 12-én tartott kormányülés döntött. A legfontosabb határozatok: Kárpátalja élére kormánybiztos kerül, Nagyszöllős és környéke, illetve más, jelentősebb magyarlakta vidékek nem tartoznak majd az autonóm területhez. A Földművelésügyi Minisztérium kirendeltséget állít fel Ungváron.⁴³ A kormány végül az előbbiekkal kapcsolatos állambiztonsági és idegenrendészeti intézkedéseket is hozott.

Újabb előkészületek megtétele után a minisztertanács május 23-i ülésén fogadta el „a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről” szóló kormányrendelet szövegét, amelynek előírásai az 1938. november 2-i első bécsi döntés határvonala feletti hegyvidékre, azaz az 1939. március 15. és 17. közötti háromnapos, majd a Kárpátalja nyugati határát kiigazító, március 23–24-én két napig zajlott hadművelettel visszavett kárpátaljai részekre vonatkoztak. Ez volt a kormány nevezetes, 6200/1939. M. E. számú határozata,⁴⁴ amely 1939. június 30-án a belügyminiszter rendeletével lépett hatályba.

Már a polgári igazgatás ideiglenes rendezéséről szóló rendelettervezet kormányzati elfogadása után, a katonai irányítás közeli megszüntetésének hírére is készültek újabb javaslatok Kárpátalja autonómiájáról. Így például a Magyarországi Ruszinsztkóiak Egyesülete 1939. június 5-én nyújtotta be tízpontos javaslatát, amelyben a legsürgősebb feladatként egy „Hegyvidéki Kirendeltség mielőbbi felállítását”, valamint „kulturális és gazdasági célkitűzések” megfogalmazását szorgalmazta. Többek között indítványozta a kárpátaljai alsóbb néprétegek „nagy szegénységének enyhítését”, az ukrán szellemben neveltek problémáinak „megértő – gyökeres megoldását”, a polgári közigazgatás bevezetését, a terület autonómiájának bevezetését, a nyelvi kérdés rendezését, s „keresztény irányú, megértő és nevelő sajtó” megteremtését Kárpátalján.⁴⁵

A Pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Kisebbségi Intézetének Kárpátalja autonómiájával foglalkozó tervezetét Faluhelyi Ferenc (1886–1944) nemzetközi jogász, igazgató és munkatársai dolgozták ki.

⁴² MNL OL. K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. április 25.

⁴³ MNL OL. K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyv, 1939. május 12.

⁴⁴ Belügyi Közlöny, 1939. július 6. (30. sz.), 769–773. old.

⁴⁵ MNL OL. K 28. 76. tét., 1939–P–17 242. sz., 1–13. old.

A javaslatot június 7-én juttatták el Jaross Andor (1896–1946) „felvidéki ügyekért” felelős tárca nélküli miniszterhez. Eszerint az újonnan létrehozott kárpátaljai minisztérium két ügyosztályra – belügyi, illetve vallás- és közoktatásügyi – tagolódna, élükön egy-egy államtitkárral.⁴⁶

Az újabb autonómia-tervezetek hírére ismét fellángoltak az önkormányzat körüli viták és politikai csatározások. Elsősorban Bródy András gerjesztette a feszültséget azzal, hogy Kárpátalja számos településére személyeket küldött ki a ruszinság politikai mozgósítására. Azzal a céllal, hogy szervezzék meg a lakosságot az autonómia mellett. S „álljanak Bródy mellé és követeljék a teljes különállást a visszatért ruszin földön. (...) fő érvek az, hogy Fencik István és Kaminszky eladták magukat a magyaroknak” – közölte egy 1939. június 21-én keltezett bizalmas jelentés.⁴⁷

Közben, június 18-án Bródy András népgyűlést tartott Huszt koronávárosban, amelyen mintegy 300–350-en vettek részt. Első felszólalóként azt hangoztatta: „Sokat dolgozott és szenvedett a ruszin nép érdekében, és így ő lehet azok vezére. Továbbá kiemelte, hogy az autonómiát megkapják” – közölte egy bizalmas belügyi irat. A gyűlés többi szónokai is az autonómia mellett tettek hitet. A rendezvényen számos Bródy-ellenes röplapot terjesztettek, az egyikben többek között azt írták: „a ruszinoknak nem autonómia kell, hanem kenyér és pap”. A másik hosszabb terjedelmű röplap – címe: „Bródy András politikai színváltása” – élesen támadta a politikust. Mondván, korábban „Bródy eladta magát a cseheknek” és miniszterelnök lett, „ma mint magyar hazafi szerepel”.⁴⁸

Az előbbiekhöz kapcsolódnak az alábbiak. A katonai közigazgatás nem engedélyezte, hogy a Bródy-párt – nyilvánvalóan politikájának a népszerűsítésével összekötve – Munkácson és Nagyszőllyösön mezőgazdasági és ipari munkásokat toborozzon Litvániába, alaptalan ígéretesekkel – jelentette 1939. június 8-án Ungvárról Novákovits Béla (1886–1976) tábornok a honvédség vezérkari főnökének.⁴⁹ Hivatkozva arra „a nagyszabású gazdasági munkaprogramra, amelynek végrehajtását a kormány a kárpátaljai területen már megindította”, szintén nem engedélyezték négyszáz ruszin erdőmunkás szerződését három hónapi munkára az akkor már a Német Birodalomhoz tartozó Stájerországba.⁵⁰

⁴⁶ MNL OL. K 28. 444. t. 1939–L–17 463. sz.

⁴⁷ MNL OL. K 28. 59. tét., 1939–P–17 847. sz.

⁴⁸ MNL OL. K 28. 59. tét., 1939–L–17 753. sz., 2-4., 7. old. (Másolat a 11.114/1939. VII. res. B. M. számú iktatmányról.)

⁴⁹ MNL OL. K 28. 59. tét., 1939–T–17 628. sz.

⁵⁰ MNL OL. K 28. 96. tét., 1939–L–18 192. sz.

A küzdelem közben folytatódott, mert a terület tervezett önkormányzatával kapcsolatban folyamodványok sora érkezett a kárpátaljai községekből a budapesti kormányhivatalokba Bródy András pártja, illetve ellenfelei szervezésében. Például az Ungvár közelében fekvő Gerény falu Magyar Nemzeti Tanácsa 1939. június 17-én kelt beadványában azt kérte Horthy Miklós kormányzótól, hogy „ösrégi községünket a húsz év előtti formában, minden autonómia mellőzésével a Szent István Koronája oltalmába helyezni méltóztassék”.⁵¹ Hasonló kérelmet írt alá 1939. június 18-án Királyháza Magyar, illetve Ruszin Nemzeti Tanácsa, kinyilvánítva: „a község lakóinak az 1919. évben az autonómiával szemben kinyilatkoztatott érzelme ma sem változott meg. Királyháza lakói most is szembehelyezkednek minden autonomista törekvéssel, s ezután is minden vonatkozásban az Anyaországhoz akarnak tartozni”.⁵²

Perényi Zsigmond báró 1939. július 16-án, Huszt koronavárosban tett látogatásakor tartotta kárpátaljai kormányzói biztosi bemutatkozó beszédét. Többek között arról szólt, hogy Kárpátalján először megnyugvást kell teremteni, és kenyeret adni a rutén népnek, azután jöhet az önrendelkezés. Bródy András – bár tudott róla – nem vett részt Perényi fogadásán, sőt ugyancsak a koronavárosban összejövetelt szervezett, ahol megalapozatlanul támada a magyar kormány kárpátaljai intézkedéseit. Az eseményeket Marina Gyula így örökítette meg emlékiratában: Bródy „pártértekezletet tartott és azon harcot hirdetett meg – többek között – ellenem is, de főként Kaminszky és Ilniczky, mint renegátok ellen, akik mindent feladtunk, hogy a kormány szekerét tolhassuk. Bródy ugyanakkor és újra igazságtalanul megvádolta a magyar kormányt, hogy 'majdnem minden járásba magyar szolgabírókat nevezett ki', holott pontosan annak az ellenkezője volt igaz!”⁵³

A kormányzói biztos kíséretében lévő Marina Gyula, Ungvárra visszaúton, menet közben tudta meg Perényitől, hogy a bemutatkozó beszédében akarta ünnepélyesen bejelenteni, miszerint a Minisztertanács Bródy Andrást választotta ki a személye mellé miniszteri rangban a főtanácsadói tisztségre. Mivel a pártvezér nem jelent meg a bemutatkozó beszéden, a kormány döntését Perényi Zsigmond nem hozta nyilvánosságra.

Ezt követően 1939. július 20-a körül Bródy Ungváron felkereste Perényi kormányzói biztost, akinek kijelentette: a ruszinok „amennyiben ősszel

⁵¹ MNL OL. K 28. 274. tét., 1939–L–17 703. sz.

⁵² MNL OL. K 28. 96. tét., 1939–L–17 939. sz.

⁵³ MARINA Gyula: Ruténsors. Kárpátalja végzete. Toronto, 1977. Patria Publishing Co. Ltd., 137–138. old.

nem kapják meg az autonómiát, kimegy Amerikába”.⁵⁴ A pártvezér ezután kérés nélkül, néhány nap múlva megkapta az útlevelét amerikai vízummal, mégsem utazott ki, de a politikai tevékenységét egy ideig visszafogta. Két hét múlva Horthy Miklós államfő Perényi kormányzói biztos mellé Ilniczky Sándor görögkatolikus nagyprépostot, a Magyar Országgyűlés Felsőházának tagját nevezte ki főtanácsadónak. Augusztus végén Bródy András újra hangoztatta kivándorlási szándékát. „Beregszászon járt, valamilyen politikai megbeszélés céljából (...) [ennek] alkalmával Bródy, a legbizalmasabb hívei előtt kijelentette, hogy Amerikába fog kiszökni (...) az ott lakó ruszinokat felvilágosítja, hogy szerencsétlenül jártak az által, hogy a magyarokhoz kérték a visszacsatolásukat. Nincsen megelégedve a mai helyzettel, és erélyesebb akcióra készül a ruszinok védelme céljából”.⁵⁵

Ungváron 1939. július 22-én alakította meg Bródy András a Ruszin Országgyűlési Képviselők Klubját (másként „magyarország parlamenti klub”), amely emlékiratot nyújtott be gróf Teleki Pál miniszterelnöknek. A tömörülés tagjai által készített beadvány – többek között – arra kérte a kormányfőt, hogy tegyen lépéseket a kárpátaljai autonómia és Szlovákia ruszinok által lakott területeinek Kárpátaljához történő csatolása ügyében. A klub határozatban kérte a magyar kormányt, hogy „diplomáciai tevékenységével segítse elő a Poprádig [tudniillik a folyó vonaláig] terjedő magyarország földnek Szent István állama keretében a kárpátaljai magyarország földdel való mielőbbi egyesítését”.⁵⁶

Augusztusban Bródy András megalapította a Ruszin Nemzeti Szövetséget, amely azonban nem tűzött ki pártpolitikai tevékenységet. Tagjaivá elsősorban országgyűlési képviselők és közéleti személyiségek váltak. A szervezet fő célja a ruszin népnek „egy egészséges népi egységbe” történő összefogása. A szeptember 2-án keltezett belügyminisztériumi bizalmas jelentés szerint Bródy augusztus végén Beregszászba látogatott, ahol bizalmas híveinek politikai jellegű tájékoztatást tartott. Eközben kijelentette: „a ruszinok szerencsétlenül jártak azáltal, hogy a magyarokhoz kérték a visszacsatolásukat”. A továbbiakban azt is hangoztatta, hogy nincsen megelégedve a jelenlegi helyzettel, ezért újabb, erőteljesebb cselekvésre szánta el magát ruszin népe védelmében.

Bródy 1939 őszén már báró Perényi Zsigmond kormányzói biztos helyzetének a megingatására törekedett, de csak azt érte el, hogy kegyvesztett

⁵⁴ MNL OL. K 28. 267. tét., 1939–P–18 636. szám, 2. old.

⁵⁵ MNL OL. K 28. 267. tét., 1939–P–18 815. szám.

⁵⁶ FEDINEC Cs., 2002. 338. old.

lett a magyar kormánynál. Eközben a pártvezér ösztönzésére Kárpátalján újra fellángoltak a politikai küzdelmek.

Az előbbiekkal kapcsolatos az ungvári székhelyű Határvidéki Magyar Kir. Rendőrkapitányság 1939. november 14-i jelentése. Huszt koronavárosban „... a Bródy-párt tagjai a ruszin lakosság körében féktelen propagandát fejtenek ki amellett, hogy a közeljövőben megejtendő képviselőválasztásokon kizárólag Bródy pártira szavazzanak. Hangoztatják, hogy 'csak így tudják megmenteni Kárpátalját', mert ha Bródy győz, csak az ő emberei fognak közületi /községi, megyei/ állásokba bejutni, s mindenki más megy vissza az 'anyaországba', az 'anyjába' s 'ahonnan jött'. Ezen hangos szavú egyének Szabó Endre lakatos, Barabás Sándor és Kővér Sándor, továbbá azon egyének, akik a felszabadulás előtt is a huszti községházán alkalmazásban állottak”.⁵⁷

Ugyancsak 1939-ben jelent meg Kemény Gábor „Verhovina feltámad. A ruszin sors könyve”,⁵⁸ amelyhez „Két ifjúság” címmel Bródy András írt előszót. „A Mefhosz nemes célt tűzött ki feladatául, amikor Nagy-Magyarország új kereteinek megépítésében részt akar venni és ezt a munkásságát a magyar és kárpátorosz [ruszin] ifjúságnak egymást megismerése, megbarátkozása, egymást megbecsülése, majd a két nép szellemi és lelki összekapcsolódása érdekében – szellemi síkon – e könyv kiadásával kezdi el. (...) Ma a történelmi realitások korát éljük és az ifjúságnak is ehhez kell igazodnia (...) Ehhez elsősorban az kell, hogy megismerjük egymást (...) a könyv által, amely (...) szellemi, majd lelki kapcsolatokat teremt az új nemzedék, a magyar és kárpátorosz ifjúság, a magyar és kárpátorosz nemzet között”.⁵⁹

Közben a nevezetes 6200/1939. M. E. számú kormányrendelet⁶⁰ 1939. június 22-i megjelenése után sem került le az autonómia ügye a napirendről. Teleki Pál miniszterelnök a kérdés sokoldalú feltárását – tervezetek, memorandumok, röpiratok, cikkek tucatjai – érzékelve, elérkezettnek látta az időt egy országgyűlés elé vihető autonómia-törvényjavaslat elkészítésére. Megszövegezésére a kormányfő Egyed István (1886–1966) egyetemi tanárt kérte fel, de a dokumentum bevezető részét saját maga fogalmazta. Első

⁵⁷ MNL OL. K 28. 59. tét., 1939-P-20 224. szám.

⁵⁸ MEFHOSZ (Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége) Könyvkiadó. – A mű szerzője báró Kemény Gábor (1910–1946) jogi doktor, hírlapíró, 1939-től országgyűlési képviselő, 1944 végétől külügyminiszter.

⁵⁹ BRÓDY András: Két ifjúság. (Előszó). In. Kemény Gábor: Verhovina feltámad. A ruszin sors könyve. Budapest, 1939. 5., 7. old. – báró Kemény Gábor

⁶⁰ Belügyi Közlöny, 1939. 30. sz. (július 6.), 769-773. old.

javaslatát, illetve összefoglalását Egyed 1939. szeptember 13-án adta át a Magyar Királyi Miniszterelnökségnek.⁶¹ Egy hét múlva, szeptember 24-én a II. szövegváltozatot, amelyhez a kormány tagjainak részéről sorra érkeztek a hozzászólások. Például báró Perényi Zsigmond kormányzói biztos két alkalommal is kifejtette a véleményét.⁶² Bródy András újabb tervezete vagy írásban benyújtott javaslata nem szerepel a tanácskozásokról, illetve a „Kárpátaljai Vajdaság” iktatmányairól a Kászonyi Ferenc által készített történeti összefoglalóban és iratjegyzékben.⁶³

A Kárpátalja autonómiájával kapcsolatos törvényjavaslat kidolgozása természetesen tovább folytatódott az újabb és újabb javaslatok, hozzászólások felhasználásával. Például 1940. február 28-án Teleki Pál miniszterelnök vezetésével egy szűkebb körű tanácskozáson az Egyed István egyetemi tanár által készített szöveg immár IV. változatát vitatták meg. A kormányfő arra kérte a szaktárcák vezetőit, hogy dolgozzák ki: az adott minisztérium ügyköréből mit lehetne a kárpátaljai terület autonómiájába utalni.⁶⁴ A tárgyaláson – többek között – Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, báró Perényi Zsigmond kormányzói biztos és Illiczky Sándor főtanácsadó vett részt.

Másfél hónap múlva, az 1940. április 12-én tartott kormányülésen gróf Teleki Pál „utal arra, hogy már az előző minisztertanácsokon tájékoztatta a miniszter urakat Kárpátalja autonómiájának kérdésében tartandó értekezletekről. Holnap tart egy értekezletet a miniszterelnökségen. Ismertetni fogja a tervezetet. A hozzászólások után fog válaszolni. Lássák, hogy Horvátország esete egészen más volt. Erre a holnapi értekezletre meghívta a kárpátaljai képviselőket, felsőházi tagokat, két odaváló jogász egyetemi tanárt. Perényi báró is ott lesz. Ezen értekezlet után egy másik napra meghívja a volt miniszterelnököket, pártvezéreket, jogászokat. Azután pártértekezlet elé vinné a tervezetet”.⁶⁵ Ha ezen a hármas szűrőn átment a javaslat, illetve elfogadták, csak akkor kerül majd, mint törvényjavaslat az államfőhöz, Horthy Miklós kormányzóhoz, és előzetes hozzájárulásával az országgyűlés elé.

A másnap, 1940. április 13-án tartott tanácskozás – melyet Teleki Pál az előző minisztertanács ülésen említett – elé már az V. törvényjavaslat-változat került. Erre az értekezletre a ruténség vezetőit hívták meg. A Magyar Országgyűlés „behívott” kárpátaljai képviselőit – köztük Bródy

⁶¹ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 101. sz.

⁶² MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 103., 1940–H–19 105., 1940–H–19 121. számok

⁶³ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 167. sz.

⁶⁴ BOTLIK J., 2005. II. köt., 77. old.

⁶⁵ MNL OL. K 27. Minisztertanács i jegyzőkönyvek, 1940. április 12.

Andrást és Fenczik Istvánt – és a Felsőház tagjait, báró Perényi Zsigmond kormányzói biztost, Illiczky Sándor főtanácsadót, Sztojka Sándor munkácsi görögkatolikus püspököt. A nyolc tagból álló Kárpátaljai Véleményező és Tanácsadó Bizottságot; viski Illés József (1897-ig Illyasevics, 1871–1944) jogászt, jogtörténészt, aki a kárpátaljai Huszt koronavárosban született, és báró Kaas Albert (1885–1961) közigazdászt, jogászt, egyetemi tanárokat, akiknek birtoka volt Kárpátalján, valamint a javaslat készítőjét, Egyed István professzort. A résztvevők megegyeztek abban, hogy az 1918-ig Magyarország társországaként létező Horvátország helyzete más volt, mint most Kárpátaljié, ezért annak a mintáját nem lehet követni. A javaslatot április derekán összevetették az Orosz [Ruszin] Nemzeti Tanács tervzetével, majd további észrevételek, válaszok következtek, így például gróf Károlyi Gyula volt miniszterelnöké és Varga József (1891–1956) iparügyi miniszteré.⁶⁶

A Kárpátalja autonómiája tárgyában tartott előbbi értekezletről Teleki Pál kormányfő a minisztertanács következő, április 19-én tartott ülésén adott tájékoztatót. „Ennek kapcsán közli a minisztertanáccsal, hogy a kárpátaljai kormányzói biztosságnak a miniszterelnökség II. ügyosztályával való kooperálása hosszadalmassá tette (az) adminisztrációs ügyek elintézését Kárpátalján. Ezért akként intézkedett, hogy kikapcsoljuk ezen ügyekben a II-ik ügyosztályt és személyes ügyekben a jövőben a miniszter urak közvetlenül Báró Perényi Zsigmond kormányzói biztoshoz forduljanak. Elvileg is helyesebbnek tartja ezen elgondolást. (A) Pataky államtitkár úr alá tartozó II-ik ügyosztály a jövőben csak a Kárpátalján levő, a magyarokon és ruthénokon kívül ott lakó szlovák, román kisebbségek ügyeivel fog foglalkozni”.⁶⁷

Egy hónap múlva, 1940. május 14-én készült el Egyed István professor törvényjavaslatának VII., május 19-én a VIII. változata.⁶⁸ Egy hét múltán, május 26-án két értekezletet tartottak Ungváron, a Kárpátaljai Kormányzói Biztosság palotájában Teleki Pál miniszterelnök vezetésével. A délután 1 órakor kezdődött megbeszélésen a 13 meghívott kárpátaljai politikus, illetve különböző helyi vezetők közül – többek között – ott volt Bertók Béla (1873–?) kárpátaljai református püspök, Egry Ferenc (1864–1945) parlamenti képviselő (Ung vármegye), Peltsárszky Imre polgármester (Ungvár), báró Perényi Zsigmond kárpátaljai kormányzói biztos, Kükemezey József, az ungvári hatósági munkaközvetítő hivatal vezetője, és vitéz Siménfalvy

⁶⁶ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 137., 1940–H–17 098. számok

⁶⁷ MNL OL. K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1940. április 19.

⁶⁸ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 143., illetve 1940–H–19 145. sz.

Árpád, Ung vármegye és Ungvár törvényhatósági jogú város főispánja. A délután 5 órától tartott tanácskozásra hivatalos 12 személy egyike Bródy András volt, aki mellett – mások között – megjelent Sztojka Sándor munkácsi görögkatolikus püspök, báró Perényi Zsigmond, Illés József jogtudós, Ortutay Jenő országgyűlési képviselő (Ungvár), Stéfán Antal ügyvéd (Rahó), ifj. (helyesen: idős) Rabár János görögkatolikus főesperes (Magyarkomját) és Kricsfalusy-Rabár (helyesen: -Hrabár) Endre csendőr alezredes.⁶⁹ A résztvevők Kárpátalja gazdasági és politikai helyzetéről folytattak tárgyalásokat, ahol Teleki az önkormányzati törvénytervezetet is bemutatta.

Egyed István professzor 1940. május utolsó napjaiban fogalmazhatta meg a törvényjavaslat újabb, immár a IX. szövegváltozatát, amelyet az iratjegyzék szerint feltehetően május 31. és június 9. között nyújtott be a Magyar Királyi Miniszterelnökséghez.⁷⁰ Egyed azt indítványozta, hogy ne nemzetiségi, hanem területi önkormányzatot hozzanak létre, de azt is fokozatosan, amelyen – ha szükséges – majd a mindennapi tapasztalatok alapján változtathatnak. Az utóbbival kapcsolatban azt írta: „Az emberek többsége a nemzetiségi autonómiához ragaszkodik, mert úgy gondolja, hogy ebben az esetben nem áll fenn a kiválás veszélye. De nem szabad elfelejteni, hogy nehéz lenne különválasztani a magyarokat a ruszinoktól. Az elkülönítés ahhoz vezetne, hogy az autonómia nem adna semmit sem a magyaroknak, sem a ruszinoknak. Azon kívül a nemzetiségi autonómia arra ösztönözné Magyarországot többi nemzetiségét, ők is hasonló követelésekkel álljanak elő. Területi autonómia esetén ilyen veszély nincs”.⁷¹

Szintén a területi önkormányzat mellett emelt szót a Magyar Országgyűlés Képviselőházának tagja, báró Kemény Gábor is. Azt indítványozta, hogy „Kárpátalja területéhez csatolják hozzá Podkarpatszka Rusz azon részeit, amelyeket az első bécsi nemzetközi bíróság választott le.” Még hozzá olyan feltételekkel, hogy a Tiszaháton élő magyarok arányos autonóm jogokat kapjanak.

Az Egyed István által az imént említett IX., immár területi alapú önkormányzati törvényjavaslat helyett június 10-én, Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkár a korábbi, május 19-én beadott VIII. változatot küldette ki „mindazoknak, akik a különböző ez irányban tartott értekezleten részt vettek”. Összesen 58 személyiségnek – közöttük természetesen Bródy Andrásnak, valamint Kárpátalja többi országgyűlési képviselőjének és felsőházi

⁶⁹ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 149. sz.

⁷⁰ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 152. sz.

⁷¹ Hatodik Síp, 1995. nyár, 21. old.

tagjának is –, azzal a megjegyzéssel, hogy 14 napi határidőt kaptak az esetleges megjegyzések megtételére. Egyben közölte: Teleki Pál miniszterelnök „hozzájárult ahhoz, hogy a vajda választására vonatkozó eljárás mutatis mutandis [a szükséges változtatásokkal] ugyanaz legyen, mint amely az alispánokra nézve érvényben van.” A kormányfő azt is megemlítette, hogy a kísérő iratban hangsúlyozzák, „miszerint a javaslat több tárgyalásnak az eredménye, nem végleges szöveg, még változtatások eshetnek rajta”, de alapul szolgálhat a végső tárgyalásoknak.⁷²

A kormányfő előbbi módosítása a május 26-án, Ungváron tartott, idézett két értekezlete után történt, ahol a kárpátaljai magyarság, majd a rutén nép helyi vezetői vettek részt. A Pataky Tibor államtitkár által a Marina Gyulának Ungvárra küldött, írógéppel készült változatot ismerjük, aki több kézzel írt megjegyzést tett a tervezetre. Az egyik leginkább érdekes: „Vajdasági statútum állapítja meg különösen... (e./ pont) a vajda jogkörét és a vezetése alatt álló hivatal szervezetét”. Marina e szöveget aláhúzta és odaírta: „nem jó! veszélyes!!”⁷³

Teleki Pál miniszterelnök június 19-én felszólalt az országgyűlésben. Beszédében arra is kitért, hogy a korábban meghozott jogszabályok alapján a Felvidéken és Kárpátalján június 30-ig meg kellett volna rendezni a törvényhozási választásokat. Ezt az ügyet azonban a háborús helyzet miatt bizonytalan időre elhalasztják. Két hét múltán, július 2-án Teleki kormányfő szintén az országgyűlésben hangsúlyozta: méltányos nemzetiségi politikára van szükség, megengedhetetlen, hogy a hatóságok „bárkit is befolyásolni merészeljenek abban, hogy melyik nemzetiséghez tartozónak vallja magát”, hogy befolyásolják a gyermekeket az iskolaválasztásban. A nemzetiségi vidékeken a tisztviselőknek nyelvvizsgát kell majd tenni.⁷⁴

Az államtitkár fentebbi körlevele nyomán még több mint kéttucatnyi hozzászólás érkezett a törvényjavaslathoz, amelyek közül csak a Kárpátaljához kötődő személyek folyamódványait említjük. Július 3-án dr. Homicskó Vladimir (Ungvár) és dr. Korláth Endre (Ungvár), július 5-én Fenczik István (Munkács), július 10-én Földesi Gyula [1875–1947] (Ungvár) és dr. Hápka Péter (Técső, Máramaros vármegye) országgyűlési képviselők, valamint Illiczky Sándor (Ungvár) felsőházi tag fejtették ki beadványaikban a véleményüket a kérdéssel kapcsolatban.⁷⁵ Július 13-án öt kárpátaljai képviselő

⁷² MNL OL. K 28. 100. tét., 1940–L–18 025. sz.

⁷³ KTÁL. Fond. 53., opisz 3., nr. 6., sztr. 1–16. (old.)

⁷⁴ FEDINEC Cs., 2002. 358. old.

⁷⁵ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–18 449. sz., 18–466. sz., 18–501. sz., 18–574. sz., 18–577. sz., 18–580. sz.

– Bródy András (Ungvár), Demkó Mihály (Munkács), Bencze György (Bilke, Beregi Közigazgatási Kirendeltség), Zsegora Ödön (Nagybocskó, Máramaros vármegye) és Ipák (helyesen: Spák) Iván (Ungvár) – adta be hozzászólását a miniszterelnökséghez.⁷⁶ Július 19-én „Rutén képviselők kétnyelvű igazságszolgáltatást kérnek”.⁷⁷

Az újabb hozzászólások már nem módosították a tervezetet, a „Törvényjavaslat a Kárpátaljai Vajdaság önkormányzatáról” szövege addigi formájában maradt meg. Ugyancsak július 19-én, a Minisztertanács ülésén így fogadták el a Kárpátalja önkormányzatával foglalkozó törvényjavaslatot, valamint a vallás- és közoktatásügyi miniszter ahhoz kapcsolódó törvényjavaslatát.⁷⁸

A tervezet a törvényhatósági jogú Ungvárt, jogállásának a fenntartásával a Kárpátaljai Vajdasághoz csatolta. Kijelölte a vajdaság határait, leírásában két nyelven, magyarul és ruténul adta meg a községek elnevezését. A 6200/1939. M. E. számú kormányrendeletben közzétett magyar–oroszlépcső helyett a rutént vezette be, amely ez által Kárpátalján a magyarral „egyenjogú hivatalos nyelv”-vé vált. Előírta, hogy a rutén nyelvet minden hatósággal, hivatallal és közintézménnyel való szóbeli és írásbeli érintkezésben szabadon kell használni. A vidékre kiterjedő érvényű minden törvényt, rendeletet és hatósági hirdetményt hiteles fordításban rutén nyelven is ki kell adni. A tisztviselők két éven belül kötelesek mind a magyar, mind a rutén nyelvben jártasságot szerezni. A vajdaság területén működő valamennyi iskolában mind a magyar, mind a rutén nyelv tanítását biztosítani kell. A területet vezető „kormányzói helytartó” elnevezés – minden bizonnyal a szó rossz mellékíze miatt – nem került át a köztudatba, maradt a már addig is használt „kormányzói biztos” kifejezés.⁷⁹ A Kárpátalja önkormányzatával kapcsolatos jogszabálytervezet 16 hónapon át tartó kidolgozásában összesen 58 magyar és rutén országos vezető, valamint helyi politikai személyiség, illetve szakértő vett részt.

A kárpátaljai törvénytervezet 1940. július 20-án mutatták be az államfőnek, Horthy Miklós kormányzónak, majd július 23-án gróf Teleki Pál miniszterelnök az országgyűlés elé terjesztette. A javaslat tehát lényegében törvénybe iktatta volna azt az állapotot, amelyet – egyes eltéréseket nem tekintve – a többször említett s egy évvel korábban, 1939. június 22-én

⁷⁶ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–18 669. sz.

⁷⁷ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–18 796. sz.

⁷⁸ MNL OL. K 27. Minisztertanácsí jegyzőkönyvek, 1940. július 19.

⁷⁹ Törvényjavaslat a Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról. In. Kisebbségi Körlevél, IV. évf., 1940. november (6. szám), 37–48. old.

kiadott és július 7-én hatályba lépett 6200/1939. M. E. számú rendelet már megteremtett. Elsősorban a vezető katonai körök nyomására Teleki Pál miniszterelnök 1940. augusztus 5-én kénytelen volt visszavonni a Kárpátalja autonómiájára vonatkozó törvényjavaslatot. Ugyanakkor az előbbi 6200/1939. M. E. számú kormányrendelet, mint alapszabály előírásai, illetve az arra épülő további köz- és szakigazgatási rendeletek továbbra is érvényben maradtak, még hozzá Kárpátalja 1944. október végi szovjet katonai megszállásáig.

Közben az 1939. december 31-én kihirdetett, „A Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeken és a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területen országgyűlési képviselők választásáról” szóló 1939. évi XVIII. törvény⁸⁰ szerint 1940. június 30-ig voksolást kellett volna tartani. A két jogszabály hivatkozási alapja a felvidéki területek képviselőinek az országgyűlés képviselőházába való meghívását elrendelő 1939. évi V. törvény cikk 2. §-a, valamint a „Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeknek az országgal egyesítéséről” szóló 1939. évi VI. törvény cikk⁸¹ 4. §-a volt, amelyek értelmében az új országrészeket választásokat kell rendezni. A két utóbbi szakasz nem mondta ki, hogy a behívott képviselők mandátuma mikor jár le, csak azt: a megbízatásuk arra az időre szól, amíg a választás meg lesz tartható. A kitűzött nap, június 30. előtt két héttel (19-én) gróf Teleki Pál országgyűlési felszólalásában kijelentette, hogy a háborús viszonyok miatt az országos szavazást bizonytalan időre elhalasztották.

Bár az előírt országgyűlési választások elmaradtak a Magyarországgal újraegyesült felvidéki és kárpátaljai területeken, 1939–1940-ben a közigazgatási viszonyok már ezen részekén is megszilárdultak, illetve beilleszkedtek az ország egészének szakigazgatási rendjébe. Ebben az időben, 1940. július–augusztusban ugyanis már Erdély vagy legalább egy része visszaszerzése volt a magyar kormányzat legfontosabb célja, és észak felől Kárpátalja az egyik fontos, kiinduló hadműveleti területként jött számításba. Ez hamarosan meg is történt az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés után, amikor szeptember 5. és 13-a között a Magyarországnak ítélt keleti (partiumi), erdélyi és székelyföldi területekre bevonult a Magyar Kir. Honvédség. A Kárpátalján akkor állomásozó 3. magyar hadsereg alakulatai észak felől, a Felső-Tisza völgyéből kiindulva szeptember 5-én Máramarossziget térségében lépték át az addigi csehszlovák–román határt, és nyomultak előre déli irányba Er-

⁸⁰ Országos Törvénytár, 1939. december 31. (13. szám).

⁸¹ Országos Törvénytár, 1939. június 23. (6. szám).

dély területén. Nyugat felől, a Tiszántúlról bevonuló honvédségi főerőkkel együtt két évtizedes román uralom után újra birtokba vették Észak-Erdélyt és a Székelyföldet, amelyek ezt követően újraegyesültek Magyarországgal. Ezzel Budapestnek és Magyarország középső részének ismét közvetlen csatlakozása lett a Szolnok, Debrecen, Szatmárnémeti és Királyháza vasúti fővonalon keresztül Kárpátaljával.⁸²

⁸² A leállított Máramarosi Sóvasút forgalma újra indult, ezért Aknaszlatina ún. átmenő-állomás szerepet kapott. Később tovább javította a Felső-Tisza-vidék közlekedési viszonyait a magyar kormányzat által épített, Máramarossziget–Aknaszlatina közötti új Tisza-híd, amelyet 1941 decemberében nyitottak meg.

DUPKA GYÖRGY

„ÉN ISTENEM, A KERESZTET VÁLLAINKRÓL VEDD LE!”

TRAGIKUS SORSÚ KÁRPÁTALJAI GULÁG-ELÍTÉLTEK,
MÁRTÍROK PANTEONJA, 1944–1970

III. rész

„Igazán csak azok halnak meg, akiket elfelednek.”

4. AZ MVSZ HATÁRŐR HADSEREGÉNEK KÁRPÁTALJAI KÖRZETI HADBÍRÓSÁGA, 1946–1953

Az MVSZ Határőr Hadseregének Kárpátaljai Körzeti Hadbírósgát akkor állították fel, miután 1945. június 29-én a „*Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Csehszlovák Köztársaság által Kárpát-Ukrajnáról kötött szerződést*” ratifikálták.

A megállapodásnak két lényeges cikkelyét – a Kárpátalja hovatartozását eldöntő népszavazást megkerülve – a következőképpen fogalmazták meg:

„1. cikk Kárpát-Ukrajna (a csehszlovák alkotmány megnevezése szerint: Podkarpatská Rus), amelyet a Saint Germain-en-Laye-ben 1919. szeptember 10-én kötött szerződés alapján autonóm területként a Csehszlovák Köztársasághoz csatoltak, a lakosság részéről kinyilvánított óhajnak megfelelően, és a két Magas Szerződő Fél közötti baráti megegyezés alapján egyesül ősi hazájával, Ukrajnával, és ennél fogva az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság részévé válik. A Szlovákia és Kárpát-Ukrajna között 1938. szeptember 29. napján fennállott határok, az eszközölt módosításokkal, a mellékelt térkép szerint a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Csehszlovák Köztársaság közötti határokká válnak.

2. cikk A jelen szerződést a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének és a Csehszlovák Nemzetgyűlésnek meg kell erősítenie. A megerősítő okiratokat a felek Prágában cserélik ki. A jelen szerződés készült Moszkvában, három példányban, mindegyik orosz, ukrán és szlovák nyelven. Értelmezés szempontjából mindhárom szöveg egyenlő érvényű.

*A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének megbízásából: V. Molotov
A Csehszlovák Köztársaság elnökének megbízásából: Zd. Fierlinger, V.
Clementis*

1945. június 29. ”¹

1946. január 22-től a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége rendeletben szabályozta Kárpátontúli Ukrajna, a továbbiakban a Kárpátaljai terület közigazgatását. Ezzel hivatalosan is megszűnt a Kárpátontúli Ukrajna nevű, átmenetet képező bábállam és Néptanácsa.

A szovjet állambiztonsági szervek, az ügyészség, a katonai és a népbíróságok hivatalosan az érvényben lévő szovjet törvények alapján hozzák meg ítéleteiket kárpátaljai magyar, német és más nemzetiségű nők és férfiak ügyében is.

***

Az MVSZ Határőr Hadsereg Kárpátaljai Katonai Hadbírószága 1946–1953 között összesen 250 ismert ítéletet, ebből 2 halálos ítéletet hozott.²

Az első megrendítő esetnek a lácai **Szabó Gyula** (1920) próbacsendőr volt az elszenvedője. 1945. május 14-én esett fogságba Csehszlovákia területén. Az NKVD a kujbisevi láger után a Voronyezs környéki hadifogolytáborban 1950. október 6-án letartóztatta. A rabszállító vagonnal visszahozták Beregszászba, és ott a belügyminisztérium helyi katonai törvényszéke 1951. január 11-én először golyó általi halálra ítélte, majd azt később 25 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre változtatta át. Az ungvári börtönének után Sztálingrád egyik rablágerébe került, és 1953. december 3-án tért haza Magyarországra.³

A másik **Zombori Matild** (1928) ungvári tisztviselőre vonatkozik. Őt 1950. október 14-én golyó általi halálra ítélték. Nem sokkal később a Kárpátmelléki Körzeti Hadbírószág 1950. október 14-én felülbírálv a halálos ítéletet 1952. április 19–20-án 25 évi szabadságvesztésre mérsékelte. 1993-ban rehabilitálták.⁴

Az ítéletek szigorúsága – a felfüggesztett halálbüntetésektől eltekintve – egyáltalán nem maradt el, sőt éppen a legsúlyosabb büntetési kategóriák arányait tekintve még felül is múlta az eddig ismertetett büntető szervek számonkérését.

¹ Lásd a Szerződés teljes szövegét: Botlik–Dupka: *Ez hát a hon...* Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéről 1918–1991. Mandátum–Universum, Budapest–Szeged, 1991. 148.

² A politikai elítéltek neveit a kézirat végén a kislexikon tartalmazza.

³ Rózsás János: *Gulág lexikon*. Püski, Budapest, 2000. A továbbiakban: Rózsás, 2000. 342.

⁴ *Rehabilitovani Istorijeju Zakarpatszka Oblaszty*. Knyiga persa. VAT „Vidavnictvo „Zakarpatjja” Uzsgorod, 2003. (Akiiket a történelem rehabilitált, Első Kötet.) A továbbiakban: RIZO, I. 2003. 340.

Az 1946 utáni megtorlás rendkívüli keménységét és kegyetlenségét igazolja, hogy a 250 megvizsgált ítéletből 104 áldozat 20-25 évi szabadságvesztést kapott, ami egyenlő volt a halálos ítélettel.

Ennek mi a magyarázata? Mint ismeretes, 1947. május 26-án a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete eltörölte a halálbüntetést a Szovjetunióban. A három pontból álló rendelet így hangzik: „*A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete a halálbüntetés eltörléséről. 1. A Szovjetunió hatályos törvényei által meghatározott bűncselekményekért kiszabható halálbüntetést békeidőben eltörölni rendeljük. 2. A hatályos törvények által halálbüntetéssel sújtandó bűncselekmények elkövetéséért békeidőben nevelő munkatáborban letöltendő 25 évi szabadságvesztés szabható ki. 3. A jelen rendelet hatályba lépéséig végre nem hajtott, halálbüntetést kiszabó ítéleteket a fellebbviteli bíróságok végzésükkel a jelen rendelet 2. pontjában meghatározott ítéletre kötelesek változtatni.*

Svernyik N., a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke, Gorkin A., a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének titkára.”⁵

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének fenti rendelete a német hadseregben teljesített szolgálatuk miatt az állambiztonsági szervek által gyakorlatilag 1953 októberéig üldözött kárpátaljai németek tucatjainak mentette meg az életét.

1950. január 12-én állították vissza rendeletileg a legsúlyosabb büntetési formát.

1947 végén a halálbüntetést a javító-nevelő munkatáborokban vagy börtönben letöltendő 25 éves fogság helyettesítette.

4.1. UNGVÁRON ELÍTÉLT MAGYAR HADIFOGLYOK

Számomra is feltűnő, hogy az elemzett listán mintegy 46 elítélt magyar hadifogoly (katonák, csendőrök) neve szerepel, akik valamilyen formában Kárpátalját is érintő háborús bűncselekmények hamis vádjával Ungváron kerültek a vádlottak padjára. A személyi kartonokon kémkedés, terrorista cselekmények, diverzáns viselkedés, szabotázs, az ellenség támogatása, szovjetellenes propaganda stb. szerepelt.

Egységes forgatókönyv alapján a vádlottak ügyében zárt üléseken, „gyorsított eljárásban” 20–30 perc alatt döntöttek, tolmácsot sem biztosítottak, ügyvéd és tanúk részvétele nélkül hirdettek kemény ítéletet. Ezzel őket a

⁵ A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Közlönye, 1947, 17. szám, Izvesztyija, 1947. május 27.

GUPVI-táborokból kiemelték, és az MVD által fenntartott különleges táborokba szállították, hogy ott töltsék le a kiszabott büntetéseket.⁶

Fontos megjegyezni, hogy a Legfelsőbb Tanács Elnöksége – Sztálin halála után – 1953. március 27-én adta ki amnesztiarendelejét, amelynek értelmében a Szovjetunióban tartott külföldi állampolgárságú személyeket fokozatosan lakhelyükre hazaszállították.

1. BARTOS Antal (Brassó, Brassó vm. 1909) Ungváron 1951-ben elítélt magyar hdf.
2. BALATONI Lajos (Naszvad, Komárom vm. Udvardi j. 1914) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.
3. BÁNFALVI Miklós (Csenger, 1913) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.
4. BENEDEKFI Ferenc (Nyárádtorboszló, 1920) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.
5. BÖCZ László* (1912) Ungváron 1951-ben elítélt csendőr volt.
6. CSÓKA János (Szamosszeg, Szatmár vm., 1920) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.
7. EPERJESI Balázs (Nagykanizsa, Zala vm., 1920) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.
8. ERDÉLYI Dezső (Csepe, 1919) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.
9. FELFÖLDI István* (Volóc, 1919) kárpátaljai származású budapesti gépjárművezetőt 1951 augusztusában a magyar ávósok tartóztatták le, mint szovjetellenes elemet átadták a szovjet katonai elhárítás bírói szerveinek. 1951-ben elítélték. A kolimai lágerben raboskodott. 1954 decemberében szabadult és tért haza Magyarországra.
10. HOSSZÚHEGYI Elemér (Budapest, 1913) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.
11. JÁSZAI Árpád (Kisvarsány, 1914) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.
12. KISS József (Tiszarév, 1912) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.

⁶ МОТРЕВИЧ В. П. Осуждённые интернированные гражданские лица и оеннопленные второй мировой войны в Свердловской области в 1949–1956 гг. //Документ. Архив. стория. Современность. Сб. науч. тр. Вып. 2. Екатеринбург, 2002. С. 212.

⁷ A *csillaggal jelölt nevekről szócikket közöl Rózsás János Gulág lexikona. Püski, 2000.

13. LACZKÓ Lajos (Monostorapáti, 1915) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.
14. LÁSZLÓ György (Lemhény, Románia, 1911) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.
15. R. LENGYEL Péter* (1906) magyar, Nyizsnyij Vorota, 1949-ben Ungváron elítélt földműves. Más források szerint csendőr főtörzsőrmester volt. Szabadulásáig, Magyarországra történő kiadatásáig Kolima lágereiben raboskodott.
16. LOKÁRDI Béla (Kerecsend, 1892) magyar, 1946-ban Ungváron elítélt hadifogoly.
17. LUGOSI (LAIMSIEDER) József* (Budapest, 1913) hivatásos repülőőrhadnagy hadifoglyot 1949-ben Ungváron ítélték el. Szabadulásáig, Magyarországra történő (1955. november 20.) kiadatásáig Szibéria lágereiben raboskodott.
18. MACSÁDI József (Farnagy, Szlovákia, 1912) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
19. MÁRTON Lajos (Turja/Terja, Románia, 1913) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
20. MÓRI Ödön (Torio, Románia, 1913) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
21. MUSZKA József (Sárospatak, 1917) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
22. PAPP Géza (Tiszacsege, Magyarország, 1916) 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
23. PAPP Miklós István* (Porcsalma, SZSZB Megye, 1919) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly. Más adatok szerint: „magyar közkatoná Buda ostrománál esett fogságba. Az NKVD nyomozótisztje a hadifogolytáborból 1945. február 5-én „kiemelte”, illetve letartóztatta, az MVD ungvári börtönébe szállították. A kihallgatások után „valamennyi társával együtt” 25 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Szibéria egyik rablágeréből 1953. december 3-án tért haza Magyarországra.”
24. PATLOK Miklós (Szabolcsbáka, SZSZB Megye, 1919) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
25. PAUSZ Imre (Rakamaz, Magyarország, 1920) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
26. PREBULA András (Györke, Szlovákia, 1916) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.

27. RADVÁNSZKI István (Nagykáló, 1913) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
28. REPKÓ Ferenc – Ferenc Simonovics (Gyilove, Rahói j. 1918) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
29. REPKÓ János (Gyilove, Rahói j., 1916) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
30. SERES Sándor (Jászfényszaru, Magyarország, 1914) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
31. SIMON Sándor (Germanszeg, Magyarország, 1914) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
32. SOMOGYVÁRI Sándor (Attala, Magyarország, 1918) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
33. SZABÉDI-SZÉKELY Gyula Levente* (Topánfalva, 1894.) magyar, nyugállományú alezredes. A krónikás szerint: „1946. szeptember 21-én soproni szőlőbirtokán a szovjet katonai elhárítás letartóztatta és kivitték Magyarországról az ungvári, majd a lemergi börtönbe, ahol sorozatos kihallgatáson vett részt. Szovjetellenes tevékenységgel vádolták. A Kárpátaljai Katonai Kerület haditörvényszéke Lembergben 1947. április 24-én az 54. paragrafus (4). (6). pontjai alapján 25 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Kazahsztán lágereiben (Zsezkazgan, Karaganda) raboskodott. 1955. november 25-én térhetett haza Magyarországra. 1995. december 22-én rehabilitálták.”
34. SZABÓ István (Kocsord, Magyarország, 1914) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
35. SZEGŐ Gyula* (Nyíribrony, 1918.) csendőr volt. 1945. május 10-én esett fogságba Csehszlovákia területén, majd Mariupolba vitték. Az NKVD a Harkov környéki munkatáborban letartóztatta. Kárpátalján szolgált csendőr-foglyokat a rabszállító vagonnal visszahozták Ungvárra, és ott a Kárpátöntúli Terület Hadseregének Katonai Törvényszéke 25 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Az ungvári börtönének után 1949-től Karaganda, Szverdlovsk, Kingir, Novoszibirszk, Omszk, Krasznojarszk rablágereiben dolgoztatták, és 1955 nyarán tért haza Magyarországra.
36. TIBOLO Ferenc (Zalaistvánd, 1915) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
37. TICHY József* (Budapest, 1910. december 7., Heitzman Erzsébet) magyar, „A polgári életben asztalos, majd közkatona volt. – 1945.

- március 31-én Győrszabadhegy környékén esett fogságba. Megjárta Focsani, Krasznodar, Leningrád, Voronyezs hadifogolytáborait. Az NKVD a Voronyezs környéki hadifogolytáborban 1948-ban letartóztatta. A rabszállító vagonnal visszahozták Ungvárra”, és ott az MDB Határőr Hadseregének Kárpátaljai Körzeti Hadbírósa 1951. szeptember 11-én 25 év szabadságvesztésre ítélte. „Az ungvári börtönök után Sztálingrád (jelenleg Volgográd) 15., 16., 17. és a 19-es rablágerében dolgoztatták, és 1953. december 3-án tért haza Magyarországra.”
38. TÓTH Gyula* (Mád, Magyarország, 1916) magyar, Kárpátalján csendőr volt, 1951-ben Ungváron elítélték. „A szibériai lágerévek után 1953. december 3-án térhetett haza Magyarországra.”
39. TÓTH József* (Nógrádszakáll, 1912) Kárpátalján csendőr őrmester volt, 1951-ben Ungváron elítélték. A szibériai lágerévek után 1955. november 25-én átadták a magyarországi belügyi szerveknek. A jászberényi börtönből 1956. június 4-én szabadult.
40. TÓTH József* (Gömör megyei,-) Kárpátalján csendőr volt. 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
41. TÓTH Lajos* (Mezőcsát, 1913) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly. „Kárpátalján csendőr volt (...) Az Ural környéki lágerekben (Szolikamszk) dolgoztatták, ahol baleset következtében elvesztette jobb szemét. 1955. július 31-én szabadult és térhetett haza Magyarországra.”
42. TÓTH Lajos*, vitéz (Székelyszállás, Románia, 1919) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly. „Sztálingrád környéki lágerekben dolgoztatták. 1953. december 3-án szabadult és térhetett haza Magyarországra.”
43. TOPÓ Jenő (Sáp, Magyarország, 1905) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
44. ÚR Béla (Eperjeske, Magyarország, 1918) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
45. VAGI István (Szerencs, 1913) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
46. VERES András (Nagyhalász, 1920) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.

Külön kutatást igényel az 1950-től a táborokban visszatartott, repatriálás alá nem kerülő „problémás” hadifoglyok sorsa. Ugyanis az elkülönített csoportok tagjai, a magyar határvasz alakulatnál, csendőrségnél stb. szolgáltak Kárpátalja területén, vagy szovjet területen harcoltak. A belügyi elhárító szervek nyomozói azzal vádolták őket, hogy üldözték a szovjet partizánokat.

Ilyen eljárás alá került a voronyezsi fogolytáborban például a jándi születésű **Lippay-Szabó Imre** (1920), akit több mint 5 évi hadifogság után 1951 márciusában tartóztattak le, két hónapig volt vizsgálati fogságban, majd május folyamán százhusz társával együtt ítélték el 25-25 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre. Fejére olvasták, hogy a Rahó közeli Trebusa/Terebesfejrátok községben 1944 szeptemberéig szolgált, üldözte, kínozta a partizánokat. Visszaemlékezésében leírja: „*Mellesleg jómagam soha egyetlen partizánt sem láttam, a környékünkön partizán-tevékenység nem volt. Az ítélet annyira megdöböntő volt, hogy bénultságunkban csak derülni tudtunk rajta. Elviccelődtünk az eseményeken. Az elítélés után a sztálingrádi volt hadifogolytáborba kerültünk, természetesen már rabadminisztráció körülményei közé...*”⁸ Lvov körzeti belügyminisztériumi csapatok katonai törvényszékének 1951. június 1-i végzésével az ítéletet nem változtatták meg. Csak Sztálin halála után, az SZSZKSZ Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiumának 1953. május 27-i végzése alapján Lippay-Szabót 1953. november 25-én a további büntetés letöltése alól határidő előtt felmentették és hazájába repatriálták.

A rendszerváltás után kerülhetett sor a rehabilitálásával kapcsolatos ügyintézésre. 2001. június 28-án a Katonai Körzeti Bíróság Elnöksége határozatot hozott az Orosz Föderáció legfőbb ügyésze és a katonai főügyésze által az elítélt kérelmére kezdeményezett óvást illetően Lippay-Szabó Imre Menyhért ukrán állampolgár ügyében. Megállapítást nyert, hogy „*a Kárpáton túli körzeti határőrségi csapatok katonai törvényszékének 1951. május 16-i ítéletét és Lvov körzeti belügyminisztériumi csapatok katonai törvényszékének 1951. június 1-i végzését Lippay-Szabó Imre Menyhért vonatkozásában határon kívül helyezik, a vonatkozó büntető eljárást bűncselekmény hiányában megszünteti. Lippay-Szabó Imre Menyhértet indokolatlanul elítéltek nyilvánítja, az ügygel kapcsolatosan teljes mértékben rehabilitálja.*”⁹

4.2. KÁRPÁTALJÁN 1946–1953-BAN 25 ÉVRE ELÍTÉLT NŐK ÉS FÉRFIAK

A különböző dokumentumokból, gyűjteményekből összegyűjtött névsor sokatmondó, hiszen az MVSZ Határőr Hadsereg Kárpátaljai Katonai Hadbírósága által elítélt 58 személyt (lelkipásztorokat, tanítókat, munkásokokat, gazdálkodókat, kolhoztagokat, köztisztviselőket stb.) egyértelműen

⁸ Rózsás, 2000. 222.

⁹ Mencer Gusztáv: *A Gulág rabtelepei. A bolsevizmus népiirtásának színtere.* Budapest, Századvég Kiadó, 2016.145.

népellenességnek tartották. Az NKVD-KGB irányításával kivonták őket a családjukból, közösségükből. GULÁG-rabbá minősültek, és kevesen éltek túl a lágerekre jellemző mostoha körülményeket.

A „25-ösök” rabkolóniájába a kárpátaljai görögkatolikus egyház¹⁰ főpapjai közül az elsők között került a feketeadói születésű **Ilniczky Sándor** (1889.01.30.–1947.?), a munkácsi görögkatolikus székeskáptalan nagypóstja, pápai protonotárius, örökös felsőházi tag, a kárpátaljai kormányzati biztos főtanácsadója.

Ilniczky Sándor

(Forrás: Országgyűlési Almanach. 1939–1944.)

A szovjet hatóságok az aposztázia (hitehagyás) megtagadása miatt 1946-ban letartóztatták. 1946. június 9–10. között a hadbíróóság 20 évre elítélte. GULÁG-rabként 1947-ben életének 58. és papi működésének 33. évében a szibériai Tomszkban „gyanus körülmények között halt meg.” 1991-ben rehabilitálták.¹¹

Két év sem telt el, az NKVD-KGB pribékjei lecsaptak a főpap oltártestvéreire is.¹² Az aposztáziát megtagadó **Ivancsó Gyula ifj.** (1906) havasközi (Ljuta) görögkatolikus parochust és **Paszulyka Jenő** (1904) beregszászi görögkatolikus segédlelkésszintén elítélték 1948-ban. Az utóbbi lelkipásztor korábbi büntetését 1956-ban 7 évre mérsékeltek. Ugyanebben az évben a verebesi **Furták Elek**et (1921) a helyi kísérleti állomás munkatársát többek között azért is elítélték, mert „bazilita szerzetes fráter”¹³ volt.

¹⁰ http://lexikon.katolikus.hu/K/karpataljai_gorogkatolikus_egyhaz.html

¹¹ Emlékezete: A Szolyvai Emlékparkban neve fel van vésva a mártír képviselők emlékkeresztjére.

¹² Bendász István–Bendász Dániel: *Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai.* Galéria-Ecriture, Ungvár–Budapest, 1994.

¹³ Rózsás, 2000. 107.

Ugyanekkor került a vádlottak padjára **Galambos József**¹⁴ (Szentgottárd, 1913.03.03.–Huszt, 1985.12.02.) benei római katolikus plébános, kormányzói vikárius, aki 1944-ben, a szovjet bevonulást követően rendszeresen látogatta a Benében létesített ideiglenes hadifogolytáborban raboskodó 72 magyar hadifoglyot, levelet, üzeneteket juttatott tőlük hozzátartozóiknak. 1948-ban, az egyházellenes intézkedések kiterjedését követően házkutatást tartottak nála, s XII. Pius pápának a könyvei között talált képe alapján a Vatikán kémjének minősítették.¹⁵ Letartóztatták, majd a szovjet törvények értelmében 25 év kényszermunkára ítélték. Szibériában a Vorkuta 2-es lágerébe hurcolták, és a 7-es számú szénbányában dolgoztatták. Később Mordvinföld lágereiben raboskodott. 1956 tavaszán a lágerből levelet írt két hívének. Az egyikben így ír:

„...Most még az itteni életről egy keveset. A telünk itt egyenletesen elég kemény: kb. 15-20 fok hideg. Van aztán közben, hogy néhány napig felmegy 40-50 fok hidegre, ami e télen elég gyakran megtörtént. A mi telepünket most egy hónapja teljesen felszámolták. Nekem ideiglenes igazolványt adtak. Egy nagy barakkban lakom Lajos (Hudra Lajos¹⁶ -szerk.) atyával és kettő kárpátaljai magyar fiúval. Rajtunk kívül vagy még ötven lakótársunk van. Ma, vasárnap pihenőm van. Január vége óta ugyanis újból a bányában dolgozom betonmunkásként. 1/2 9 órakor mondtam el a szentmisémet... köszönt és megáld Benneteket: L. atyád. 1956 Nagyböjt II. vasárnapján.”

Részletek a második levélből: *„...Most még magamról is írok néhány sort. Hála Istennek jól vagyok. Jelenleg vizsgálatos bizottság (Komiszió) dolgozik, mely a mifajta emberek felszabadításával foglalkozik. Állítólag októberig akarná ez a bizottság befejezni a munkáját. Majd meglátjuk: ha hazakerülök...*

*Szeretettel köszönt és megáld: L. atyád
1956 Szentháromság vasárnap.”¹⁷*

Vorkután a 7. sz. lágerhez tartozó szénbányában rabtársa volt **Hudra Lajos** (1919) kerepeci római katolikus lelkipásztor, a magyarországi Vadosfán szol-

¹⁴ <http://lexikon.katolikus.hu/G/Galambos.html>

¹⁵ Rózsás, 2000. 111.

¹⁶ **Hudra Lajos** római katolikus atyát 1949. október 14-én Beregleányfalván tartóztatták le. A 22 éves fiatal papot előbb halálra ítélték, majd később „enyhítésképpen” a büntetést 25 év kényszermunkára változtatták.

¹⁷ A két levélrészlet forrása: Fischer Zsolt: *Galambos József kárpátaljai vikárius*. Meghurcolt lelkipásztoraink. Kárpátalja, 2009. január 2., 09:00, 416. szám. <https://karpataljalap.net/2009/01/02/galambos-jozsef-karpataljai-vikarius>

gáló **Böröcz Sándor**¹⁸ (1913) evangélikus lelkész és az ungvári **dr. Ortutay Elemér**¹⁹ (1916) görögkatolikus lelkész, vallástanár. 1956 második felében szabadult. Hazautazása előtt kilátogatott a 10. számú tábor temetőjébe, az A-73 számú sírhoz. Itt temették el az egyik szomszédos lágerben 1956. augusztus 5-én fegyverrel levert sztrájk vértanúját, a királyházi születésű **Csépes Iván** atyát. A temetőben fényképek is készültek, melyeket **Galambos József** juttatott el később az özvegynek. 1956-ban szerencsésen Benébe hazakerült.

Galambos József (balra) paptársai körében.

Forrás: Kárpátalja, 2009. január 2.

Közben szolgált még Tiszaújlakon, Aknaszlatinán és Huszton is, ahol egy ideig plébános volt. 1985 márciusától 1985 decemberéig kormányzói vikárius. Meghalt 1985-ben. Egykori szolgálati helyén, Benében, a római katolikus templom kapuja mellett emléktáblát avattak tiszteletére a következő szöveggel: „*Ebben a templomban szolgált Istent és a népet Galambos József plébános, kormányzói vikárius. 1913–1985.*”²⁰

Árvay Dezső (Szatmárnémeti, 1904.05.01.–Tiszaújlak, 1962.08.25.) tiszaujlaki római katolikus plébános kétszer járta meg Sztálin lágereit. A 4. Ukrán Front katonai tanácsának 0036-os számú rendelete alapján 1944. november 18-án háromnapos munkára, azaz malenkij robotra a szolvai gyűjtőtáborba hurcolják. Onnan a lágerbe került papok Petrov hadseregtábornokhoz intézett

¹⁸ Lásd emlékiratát: Böröcz Sándor: *Kiáltás a mélyből*. Budapest, Ordass Lajos Baráti Kör. 1993.

¹⁹ Lásd emlékiratát: Ortutay Elemér: „...holnap is felkel a nap”. *Emlékeim*; Intermix, Ungvár–Bp., 1993.

²⁰ <https://www.karpatinfo.net.ua/latnivalo/300529-benei-romai-katolikus-templom>

memoranduma alapján december 5-én szabadul. Első raboskodására így emlékezik vissza: „*Itt mintegy 10-15 ezer hadifogoly és táborba szállított polgári elem volt összehúfolyva... Ott végeztem először Szentmisét advent I. vasárnapján, kenyérrrel, egy poharat használva kehely gyanánt és egy celluloid doboz-fedelet paténa gyanánt. Különleges isteni Gondviselés folytán december 5-én a környékbeli református lelkészekkel együtt autón hazaszállítanak.*”²¹

Majd december folyamán a többi lelkéssel együtt **I. J. Petrov** hadsereg-tábornok, a 4. Ukrán Front parancsnoka és **L. Z. Mehlsiz** vezérezredes parancsára hazaengedték. Szolyván látgértársa volt **dr. Tóth József**, sárosoroszi római katolikus káplánja, továbbá **Asszonyi István** forgolányi, **Zsurki József** nagypaládi, **Czirók Béla** fertősalmási, **Herczegh Kálmán** uszkai, **Orgoványi György** tiszakeresztúri, **Kiss László** mezővári református lelkész. Itt ismerkedett meg a flekktifuszban elhunyt **Badzey Pál** máramarosszigeti festőművésszel, aki a nagyszülősi rokonlátogatás idején került a letartóztatottak menetébe.

Az újlaki plébános hazaérkezése után rajta is kitért a tábori betegség, a gyomor- és bélmérgezés. A tiszaujlaki ateista-kommunisták feljelentése következtében Árvay atya újra az NKVD látókörébe került. Letartóztatása után készült elítélő aktában Árvay Dezső 1950. december 27-én így vall magáról: „*Mivel én csak 1944 augusztusában érkeztem Tiszaujlakra a község életében, így a zsidók deportálásában semmilyen szerepem nem lehetett. Pravoszláv vallás- és szovjetellenes agitációt soha nem folytattam. Ez mind hazugság! Gyermekek hitoktatása miatt önmagamat nem érzem bűnösnek. Csak papi*

Árvay Dezső.

Forrás: http://regi.mindszenty.katolikus.hu/vh57/57_1.html

²¹ http://regi.mindszenty.katolikus.hu/vh57/57_1.html

kötelességeimet végeztem.”²² Szovjetellenes kijelentések vádjával az ungvári börtönbe vitték, 1950-ben 25 évre elítélték, 1954-ben az USZSZK Legfelső Bíróságának elnöksége a korábbi ítéletet 10 évre mérsékelte.²³

Norilszk lágereiben raboskodott. A raboskodás után 1956-ban visszatért Tiszaújlakra. Hazatérésének útjáról később így számol be: „*Norilszkból²⁴ repülőgépen érkeztem Krasznójarszkba²⁵. Ott tudtam megvenni a vonatjegyet, amit Munkácsig adtak ki, kisebb határ menti helységbe nem. Az út 5 napig tartott Moszkváig. Vasárnap megérkeztem Lembergbe. 6 év elteltével ekkor volt alkalmam először templomban lenni és a templomban hálát adni a kapott kegyelmekért... Munkácsra hétfőn pünkösd másnapján érkeztem 7 órakor. Az újlakiakban, mint később megtudtam egy kis csalódást keltett, hogy nem közvetlenül Újlakon szálltam le a vonatról. A 10 órás vonatonál százával vártak virágcsokrokkal. Sokan még a környékről is bejöttek. Munkácson, az állomáson várt egy volt tábori bajtársam, aki aztán autóján elvitt Újlakra. Így is, pillanatok alatt száznál is többen gyűltek az autó köré. A búcsújárás igazán csak másnap kezdődött... Igazán megható volt így visszatérni.*”²⁶

1956–1962 között egészsége fokozatosan romlott. Korai halálát a táborokban szerzett számos krónikus betegség okozta. Meghalt 1962-ben. 1992-ben rehabilitálták. Nevét megörökítették a tiszabökényi Arpád-házi Szent Erzsébet római katolikus templom falán 2016. április 24-én felavatott emléktáblán és emlékkereszten. A tiszaujlaki temetőben hívei gondolják sírját.

A KGB szigorúan ellenőrzése alá vonta a kárpátaljai ortodox egyházakat és papjait. Szovjetellenességért tartóztatták le **Orosz Vaszilt** (1901), a técsői járási Uglya pravoszláv pópáját, 1952-ben 25 évre elítélték, azonban kiszabott büntetését 1955-ben 5 évre módosították.

A magyar politikai elítéltek aktái között furcsa esetekre is felfigyeltem. Ilyennek tartom **Szarkánics Gyula**²⁷ (1919) munkácsi pincér ügyét, akit az NKVD egysége 1948. április 19-én tartóztatott le. A bűne az volt, hogy a közkedvelt Csillag szálló mulatójának bezárása után hajnalban, amikor illumináltan indult haza a cigányzenészekkel együtt – megállt a főtéren a Sztálin szobor előtt, és szerenádot adott neki: „*Hazugság volt minden szavad,*

²² Melega Gabriella Anna OP: *Új források az üldözött kárpátaljai római katolikus papokról.*
http://regi.mindszenty.katolikus.hu/vh57/57_1.html

²³ RIZO, I. 2003. 161.

²⁴ Norilszk sarkkörön túli város Oroszországban, a Krasznójarszki határterületen.

²⁵ Krasznójarszki határterület központja, Szibéria harmadik legnagyobb városa.

²⁶ Új Ember 1956. július 1.

²⁷ Rózsás, 2000. 350.

hazugság volt, most már ne is tagadd! ...” A Kárpátaljai belügyi hadsereg haditörvényszéke Ungváron 1948. június 29-én az 54. paragrafus (1/a) pontjai alapján 25 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Kazahsztán légereiben (Szpaszozavodszk, Ekibasztuz, Zsezkazgan, Kingir) légereiben raboskodott. 1954. december 2-i szabadulása után a Donyec-medencében telepedett le, nem tért haza Munkácsra.

Egyedinek mondható **Tóth Benedek**²⁸ (Sárospatak, 1927) magyarországi kiskorú állampolgár szenvedéstörténete. A II. világháború végén Beregszászban ragadt nagynénjénél, a helyi hatóságtól engedélyt kért hazatelepülésére, ehelyett 1947 októberében a Donyec-medencei szénbányába deportálták, onnét visszazökött beregszászi rokonához. A szovjet belügyi szervek ráakadtak és 1949. október 20-án letartóztatták. A Kárpánton túli Területi Belügyi Határőrség Hadbírószága Ungváron 1950. február 17-én az Ukrán SZSZK Btk. 54. § (1/a), (11) pontja alapján 25 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Kazahsztán (Karaganda, Csurbáj-Nura) és Oroszország (Omszk) légereiben raboskodott. 1957. június 7-én szabadult. Visszatért Beregszászba. 1976-ban települhetett át Magyarországra.

A tanítók is beszpeka-céltáblák, népelleneségek, a polgári értékrend közveszélyes agitátorai lettek. A munkácsi **Henzel Zoltán**²⁹ tanítót 1946-ban, **Siskovics Géza** (1909) sztriai tanítót 1948-ban, **Fankovics Márta** (1907) ungvári tanítónőt 1949-ben, **Arany Etel** (1919) kigyósi néptanítót 1952-ben ítélték el. Az utóbbi tanítónő korábbi büntetését 1955-ben 5 évre mérsékelték.

A pártkatonák a középiskolásokat, gimnazistákat is átvilágították, többek között a bűnösnek talált **Publik Ottó** (1933) técsői középiskolás növendéket és **Kijovics Olekszij** (1935) ungvári tanulót 1950-ben ítélték el. Az Ung-parti diák büntetését 1955-ben 6 évre mérsékelték.

Huszonöt évre elítélt kárpátaljai polgárok:

1. ARANY Etel (1919) magyar, Kigyós, 1952-ben elítélt tanító, 1955-ben 5 évre mérsékelték.
2. ÁRVAY Dezső (Szatmárnémeti, 1904) magyar, Tiszaújlak, római katolikus plébánosát 1950-ben elítélték.
3. BALOG József (1900) ruszin, Huszt, 1951-ben elítélt munkás.
4. CSEKE József-Rudolf (1908) magyar, Iványi/Ivanyivci 1952-ben elítélt lakosa, molnár.

²⁸ Rózsás, 2000. 380.

²⁹ Rózsás, 2000. 138.

5. CSURGOVICS Sándor (1932) szlovák, 1950-ben elítélt, az ungvári zeneiskola tanulója, 1954-ben 10 évre mérsékeltek.
6. DEZSŐFI János (1902) ruszin, Szerednye lakosa, 1951-ben elítélt mérszáros.
7. DEME Sándor (1911) magyar, Beregszász lakosa, a Szőlőszovhoz 1952-ben elítélt munkása.
8. FANKOVICS Márta (Mesztegnyő, Somogy vm. 1907) magyar, Ungvár, 1949-ben elítélt tanító.
9. FERENCI József (1904) szlovák, Kőrösmező, pék, elítélve 1948-ban.
10. FURTÁK Elek* (1921) ruszin/ukrán, Verebes, a kísérleti állomás 1948-ban elítélt munkatársa. Más adatok szerint: „bazilita szerzetes fráter volt”.
11. FEKETE Margit (1927) magyar, Királyháza, 1948-ban elítélt munkanélküli.
12. GALAMBOS József (1906) magyar, Beregszász, 1952-ben elítélt munkás.
13. GALAMBOS József (1913) benei római katolikus plébánost, kormányzói vikáriust 1948-ban ítélték el.
14. GRIGA István* mihálkai községi bírót 1946-ban ítélték el.
15. HALÁSZ Dániel (1926) szlovák, Ungvár, 1948-ban elítélt munkanélküli.
16. HENZEL Zoltán* munkácsi tanítót 1946-ban ítélték el.
17. HUSZTI György (1908) magyar, Tiszabökény, kolhoztag, elítélve 1953-ban.
18. ILLÉS Béla (1904) magyar, Beregszász, 1950-ben elítélt, szaküzlet elárusítója, 1955-ben 10 évre mérsékeltek.
19. ILNICZKY Sándor (1889.) ruszin, a munkácsi görögkatolikus székeskapitán nagyprépostja, pápai protonotárius, örökös felsőházi tag, a kárpátaljai kormányzati biztos főtanácsadója. 1946-ban 20 évre ítélték.
20. IVÁNCSÓ Gyula ifj. (1906) ruszin, havasközi (Ljuta) görögkatolikus parochus. Ungváron 1948-ban elítélték.
21. JAKAB Rudolf (Csap, 1934) magyar, csapi lakos, munkás. 1953-ban elítélték.
22. JUHÁSZ József (1913) magyar, Técső, 1946-ban elítélt munkanélküli.
23. KAJSA Sándor (Csap, 1934) magyar, Csap, 1953-ban elítélt munkás.
24. KACSUREK István (1902) szlovák, Ungvár, Bilke, eladó, elítélték 1951-ben.
25. KARDOS Tamás (1937) magyar, Huszt, munkás, 1953-ban elítélték.

26. KÁDÁR Mihály (Huszt, 1908) ruszin/ukrán, Huszt, tisztviselő, elítélték 1951-ben.
27. KIFOR János (1927) ruszin/ukrán, Csornoholova/Sóhát, az erdőgazdaság gépkocsiszerelője. 1948-ban elítélték.
28. KIJOVICS Olekszij (1935) ruszin, Ungvár, 1950-ben elítélt tanuló, 1955-ben 6 évre mérsékelték.
29. KISS Ferenc (1898) magyar, Munkács, 1950-ben elítélt inkasszáló, 7 évre mérsékelték.
30. KISS Károly (1899) ruszin, Beregszász, 1952-ben elítélt kolhoztag.
31. KISS Sámuel (1891) magyar, Beregszász, 1952-ben elítélt kolhoztag.
32. KOCKA Zoltán (1928) szlovák, Perecseny, 1948-ban elítélt munkanélküli. 1955-ben 7 évre mérsékelték.
33. KOSZTYÓ Miklós (1891) magyar, Nagybakta lakosa, 1952-ben elítélt munkás. 1955-ben 5 évre mérsékelték.
34. MACKÓ József (1913) cseh, Munkács, 1946-ban elítélt pincér.
35. MINDZSÁK József (1933) magyar, Csap, munkás, 1953-ban elítélték.
36. NÉMETH György* (-) magyar állampolgárt 1951-ben Ungváron ítélték el, mert tagja volt a Szovjetellenes Ifjúgardának.
37. OROSZ Vaszil (1901) ukrán, Uglya/Uhlja (Técsői j.), 1952-ben elítélt pravoszláv pap. 1955-ben 5 évre módosították.
38. OZSVÁT Sámuel (1902) magyar, Huszt, munkás, 1951-ben elítélték.
39. PAPP József (1901) magyar, Guton a helyi erdőszet 1950-ben elítélt munkása. 1955-ben 7 évre mérsékelték.
40. PAPP József (1913) magyar, Ungvár, 1946-ban elítélt fogtechnikus.
41. PASZKA Péter (1933) magyar, Ungvár, 1950-ben elítélt fogtechnikus.
42. PASZULYKA Jenő (1904) magyar, Beregszász, 1948-ban ítélték el a görögkatolikus segédlelkészt. 1956-ban 7 évre mérsékelték.
43. PÉRCSI József (1908) magyar, Huszt, 1951-ben elítélt tisztviselő.
44. POLJANSZKI Béla (1925) magyar, Técső, a helyi vasútállomás 1948-ban elítélt munkása.
45. POTOR Bertalan (1923) magyar, Beregszász, 1952-ben elítélt munkás.
46. PUBLIK Ottó (1933) magyar, Técső, a helyi középiskola 1950-ben elítélt tanulója.
47. PUSZTAI Dezső (1911) szerb, Bátyú, 1952-ben elítélt szabó. 1955-ben 6 év 6 hónap szabadságvesztésre mérsékelték.
48. SASHEGYI János (1912) magyar, Beregszász, 1952-ben elítélt munkás.

49. SASI János (1914) magyar, Beregszász, 1952-ben elítélt munkás. 1955-ben 9 évre mérsékelték.
50. SISKOVICS Géza (1909) magyar, Sztripa/Sztrippa (Ungvári j.), 1948-ban elítélt tanító.
51. SOLTI János (1900) magyar, Beregszász, 1952-ben elítélt munkás.
52. SZABÓ Béla (1932) magyar, Csap, 1953-ban elítélt munkás.
53. SZABÓ József (1915) magyar, Szalóka, 1951-ben elítélt kolhoztag. 1954-ben 10 évre mérsékelték.
54. SZARKÁNICS Gyula* (1919) munkácsi pincért 1948-ban ítélték el.
55. SZÁNTÓ Lajos (1919) magyar, Beregszász, a helyi szőlőszovhoz munkását 1952-ben elítélték.
56. TÓTH Benedek* (Sárospatak, 1927) beregszászi rokonainál tartózkodó magyarországi kiskorú állampolgárt 1950-ben ítélték el.
57. VÁRADI László (1926) magyar, Királyháza, a helyi fafeldolgozó üzem munkását 1948-ban elítélték.
58. VÁRI József (1934) magyar, Veléte/Veljatino, mozigépész, 1953-ban elítélték.

4.3. VÁLOGATÁS NÉLKÜL KERÜLTEK A VÁDLOTTAK PADJÁRA

A 146 elítélt megoszlása büntetések szerint meglehetősen eltérő, magam is kerestem, de ebben nem találtam logikát, mert a lezárt perek között sok az 1 év alatti, 1-2 év, 2-5 év, 5-10 év, és a 10-15 év feletti büntetés.

Tulajdonképpen a vádlottak padjára került a pap, a munkás, a földműves, a tanító, a tanuló, az egyetemista, a köztisztviselő, a vasutas, a háztartásbeli és számos más foglalkozású, de kiemelten magyar, német nemzetiségű ember, akik valamilyen oknál fogva belekerültek az NKVD által kreált ellenségképbe.

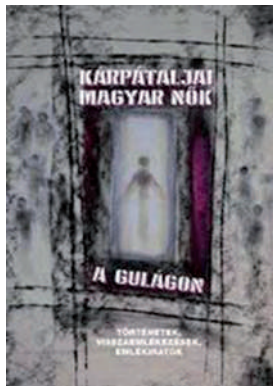
Válogatás nélkül ítélték el például a Horthy-közigazgatás egykori alkalmazottjait, a fogságba került egyenruhásokat és azokat az illegális kommunistákat is, akik felszabadítóként várták a szovjet katonákat. Lägerbörtönbe került a másként gondolkodó városi vagy falusi fiú és a lány, az asszony és a férj, sőt a hatvan éven felüli idős férfiak jeles képviselőit is szabadságuktól megfosztották, ezzel elhalálózásukat is meggyorsították.

A számos szenvedéstörténet egyik hősét tisztelhetjük **Bartosek József**³⁰ (1929) beregszászi középiskolásban, aki azért kapott 5 évet, mert „horthysta

³⁰ Rózsás, 2000. 31.

gimnazista” volt szülővárosában. Kortársára, **Erdei Béla**³¹ (1929) beregszászi bolti tanulóra ráfogták, hogy szovjetellenes magatartású, az ügynek következménye lett, 1949-ben 10 év szabadságvesztésre ítélték. Büntetését Krasnojarszk, Dugyinka, Norilszk lágereiben töltötte le. 1954. október 18-án amnesztiával szabadult. 1965. július 15-én rehabilitálták.³²

A velétei születésű **dr. Fatán János** (1897) munkácsi bőrgyógyászt szovjetellenes agitáció vádjával az NKVD az ungvári börtönbe zárta. 1946. december 16–17-én a haditörvényszék 10 év szabadságvesztésre ítélte azzal az indokkal, hogy „*Munkácson m. kir. tisztifőorvos*”³³ volt. Egy ideig a lembergi elosztóláger rabkórházában foglalkoztatták. Az 1946-ban Ungváron letartóztatott, majd hat évre elítélt **Mészáros Sándorné**³⁴/*Murányi Georgina* (1909–2001) ungvári kétgyermekes anyja, néptanító az *Elrabolt éveim a Gulágon* című visszaemlékezésében említést tesz arról, hogy a lembergi börtönlágerben 1948-ban ismerkedett meg **Fatán János** doktossal, aki fivérének, **Murányi Miklós** püspöki vikáriusnak jó barátja volt.

Ennek köszönhetően meggyógyította sebes arcát, mert attól szenvedett a legjobban. Mint írja: „*A drága jó Fatán doktor még aznap hozott a sebeimre gyógykenőcsöt, és napokon át kezelte az arcomat, amíg végre új bőröm nőtt. Orvosi*

³¹ Rózsás, 2000. 88.

³² RIZO, I. 2003. 330.

³³ Rózsás, 2000. 96.

³⁴ Férjét, **Mészáros Sándor** (1902) főerdőmérnököt 1946-ban szovjetellenesség hamis vádjával az ungvári Rendkívüli Bíróság 8 évre elítélte, a donyecki szénbányába toloncolták, 1947.január 17-én éhhalál áldozata lett. 1990-ben rehabilitálták.

vizitjei alkalmával néha egy-egy almát vagy uborkát is hozott, amit a betegeitől kapott. (Örök hálámat iránta most már csak Isten elé terjeszthettem imáim kéréseiben.)³⁵ A munkácsi bőrgyógyász büntetését a Komi területi Vorkuta és a mordvinföldi Potyma lágereiben töltötte le, orvosként dolgozott a rabkórházakban. 1955 decemberében amnesztiával szabadult. 1959-ben rehabilitálták.³⁶

Megtorlás érte a huszti sváb nemzetiségű Kilimann házaspárt is. **Kilimann Józsefet** (1914) mint beteget a budapesti³⁷ szovjet gyűjtőtáborból hazaengedték. Majd huszti otthonában 1946. január 10-én szovjetellenesség vádjával letartóztatták. Az 1946-ban Ungváron elítélt szabómester a büntetését Tajset, Bratszk vidéki lágerekben töltötte le. 1955. május 21-én szabadult, és a Krasznnojarszk vidéki Kazacsinszk járásban élt száműzöttként. A száműzetésből Husztra 1956 júniusában térhetett haza. 1956-ban rehabilitálták.³⁸ **Kilimann Józsefné Wainrauch Anna**³⁹ (1920) varrónőt a férje után egy hónappal, az NKVD 1946. február 14-én hasonló koncepciós váddal börtönbe vetette. Az ungvári katonai törvényszék 8 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Ugyanott (Lemberg, Tajset, Bratszk) raboskodott, ahol a férje. De ő egy évvel korábban, 1954 február 14-én szabadult, és a Krasznnojarszk vidéki Kazacsinszk környékén élt száműzetésben. Később a férjét is ide irányították. A száműzetésből együtt, egyidőben, 1956 júniusában tértek haza Husztra. Majd bűncselekmény hiányában őt is rehabilitálták.

1948-ban mondták ki az ítéletet **Újhelyi Gyulára** (1929), mert „a huszti gimnazista”⁴⁰ nacionalista magatartású volt. A magyarországi rabtársai Karaganda lágereiben találkoztak vele. További sorsa ismeretlen. 1956-ban rehabilitálták.⁴¹ Az egyik hadifogolytáborban tartóztatták le **Vizinger Rudolf**⁴² (1924) német nemzetiségű kőművest. 1946-ban ítélték el. A vád: mint közkatona a német hadseregben szolgált. Magyarországi túlélők szerint 1946–1949 között az egyik pecsori lágerben építkezéseken dolgozott, mint kályhás, kőműves. Későbbi sorsa ismeretlen. 1956-ban rehabilitálták.⁴³

(Folytatjuk)

³⁵ Mészáros Sándorné: *Elrabolt éveim a Gulágon*. Kárpátaljai magyar nők a Gulágon. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017.202.

³⁶ RIZO, I. 2003. 696.

³⁷ Rózsás, 2000. 179.

³⁸ RIZO, I. 2003. 373.

³⁹ Rózsás, 2000. 179.

⁴⁰ Rózsás, 2000. 391.

⁴¹ RIZO, I. 2003. 691.

⁴² Rózsás, 2000. 405.

⁴³ RIZO, I. 2003. 233.

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2022. ÁPRILIS, MÁJUS)

ELISMERÉSEK

* **Troski Viktort**, a fizika-matematikai tudományok kandidátusát, az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézete (UMOTI) fizika-matematikai tanszékének docensét, a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága Arany János Fialat Kutatói Díjban részesítette. Jelenleg az Ukrán Fegyveres Erők 128. sz. Kárpátaljai Hegyi Dandárjában teljesít tényleges szolgálatot.

* Docensi címet szereztek a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola munkatársai: **dr. Bárány Béla**, a Filológia Tanszék Angol Tanszéki Csoportjának oktatója, **dr. Molnár Ferenc** és **dr. Szakál Imre**, a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék oktatói, **dr. Szilágyi Iván**, a Pedagógia és Pszichológia Tanszék oktatója, valamint **dr. Moca Andrij**, a Földtudományi és Turizmus Tanszék oktatója. Ukrajna

Oktatási és Tudományos Minisztériumának Minősítő Bizottsága 2022. április 7-én odaítélte számukra a docensi címet.

* **dr. Lyah Erzsébet** a Magyar Általános Orvosok Tudományos Egyesülete (MÁOTE) által adományozott Életmű-díjban részesült.

* Több év kihagyás után ismét megtartották a Versűnnep Alapítvány nagyszabású galaestjét a magyar költészet napján, április 11-én a Magyar Nemzeti Színházban. A versenyre **Ferenci Attila**, a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház színésze is jelentkezett: Czébely Lajos és Nemes Nagy Ágnes egy-egy versét szavalta el. A szakmai zsűri különdíjjal jutalmazta.

* Saját korosztályának kategóriájában első helyezést ért el **Pallagi Fanni**, a Kaszonyi Művészeti Iskola tanulója a Stars of Croatia XXXV. nemzetközi többműfajú művészeti versenyen. A hétéves csonkapapi versenyző Johann Krieger Menüettjével indult. Felkészítőtanára: *Farkas Vivien*.

* *Bonis Bona – A nemzet tehetségeiért díjjal* tüntették ki **Kulin Juditot**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai magyar Főiskola tanárát, az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Középiskola igazgatóját április 25-én. Az elismerést a tehetséggondozás területén nyújtott teljesítményéért kapta.

*Az Emberi Méltóság Tanácsa Emberi Méltóságért kitüntetésben részesítette **Brenzovics Lászlót**, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) elnökét.

Ötéves nemzetközi akkreditációt* kapott a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Az akkreditációról szóló tanúsítványt **Hankó Balázs, az Innovációs és Technológiai Minisztérium (ITM) felsőoktatásért felelős helyettes államtitkára és **Csépe Valéria**, a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB) elnöke adta át **Csernicskó István** rektornak és **Orosz Ildikó** elnöknek május 5-én Budapesten.

*A Magyar Tudományos Akadémia külső tagjává választották **dr. Csernicskó Istvánt**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektorát. Az MTA szabályzata szerint külső taggá olyan külföldön élő, nemzetközi szintű, tudományos tevékenységét külföldön folytató tudós választható, aki magát magyarnak vallja, és szoros kapcsolatot tart a magyar tudományos élettel. Gratulálunk!

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

2022. ÁPRILIS

* Az Erdélyi Magyar Írók Ligája Irodalmi Karaván rendezvényén a Nagykárolyi Elméleti Líceumban kárpátaljai írók – **Dupka György**, **Shrek Tímea** és **Sz. Kárpáthy Kata** – léptek fel. Üdvözlő beszédet mondott a szatmárnémeti **Elek György** a Szamos Irodalmi Diákkör nevében. A meghívott szerzőkkel a kolozsvári Helikon szerkesztői, írói, **Demeter Zsuzsa** és **Papp Attila Zsolt** beszélgettek. Az irodalom mellett a háború miatti áldatlan állapotok is szóba kerültek. Az Irodalmi Karaván második helyszínén, a Szatmári Megyei Múzeum dísztermében a kárpátaljai szerzők szintén felolvasásokat tartottak. A rendezvényen jelen volt **Kállai Karolina** történelemtanár, a szatmári térség GULÁG-GUPVI kutatója, a Szolyvai Emlékparkbizottság tiszteletbeli tagja. Az Irodalmi Karaván harmadik helyszíne a Szatmárnémeti Művészeti Líceum volt. A vendégeket **Sulyok Júlianna** igazgató és **Gál Gyöngyi** magyar szakos tanár fogadta és üdvözölte. A liceumisták mellett a Szamos Diákirodalmi Kör tollforgatói (**Ács Evelin**, **Besenyődi Judit** és mások) is részt vettek az író-olvasó találkozón.

* Április 8-án Budapesten, a Kárpátaljai Szövetség dísztermében lezajlott a 20 éves Együtt irodalmi-művészeti-humán tudományos-kulturális folyóirat ünnepélyes bemutatója. Köszöntőt mondott **Benza György**, a Kárpátaljai Szövetség elnöke; **Erős Kinga**, a Magyar Írószövetség elnöke; **Vári Fábián László** Kossuth-, József Attila-díjas költő, az MMA Irodalmi Tagozatának vezetője, a folyóirat szerkesztőbizottságának elnöke. Ezt követően a 20 éves Együtt alapító szerzői, valamint az Együttnél debütált fiatal költők: **Füzesi Magda**, **Vári Fábián László**, **Lőrincz P. Gabriella**, **Kopriva Nikoletta**, **Csorniy Dávid** egy-egy írást olvastak fel. Az alkalmon megjelentek közül megosztotta a közönséggel gondolatait **Gerzsenyi Gabriella**, **Lengyel János**, **dr. Ortutay Péter**, **dr. Botlik József**, **Kovács Sándor**, **dr. Kótyuk Erzsébet**. Végezetül **Kocsis Csaba** énekmondó kárpátaljai költők (**Bakos Kiss Károly**, **Dupka György**, **Lőrincz P. Gabriella**, **Marcák Gergely**, **Vári Fábián László**) megzenésített verseit szólaltatta meg.

* Az Uzhorod művészeti galériában nyílt meg a kárpátaljai 128-as dandár megsegítésére irányuló jótékonyági kiállítás és vásár. A rendezvény kezdeményezője **Borisz Kuzma**, az Ukrán Képzőművészeti Szövetség kárpátaljai megyei szervezetének elnöke volt

* A nagydobronyi **id. Hidi Endre** keramikus alkotásai is szerepeltek azon a jótékonyági kiállításon, mely a magyarországi Algyőn nyílt meg. A *Kerámiák* című határon átnyúló tárlat **id. Hidi Endre** alkotásai mellett magyarországi keramikusok – **Balassi Mariann** és **Molnárné Süli-Zakar Zita** – munkáit mutatta be. A kiállítást **ifj. Hidi Endre** nyitott meg. A rendezvény bevételét a nagydobronyi rászoruló családoknak ajánlották fel.

* Másodszer hirdetett internetes versmondó versenyt a Pro Cultura Subcarpathica a magyar költészet napja alkalmából, a nehéz körülmények ellenére Kárpátalján maradt fiatalok számára. A jelentkezők a száz éve született Nemes Nagy Ágnes szabadon választható versével nevezhettek. A felhívásra 57 videófelvétel érkezett be. Helyezettek. Első korcsoport: I. helyezett: **Hires Zsófia**; II. helyezett: **Ferkó Roland**; III. helyezett: **Szaniszló Jázmin**. Második korcsoport: I. helyezett: **Biki István**; II. helyezett: **Hánka Dávid**; III. helyezett: **Kertész Tamás Krisztián**. Az első helyezett 10 000, a második helyezett 7 000, a harmadik helyezett pedig 5 000 hrvnya pénzjutalomban részesül. A zsűri különdíját **Gécse Barbara** kapta. A legtöbb kedvelést begyűjtő közönségdíjas: **Barta Cintia** lett. A beérkezett videókat szabadon megtekinthetik a PCS Facebook-oldalán.

* *A Ribizli a világ végén* című, ukrán nyelven megjelent mesekönyv második, bővített kiadását és húsvéti ajándécsomagokat vehettek át ukrán menekült gyerekek hétfőn Budapesten, az Országos Széchényi Könyvtárban (OSZK).

* Kárpátalja legnagyobb színháza, az ungvári Kárpátaljai Területi Drámai Színház kis- és nagy-színpados előadásokkal fogadta a közönséget. A *Szergejev-testvérek* című gyermekelőadást mutatták be a háború elől menekült közönségnek. A továbbiakban rendszeres előadások várhatók.

* Az ungvári gyalogjáró híd egy időre szabadtéri galériává vált. A kiállításon tíz ukrain festőművész közel ötven festményét lehetett megtekinteni.

* A magyar kormány fontos feladatának tekinti, hogy ne csak a magyar–ukrán határt átlépő, hanem a Kárpátalján élő vagy oda érkező menekülteknek is segítséget nyújtson – jelentette ki a magyar miniszterelnök belbiztonsági főtanácsadója az M1 csatornán.

* **Olekszandr Hvaszta**, a szlovai görögkatolikus egyházköztség parókusa 2019-ben ismerkedett meg **Matl Péter** munkásságával a Kvitka Polonina szanatórium bázisán megrendezett szimpózium alkalmával. Szinte rögtön eldöntötte, hogy felkéri diplomuk kőből megálmodott

ikonosztáza elkészítésére. A munkácsi művész alkotása hamarosan átadásra kerül.

* A Nap Kiadó szerkesztői a Kárpátaljával kapcsolatos szerzők könyvbemutatóját rendezték meg a Fészek Művészklubban. **Sebestyén Ilona** az est háziasszonya köszöntötte a szép számban megjelent vendégeket. A beregszászi születésű **Gerzsenyi Gabriella** *Brüsszel után szabadon* című novelláskötetét bemutatta és a szerzővel beszélgetett **Osztovits Ágnes** irodalomtörténész. Az író nő családjaival 16 évet töltött el Brüsszelben közhivatalnokként, az itt megélt élményeket dolgozta fel olvasmányos dokumentum-novelláiban. Jelenleg Szigetmonostoron él és alkot. Ezt követően **Száraz Miklós György** József Attila-díjas író és **Zalán Tibor** József Attila-díjas költő a 2017-ben elhunyt **Szepesi Attila** József Attila-díjas költő *Barbár szonettek* című életrajzi kötetéről beszélgettek. A költő Beregszászhoz is kötődő életrajzát, a szovjet megtorlásban részesült családjának történetét, megrázó élményeit versben beszélte el.

Végül *A kárpátaljai magyarok a 21. században* című, a Magyar Szemhatár sorozatban megjelent több szerzős művet **Pusztay János** nyelvészprofesszor, sorozatszerkesztő és az ungvári **Zékány Krisztina** nyelvész, tanszékvezető,

összeállító szerkesztő ajánlotta a jelenlévők figyelmébe. Zárszót mondott **Dupka György** író, történész, a MÉKK elnöke, aki az orosz-ukrán háború 62 napjáról, a menekülttáborra változott Kárpátaljáról, a fogyatkozó, de méltósággal helyt álló magyarokról adott helyzetképet. A rendezvényt mások mellett megtisztelte **Alexa Károly** és **Nagy Koppány Zsolt** József Attila-díjas író, **Temesi Ferenc** Kossuth-díjas író, **Szepesi Attila** özvegye, **Moritz László** újságíró.

* A Magyar Írószövetség Könyvtárában a Muravidék Baráti Kör Egyesület (elnöke: **Ruda Gábor**) szervezésében sor került a *Muravidék 33-34 – Trianon-szám* és a *Kárpátalja – oktatás, kultúra, hitélet és nyelvi folyamatok* című kötet bemutatójára. Az első körben **Győrffy Sándor** főszerkesztő a megjelent szerzők (**Végh Tamás**, **Dörömbözi János**, **B. Tóth Klára** és mások) társaságában a kulturális folyóirat publikációit mutatta be, amik tanúbizonyságot tesznek a megcsönkített haza iránti szeretetről, ragaszkodásról, amelyekben itt-ott a remény hangja is megszólal.

A rendezvény második részében a Kárpátaljával kapcsolatos gyűjteményről **Székely András Bertalan** szociológus, a kötet egyik szerkesztője a kárpátaljai magyarság sorskérdéseivel foglalkozó írásokra

hívta fel a jelenlévők figyelmét. A gyűjtemény szerzői: **Szabó Palócz Attila**, **Kovács András**, **Dupka György**, **András Hanga**, **Nick Ferenc**, **dr. Radvánszky Ferenc**, **Weinrauch Ferenc Márió OFM**, **Kissné dr. Kovács Adrienne**, **Veronika Irén**, **Vlajk Gabriella**. Közülük a megjelent **dr. Dupka György** író, történész, **András Hanga** magyarságkutató, **Kissné dr. Kovács Adrienne** néprajzkutató fejtette ki a kárpátaljai magyarsággal kapcsolatos gondolatait. Közreműködött a beregszászi **Deák Alexandra** színművésznövendék, aki többek között elszavalta **Szabó Palócz Attila** *Kárpátaljai capriccio* című költeményét. A rendezvényt megtisztelte mások mellett a beregszászi **Csornyij Dávid** költő is.

* Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozata *Élőfolyóirata* ezúttal a 125 éve született Hamvas Béla Kossuth-díjas íróra, filozófusra emlékezett. A házigazdaként debütáló **Vári Fábrián László** Kossuth-díjas költő, az Irodalmi Tagozat vezetőjének köszöntője után **Mezey Katalin** író, akadémikus beszélgetett **Katona Zsuzsa** rendezővel, a Hamvas Béla Hagyatékkezelő munkatársával. A zenés irodalmi est keretében Hamvas Béla: *A bor filozófiája* című művét **Rátóti Zoltán** Kossuth-díjas színművész, akadémikus adta elő. Közreműködött:

Huzella Péter Kossuth-díjas zenész, zeneszerző. A rendezvényt mások mellett megtisztelete **Füzesi Magda** József Attila-díjas költő, akadémikus és **Dupka György** irodalmár. Döntés született arról, hogy az *Élőfolyóirat* júniusi programjában a 20 éves **Együtt** bemutatójára kerül sor.

* Mesekönyveket kapott a Kárpátaljai Magyar Nagycsaládosok Egyesülete Magyarország Emberi Erőforrások Minisztériumától a Könyvtárellátó Nonprofit Kft. közreműködésével. A nagycsaládosok egyesülete gondoskodik a mesekönyvek elosztásáról, eljuttatásáról a távoktatásban résztvevő magyar gyerekek részére.

* A napokban nyílt meg Ungváron a Menedék művészeti galéria. Ide azok látogatnak el, akik kedvelik a modern, olykor formabontó művészetet. **Makszim Zabrodszkij** kijevi művész, aki a háború miatt került Kárpátaljára, hiányolta a művészi önkifejezés helyül szolgáló közösségi tereket, ezért úgy döntött, hogy kialakít egyet. Az elnevezés még jóval a háború előtt fogalmazódott meg benne.

* A Pro Arte-Munkács civil szervezet által életre hívott nemzetközi szobrásztábor világszerte ismert, hisz 10 év alatt szinte az összes ismert művész megfordult már itt a világ különböző pontjairól. Az alkotótábornak köszönhetően Kárpátalja számos települése gaz-

dagodott ízléses köztéri szobrokkal. Mivel Ukrajnában jelenleg háború dúl, ezért érthető módon a legtöbb külföldi művész ódzkodik az országba való utazástól, de **Matl Péter** nem szerette volna, ha elmaradna az alkotótábor, így főként ukrainai művészek alkothatnak majd marandót – háborús témában – a május végén induló alkotóhéten.

* A Magyar Írószövetség Szociográfiai Szakosztálya soron következő találkozója került sor online formában **Horváth Júlia Borbála** író és szakosztályvezető moderálásában. A tanácskozásba bekapcsolódott kárpát-medencei írók, köztük **LampI Zsuzsanna** (Pozsony), **Tari István** (Óbecse), **Domonkos László** (Budapest), **Gerzsenyi Gabriella** (Szigetmonostor), **Zselicky Zoltán** és **Lőrincz P. Gabriella** (Szada), **Dupka György** (Ungvár) és mások egybehangzóan elhatározták, hogy a kárpátaljai magyarság sorsának alakulásáról szociográfiai könyvet írnak, amit meg is jelentetnek. Lelki mankót, túlélési praktikákat, sajátos jövőképet akarnak adni azok kezébe, akik a háború alatt, illetve a várva várt béke eljövetelével továbbra is a szülőföldjükhöz ragaszkodnak.

* A Kárpátaljai Megyei Katonai Adminisztráció közlése szerint a háború kitörése óta közel 30%-kal nőtt Kárpátalja lakossága. Jelenleg csaknem 390 000 belső menekült

tartózkodik a megyében, közülük több mint 142 000-et hivatalosan is belső menekültként tartanak nyilván – áll a jelentésben.

MÁJUS

* A Credo Alapítvány koncerttel egybekötött teadélután tartott a Ráti Szent Mihály Gyermekotthonban, melyet az anyák napjának szenteltek. Az intézményben 12 éve működik a Zenede **Ivaskovics József** vezetésével.

* Megjelent a *Kárpátaljai Hírmondó* című folyóirat legújabb, 2022. évi tavaszi száma. A lapszám teljes terjedelmében letölthető: <https://karpataljaiszovetseg.files.wordpress.com/>

* Közel 1000 darabból álló ukrán tankönyvsomagot adott át **Orosz Ildikó**, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnöke Budapesten a BOK-csarnokban az Emberi Erőforrások Minisztériuma számára. A tankönyveket menekült ukrán gyerekek kapják majd meg.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, annak görögkatolikus lelkeszsége, a GörögKör, valamint az Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ közös szervezésében rendezték meg az Ortutay Elemér VIII. Kárpátaljai Keresztény Tudományos Diákköri Konferenciát.

* Megszóltalt a héten a Magyar Nemzetben **Dupka György** kár-

pátaljai író, szerkesztő, történész, a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének elnöke, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet alapító igazgatója, és interjút adva Ungváron László Dávidnak elmondta: „*a kárpátaljai magyarságban mindig is rendkívül erős volt a túlélési ösztön*”, a megpróbáltatásokkal terhelt elmúlt száz esztendő többször bekövetkezett népességvesztései ellenére pedig „*mindig fel tudott állni, sőt elindult a gyarapodás útján.*”

* A Kárpátaljai Szövetség buda-pesti székházában irodalmárokból, történészekből, művészekből, olvasókból, barátokból álló népes társaság gyűlt össze, hogy felköszöntse, megünnepelje a 70. életévüket betöltő **Füzesi Magda** József Attila-díjas költőt és a Berzsenyi-díjas **dr. Dupka György** író, történészt. Az ünnepi műsor elején **Benza György**, a Kárpátaljai Szövetség elnöke üdvözölte a jelenlévőket és köszöntötte az ünnepeltek. A két jubiláló irodalmárt a Magyar Írószövetség részéről **Lőrincz P. Gabriella** költő, elnökségi tag köszöntötte, aki felolvasta a **Füzesi Magdáról** írt tárcáját. Ezt követően **Fazekas Andrea** irodalomtörténész beszélgetett a József Attila-díjas költővel. A kulturális műsor részeként **Ferenci Attila**, a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház színésze **Füzesi Magda** verseiből adott ízelítőt. Az est másik

vendéglőadója, **Varga Katica Dupka György** és **Füzesi Magda** megzenésített verseiből állította össze a programját. **Dr. Dupka Györgyöt dr. Seremet Sándor** történész kérdezte eddigi pályafutásáról és műveiről. Az ünnepekhez kapcsolódó fotógaléria vetítésében közreműködött: **Fuchs Andrea**. A rendezvényről online közvetítés volt élőben a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) Facebook-oldalán.

* A beregszászi származású **Horvát Miklós** ukrán újságíró, Füzesi Magda egykori munkatársa a Nagyszőlősön kiadott *Golos Karpat* (Kárpátok Hangja) című ukrán elektronikus hetilapban írt tudósítást a Kárpátaljai Szövetség eseményéről, a 70 éves Füzesi Magda és Dupka György szerzői estjéről: <https://goloskarpat.info>

* „*Jövőt formáló tudomány*” címmel szerveztek tudományos vitadélután a Rákóczi-főiskola bázisán. Az esemény online térben valósult meg.

A vitadélután része és egyben előestéje a XVI. Kárpátaljai Tudományos Diákköri Konferenciának, amelyet aznap tartottak meg 35 előadóval, 5 szekcióban. A vitadélután célja, hogy minél szélesebb ismeretekkel rendelkezzenek a kárpátaljai főiskolás és egyetemista hallgatók, azaz a kárpátaljai magyarság jövőjét jelentő értelmiségiek, és rálátásuk legyen a

világban zajló folyamatokra, problémákra, kihívásokra.

* A háború kitörésének következtében jelentős migrációs folyamatok indultak be Ukrajnában. Több millióan hagyták el az országot, és a belső menekültek száma sem kevesebb. A migrációs folyamatok Kárpátalját sem kerülték el, és sokan találgatják, hogy mennyi lehet jelenleg a kárpátaljai magyarság száma. A Kárpátalja c. hetilapban erről **dr. Molnár József** és **dr. Molnár D. István**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszékének oktatói, demográfusok nyilatkoztak. Elmondásuk szerint legutóbb 2017-ben voltak nagyobb és átfogóbb kutatások. Ezek közül a Migrációs kutatás 136 ezerre, a Summa 2017 pedig 130 ezer főre becsülte a kárpátaljai magyarság lélekszámát. 2022 elejére vonatkozólag a magyarok száma Kárpátalján 120–122 ezer fő lehetett. Környezeti megfigyelésekre alapozott becslések alapján a háború első napjaiban 15–20 ezer kárpátaljai magyar hagyta el az országot. Ezek egy része a pánik mérséklődésével visszatért Ukrajnába, egy részük – főleg a nők és a gyerekek, akiknek módjuk van rá – ingázik Ukrajna és Magyarország között. Ezek közül jelenleg talán a legfontosabb az, hogy meddig húzódik el a háború: minél hamarabb

fejeződik be, annál többen térnek haza a külföldön tartózkodók közül.

* A Balatongyöröki Honismereti Kör Egyesület (elnök: **Piszter Péter**) szervezésében Balatongyörökön megrendezték a Jótékonyági délutánt a MÉKK aktív tagja, **Beleny Mihajlo** kárpátaljai szobrászművész megegyésére, akinek nemrég leégett az ókemencei lakóháza emeleti részén a műterme, könyvtára stb. A műsorban közreműködtek: **Petrás Mária** (Prima Primissima- és Magyar Örökség-díjas népdalénekes); **Kautzky Armand** (Jászai Mari-díjas színművész); **Oberfrank Pál** (Jászai Mari-díjas színművész); **Töttő Vilmos** (tárogató); Ismerős Arcok zenekar (Budapest). Az eseményt megnyitotta: **Manninger Jenő**, a térség volt országgyűlési képviselője és **Dupka György**, történész, a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének elnöke. A program műsorvezetője: **Halász Zsuzsa** (MTVA műsorvezetője). Zárszót mondott a szervezőbizottság nevében **Piszter Péter**. Az eddigi adatok szerint több mint félmillió forint gyűlt össze és került átadásra a károsult Beleny művészházaspárnak, hogy ebből finanszírozzák a leégett műterem felújítását.

* Menekült művészeknek a háború borzalmait ihlette műveiből nyílt kiállítás Magyarországon Ungvári Főkonzulátusán. **Marianna Honcsarenko**

kollázsokkal, **Olekszandr Zsilcov** golyóstollal készített grafikákkal, **Andrij Szidorenko** pedig számítógépes grafikákkal van jelen a kiállításon. A tárlatot **Bacsikai József** ungvári magyar főkonzul nyitotta meg.

* A Magyarország Háza szervezésében Budapesten vetítették az *Ismeretlen Kárpátalja* című ismeretterjesztő filmet. Az ismeretterjesztő film Mezőváritól Aknaszlatináig, Rahótól Beregújfaluig kalauzolja a nézőket Kárpátalja-szerzte, mondja a rendező, **Bunda Rita**. Az *Ismeretlen Kárpátalja* ismeretterjesztő film a Kárpátaljai Magyar Filmgyártásért Alapítvány támogatásával készült.

* **Ivan Csendej** ukrán/ruszin író ungvári házában ünnepelték születésének 100. évfordulóját.

* Fennállásának 1126. évfordulóját ünnepelte a Latorca-parti város – közölte a Munkácsi Városi Tanács. „*Egy város, amely ötvözi évszázadok történelmét és a folyamatos fejlődést, több tucat nemzetet és vallást egyesítve*” – írták közleményükben. A munkácsi vár a magyar történelem egyik legikonikusabb helyszíne. Olyan fontos magyar történelmi szereplők tulajdonában állt, mint *I. Rákóczi György*, *Lorántffy Zsuzsanna*, *II. Rákóczi György*, *Báthory Zsófia*, *I. Rákóczi Ferenc*, *Zrínyi Ilona* vagy *II. Rákóczi Ferenc*. A város több híres művésszel és tudóssal büszkélkedhet. Itt élt

Lehoczky Tivadar történész, itt született *Munkácsy Mihály* világhírű festőművész, *Stumpf Benedek András* író, költő, irodalomtörténész, *Szikura József* botanikus professzor, a Rákóczi-főiskola néhai rektora. Jelenleg Munkács több ezer olyan embernek ad ideiglenes szállást, akik a háború miatt kényszerültek elhagyni otthonukat.

* Folyamatosan bővül a Momentum Doctorandus (MD) által létrehozott Kárpátaljai Tudományos Adatbank, ahová továbbra is várják a kárpátaljai kutatók bemutatkozását. A kárpátaljai magyar doktorandusz szervezet 2014-ben hozta létre az adatbankot a Bethlen Gábor Adatkezelő Zrt. támogatásával. Mint írták, céljuk, hogy „*a kárpátaljai magyar kutatók és doktoranduszok egyéni és csoportos kutatásait, sikeres doktori védéseit és tanulmányait, valamint a régióval kapcsolatos felhalmozott tudanyagot, digitalizált tartalmakat adatbázisba gyűjtve egy honlapon mindenki számára elérhetővé tegyék*”. A honlapon több mint 500 Kárpátaljához kapcsolható könyv, 42 disszertáció, valamint közel 40 kutató bemutatkozása érhető el. Az adatbázisba továbbra is várják a bemutatkozókat.

* Nagy érdeklődés övezi **Matl Péter**, Kárpátalján élő Munkácsy Mihály-díjas szobrászművész, közel 300 oldalas életmű albumát, amely a Nemzetstratégiai Kutatóintézet támogatásával jelent meg. Matl Péter nyilatkozata szerint nagyszerű kollégák, kiváló szakemberek és fantasztikus fotóművészek voltak a segítői abban, hogy a kötet mára megvalósulhasson. A kötet szerkesztője: **Sárba Katalin**.

KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖNYVEK

(Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György)

MEGJELENT

Bartha Gusztáv. *Kiút*. Kisregény. Kárpátaljai Magyar Könyvek 268. Felelős szerkesztő: **Marcus Gergely**. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2022.

Ortutay Mária. *Múltunk és jelenünk „lámpás emberei”*. Interjúk, visszaemlékezések, önéletrajzi írások. Kárpátaljai Magyar Könyvek 299. Felelős szerkesztő: **Szemere Judit**. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2022.

Összeállította: Dupka György

SZERZŐINK

ADAMCZYK KATALIN – 1989 (Tiszacsoma)
BOTLIK JÓZSEF – 1949 (Budapest)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény)
GERZSENYI GABRIELLA – 1977 (Szigetmonostor)
KISS ANNA – 1939 (Budapest)
KOVÁCS SÁNDOR – 1954 (Budapest)
KOPOR TIHAMÉR – 1958 (Érd)
KOPRIVA NIKOLETT – 1996 (Munkács)
KŐSZEGHY ELEMÉR – 1960 (Mississauga, Kanada)
LÉVAI ALIZ – 2002 (Bótrágy)
MARCSÁK GERGELY – 1990 (Beregszász)
OLÁH ANDRÁS – 1959 (Mátészalka)
SZ. KÁRPÁTHY KATA – 1999 (Beregszász)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)

Lapszámunkat Kopriva Nikolett grafikáival illusztráltuk.